

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MEYDAN

DOKTORA TEZİ

Sevince BAYRAK GÖKTAŞ

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimari Tasarım Programı

ARALIK 2014

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MEYDAN

DOKTORA TEZİ

**Sevince BAYRAK GÖKTAŞ
(502082027)**

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimari Tasarım Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Arzu ERDEM

ARALIK 2014

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 502082027 numaralı Doktora Öğrencisi **Sevince BAYRAK GÖKTAŞ**, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “**MEYDAN** ” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı :   **Prof. Dr. Arzu ERDEM**   .....
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri :   **Prof. Dr. Arzu ERDEM**   .....
İstanbul Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Arda İNCEOĞLU   .....
İstanbul Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Bülent Tanju   .....
Mardin Artuklu Üniversitesi

Doç. Dr. Funda Uz   .....
İstanbul Teknik Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Deniz Çalış   .....
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Teslim Tarihi :   **14 Kasım 2014**
Savunma Tarihi :   **22 Aralık 2014**

ÖNSÖZ

Bu tezin arşiv araştırmasını 2011-2014 yılları arasında İstanbul’da yaptım, metni ise 2014 yılında, Taksim Meydanı’ndaki büyük boşluğa bakan bir odada yazdım. Geçen sürede ne İstanbul teze başladığımdaki gibi kaldı, ne de Taksim ve Beyazıt meydanları. Bu değişimde payı olan herkes bu tezin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Danışmanım Arzu Erdem, üniversite hayatımın ilk gününden beri sadece akademik alanda değil, hayatın geri kalanında da ufkumu açtı. Bu tezi, onun kalıpların dışındaki akademik anlayışı sayesinde yazabildim. Arzu Erdem’le beraber Arda İnceoğlu ve Bülent Tanju, tez önerimi verdiğim günden beri hayal ettiğim tezi neredeyse benden iyi kavradılar ve yapabileceğime benden daha çok inandılar; eleştiri ve önerileri ile çok önemli katkılar yaptılar. Bülent Tanju, beni Uğur Tanyeli ile yaptıkları İstanbul gezilerine davet etmeseydi, ve o gezilerden birinde Uğur Tanyeli, “Beyazıt meydanı’na bir bakmak lazım” demeseydi, bugün ortada bambaşka bir tez olurdu. İpek Yürekli tezimi çok hızlı ve detaylı okuyup, kapsamlı eleştirilerle ilerlememi sağladı. Funda Uz ve Bahar Çalış yorumlarıyla katkıda bulundular.

Hep yanımda olan, beni koşulsuz destekleyen annem Meryem Bayrak, kitaplarla olan ilişkimin kaynağı, tezimi usanmadan defalarca okuyup düzelten babam Tunay Bayrak ve hayatımı hep kolaylaştıran ve bana ayna tutan kardeşim Selen Bayrak, bu zor süreçteki başlıca destekçilerimdendi. Lütfiye Moral, sabrını ve anlayışını eksik etmedi. Ceylan Çölmekçi, doktora sürecinin sıkıntılarını en uzakta olup en yakından takip etti. Merih Koçum, Melike Gencer, Gözde Gülaç, Akın Kumru ve Esin Gümüş, manevi desteklerini esirgemediler. Can Fırat Kul bu işin üstesinden geleceğime inanıp, bursuma kefil oldu. İlker Aksoy, tezin ilk taslaklarını okuyup acımasız eleştiriler yaptı, o sayede bu tezi bu noktaya getirebildim. Roysi Ojalvo ve Yuvacan Atmaca seyrek ve kısa görüşmelerimizde beni yazmaya heveslendirdiler. Hale Gönül, işini tutkuyla yapan bir akademisyen olarak beni doktora teşvik etti, Birge Yıldırım pratik konularda kurtarıcımdı. Hepsine teşekkür ederim.

Kızım Yaz’ın dünyadaki ilk aylarına denk gelen yazma sürecimdeki en büyük itici güç, onun dünyaya karşı duyduğu merakı ve keşif azmini görmek oldu. Sanılanın aksine bu tezi ona rağmen değil, onun sayesinde yazdım. Sevgilim Oral Göktaş’a sadece bu süreçte değil her zaman “yazma”ya dair hevesimi diri tutma sabır ve şevkini gösterdiği için ve dünyayı görme biçimime yaptığı katkılar için teşekkür ederim.

Westminster Üniversitesi’ndeysen konuyla ilgili kaynaklara ulaşmamı sağlayan Samir Pandya ve Kester Rattenbury’ye, Süheyl Ünver Arşivi için Süleymaniye Kütüphanesi’ne ve Turgut Cansever kişisel arşivine ulaşmamı sağladığı için Emine Ögün’e teşekkür ederim. Bu çalışma TÜBİTAK BİDEB tarafından desteklenmiştir.

Aralık 2014

Sevince Bayrak
Mimar

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	ix
ŞEKİL LİSTESİ.....	xi
ÖZET.....	xiii
SUMMARY.....	xv
1. GİRİŞ - KÜÇÜK ŞEYLER.....	1
2. BÜYÜKLÜK.....	9
2.1 ÖLÇEK	9
2.2 PROGRAM.....	15
2.3 GÖRÜNMEZLER	21
2.4 DOKUNULMAZLAR	29
2.5 GÜLÜNÇ BÜYÜKLÜK ARZUSU.....	36
3. BOŞLUK.....	39
3.1 ŞİMDİKİ ZAMANDAN KURTULMAK	39
3.2 HAVUZ.....	48
3.3 EĞİM	54
3.4 YALNIZ ÂBİDELER	64
3.5 KATMER.....	74
4. MÜELLİF.....	81
4.1 İKİ YABANCI.....	81
4.2 YILDIZ	89
4.3 ELEŞTİRİ	94
4.4 NEDEN	97
5. SONUÇLAR.....	103
5.1 İKİ BULGU	103
5.2 OLUP OLMAMANIN EŞİKLERİ: BUGÜN.....	104
KAYNAKLAR	109
EKLER.....	117
ÖZGEÇMİŞ.....	140

KISALTMALAR

SA	: Salt Araştırma
SÜA	: Süheyl Ünver Arşivi
TCA	: Turgut Cansever Arşivi
SHEA	: Sedad Hakkı Eldem Arşivi
İAE	: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1 : Büyük Avrupa Anketi.....	9
Şekil 2.2 : Safa Avrupa Gezisi dönüşü gazeteye girerken.....	11
Şekil 2.3 : Beyazıt Havuzu.....	15
Şekil 2.4 : Pierre Bonnard – Paris Bulvarı.....	16
Şekil 2.5 : Geçit törenini izleyenler.....	17
Şekil 2.6 : Hatay’ın kurtuluşu kutlamaları.....	18
Şekil 2.7 : Cumhuriyet bayramı kutlamaları.....	18
Şekil 2.8 : Kadınların seçme ve seçilme hakkı kazandıkları gün.....	20
Şekil 2.9 : Şoförler Cemiyeti seçimi.....	20
Şekil 2.10 : Havuzun etrafında halk.....	20
Şekil 2.11 : Meydanda öğrenciler.....	21
Şekil 2.11 : 24 Ekim 1933 tarihli Cumhuriyet gazetesi’nde manşet.....	27
Şekil 2.12 : Turan Emeksiz anıtı [10.12.2014].....	29
Şekil 2.13 : Eldem’in 50’lerdeki ilk önerisi uygulanırken.....	31
Şekil 2.14 : Üniversite Kapısı’nın taşınma planı.....	31
Şekil 2.15 : Cansever’in “ikiliği bertaraf etmeyi” önerdiği projesine ait eskizi.....	33
Şekil 2.16 : Eldem’in üniversite kapısını hakim eksen alan önerisi.....	34
Şekil 2.17 : Cennet’i mahveden iki taraflı ağaçlı at arabası yolu	35
Şekil 2.18 : Beyazıt Meydanı, 19.yüzyılın başı.....	36
Şekil 2.19 : Turgut Cansever’in projesinin Ordu Caddesi silüeti.....	38
Şekil 3.1 : Çölde bir vaha: “Kordonboyu”.....	42
Şekil 3.2 : Londra asfaltından şehre giren bir yabancı.....	43
Şekil 3.3 : Parapete oturmak 19.yüzyılda başlamış bir gelenek.....	47
Şekil 3.4 : Beyazıt Havuzu ve çevresindeki eğimli tarhlar.....	49
Şekil 3.5 : Havuz açıldı.....	50
Şekil 3.6 : Havuz parapetinde oturanlar.....	51
Şekil 3.7 : Eldem’in 1925 yılında yaptığı bir eskiz.....	52
Şekil 3.8 : Havuz fiskiyesi.....	52
Şekil 3.9 : 1958’de havuzdan kalan boşluğa dolan yağmur suları.....	53
Şekil 3.10 : Havuz yapılmadan önce meydandaki eğim.....	55
Şekil 3.11 : Tehlike var.....	55
Şekil 3.12 : Çukurun üzerinde kalan Üniversite kapısı	56
Şekil 3.13 : 1958 yılındaki ikinci önerisine ait eskiz	57
Şekil 3.14 : Eldem’in 1957 yılındaki ilk önerisine ait eskiz.....	57
Şekil 3.15 : Meydan yukarıda kaldı	58
Şekil 3.16 : Beyazıt meydanı tekrar doldurulacak.....	61
Şekil 3.17 : 1958-1961 yılları arasında meydanın seviyesiyle ilgili haberler.....	61
Şekil 3.18 : Cansever’in projesinin ilk etabı “duvarlar” uygulanırken.....	62
Şekil 3.19 : Kim yaptı bu Çin Seddi’ni?.....	62

Şekil 3.20 : Hürriyet Meydanı'nda Çin Seddi	62
Şekil 3.21 : Dante'nin cehennemi.....	64
Şekil 3.22 : Böyle değil, böyle olmalı.....	65
Şekil 3.23 : Medresenin etrafı temizlenirken.....	70
Şekil 3.24 : 1958 yılı istimlakleri.....	73
Şekil 3.25 : Beyazıt Meydanı'ndaki yeşil meyiller	74
Şekil 3.26 : Cansever'in "yaşayan meydan" önerisine dair eskiz.....	75
Şekil 3.27 : Cansever'in projesi.....	77
Şekil 3.28 : Maket	78
Şekil 3.29 : Eldem'in Beyazıt Medresesi'nin etrafındaki Türk Kahvesi projesi.....	79
Şekil 4.1 : Hans Högg'ün projesinin maketi.....	83
Şekil 4.2 : Högg'ün projesinin vaziyet planı.....	83
Şekil 4.3 : Cansever'in 58 yılında yaptığı bir eskiz.....	84
Şekil 4.4 : 7 Mart toplantısı.....	86
Şekil 4.5 : 16 yaşındaki T. Cansever ve sergisindeki İstanbul peyzajları.....	90
Şekil 4.6 : Eldem'in 1956 yılındaki ilk önerisi.....	91
Şekil 4.7 : İlk önerinin uygulanmış hali.....	92
Şekil 4.8 : Eldem'in ilk projesi uygulanırken.....	93
Şekil 4.9 : 1958 tarihli ikinci önerisi.....	93
Şekil 4.10 : Beyazıt meydanı projesinin büyütülmesini beklemekte.....	100
Şekil 5.1 : Meydanın 60'lardaki ve Kasım 2014'teki hali.....	106
Şekil 5.2 : 70'lerde Beyazıt Meydanı.....	107
Şekil A.1 : 1946, 1966, 1982, 2010 Hava fotoğrafları.....	119
Şekil B.1 : 1957'deki ilk öneriye dair eskiz.....	120
Şekil B.2 : Eskiz.....	120
Şekil B.3 : 1958 yılındaki ikinci öneriye ait perspektif.....	121
Şekil B.4 : İkinci öneri için eskiz	121
Şekil C.1 : Sedat Eldem'in Turgut Cansever'in projesi için yazdığı rapor.....	122
Şekil D.1 : Meydanı dolduracak küçük birimler.....	127
Şekil D.2 : Eskizler.....	128
Şekil D.3 : Korunması gereken ağaçlar.....	129
Şekil D.4 : Döşeme detayları.....	129
Şekil E.1 : Beyazıt meydanı Venedik Bienali paftaları.....	130
Şekil F.1 : Beyazıt Haritası 1934.....	138
Şekil F.2 : Beyazıt Harita 1918.....	139

MEYDAN

ÖZET

Bu tez, bir kent tarihinde kendine yer bulması zor olan bir takım olayları, kişileri, durumları ve bunların aralarındaki ilişkileri ortaya sererek, onların -görünürdekinden farklı olarak- kentleşmeyi ve kentle ilgili tartışmaları nasıl etkilediğini keşfetmek amacıyla yapılmış bir çalışma. Çalışmanın çıkış noktası, kentin içiçe geçmiş bir hikayeler ağı olması ve bu hikayelerin her seferinde anlatıcısına ve dinleyicisine göre değişiyor olmasıdır.

Tezin çalışma alanı Beyazıt Meydanı'dır, ancak ortaya çıkan metin Beyazıt Meydanı'ndan çok daha geniş kapsamlı bir tartışmanın önünü açar ve Türkiye'de kamusal alana dair yaklaşım ve durumları açığa serer. 1960'ların sonuna kadar hem gündelik hayatın hem de kentleşme ile ilgili tartışmaların merkezinde yer alan bu alanın, bugün artık üzerinde pek durulmuyor olması ve meydanın tarihinin genel olarak Türkiye'deki kentsel alanlara dair yapılagelmiş tartışmaları içeriyor olması, bu meydanın çalışma alanı olarak seçilmesinin sebeplerindendir.

Çalışmanın yöntemini belirleyen üç temel yaklaşım vardır. Birincisi, yapılan arşiv araştırmasının yorumlanıp kurgulanması için, başka bir kent anlatısının, Delirious New York'un yazarının yöntemini ödünç almak: Hayalet yazarlık yoluyla, kent tarihinde kaydedilmemiş, üzerine düşünülmemiş, ifade edilmemiş olanın açığa çıkmasını sağlamak. Hayalet yazar, aslında hayatlarını yaşarken gözlem yapma fırsatı olmayan ünlüler için, onların yerine olup bitenleri kaydeden ve ifade eden kişiye verilen ad; Rem Koolhaas Manhattan'ın hayalet yazarı olduğunu söylediği eserinde, büyük bir kent için küçük şeyler üzerinden bir manifesto inşa ediyor. Çalışmayı biçimlendiren ikinci yaklaşım da burada ortaya çıkıyor: Küçük, gündelik, sıradan ve önemsiz olanın büyük anlatıların inşa edilmesindeki rolü. Bu tarif, Koolhaas'ın da ilham kaynağı olan Barthes ve onun özellikle Çağdaş Söylenler'i yazarken kullandığı yöntemi işaret ediyor ve bu tezin yöntemini de doğrudan etkiliyor.

İkinci yaklaşım arşiv araştırması sonucunda çıkan malzemenin metnin içindeki rolüne dayanır. Bu araştırma, mimarların kişisel arşivlerinden, gazetelerdeki köşe yazıları ve okur mektuplarına, resmi belgelerden, şahsi dilekçelere her türlü yazılı ve görsel malzemeye eşit ilgi gösterilen kapsamlı bir literatür taramasını içerir.

Üçüncüsü ise, tezin kurgusu ile ilgili. Herhangi bir kent tarihindeki gibi kronolojik bir kurgu yerine, farklı dönemlerde ve ideolojilerdeki söylem ve icraatların arasındaki, daha önce kurulmamış ilişkiler ağı bu tezin kurgusunu oluşturur. Kurgu, üç kavram etrafında şekillenir. Bu kavramlar -büyüklük, boşluk ve müellif- aynı zamanda tezin bölümlerini de oluşturur.

Birinci bölüm, büyüklük kavramı üzerinedir ancak kavram yalnızca niceliksel olarak ele alınmamıştır. Bu bölümde kamusal alan tartışmalarında küçük, tekil, bireysel ve

gündelik olandan uzaklaşıp, resmi, toplu, anıtsal, yüce ve militer olanın önemszenmesi ve yüceltilmesine dair tutumun açığa çıkarılması amaçlanır.

İkinci bölüm “Boşluk”, genel olarak kamusal alanın şimdiki zamandaki haliyle olan meselemizi açığa çıkarır. Geçmiş, yitip gittiği için sevimli ve kıymetli olup özlenirken; gelecek ise umut vaadettiği için el üstünde tutulurken, kamusal alanın şimdiki zamandaki hali bir memnuniyetsizliğin, tahammülsüzlüğün, bitmek bilmeyen bir arayışın kaynağıdır. Bu arayışın yanıtı her nasılsa, çoğu zaman boşluk olmuştur; farklı dönemlerdeki ve ideolojilerdeki idarecilerin ortak hevesi boşluktur. Onların meydana boşaltma çabalarının ve mimar ve plancıların yeniden doldurmak için yaptığı tasarımların ve ikisi arasındaki gerilimin incelendiği bu bölümde, yalnızca meydan değil, genel olarak kentsel alanların biçimlenmesinde boşaltma eyleminin katkısı incelenir.

Üçüncü bölümde ise bir kamusal alan üzerinden mimarların birbiriyle, toplumla, bürokrasiyle ve kentle olan ilişkileri incelenir. Beyazıt Meydanı için proje yapmış Sedat Hakkı Eldem ve Turgut Cansever başta olmak üzere, mimarlar, projeleri ve söylemleri bu bölümün içeriğini oluşturur. Müelliflerin mesleki pratikleri kadar, kişisel yönlerinin de ele alındığı bu bölümde, ardı ardına yarım kalan meydan projelerinin arkasında yatan süreçlerde mimarların rolü tartışılır.

Çalışmanın sonucunda tezin kurgusunu oluşturan argüman sınanmış olur: Farklı ideolojilere ait kutuplaşmalardan mütevellit gibi görünen kamusal alan tartışmalarının görünenin aksine, en azından Beyazıt Meydanı örneğinde, kenti biçimlendirmeye çalışan anlayışların, fikirler ortak olmasa da, çok benzer olduğu ortaya çıkar. Bu anlayışların ortak noktaları, büyüklük ve boşluğa dair yaklaşımlarıdır. Son tahlilde, kağıt üzerindeki tartışmalarda güdük ve sessiz kalan gündelik hayat ve kamusal alan, pratikte büyüklük ve boşluğa karşı gösterdikleri dirençle büyür ve gelişir.

Anahtar Kelimeler: Delirious New York, Meydan, Kamusal Alan, Beyazıt Meydanı, Kentleşme, Büyüklük, Boşluk, Turgut Cansever, Sedat Hakkı Eldem.

THE SQUARE

SUMMARY

This thesis attempts to reveal the relationship between the city and insignificant events, people and situations that can hardly be part of a theoretical study about urban history, like ordinary details of daily life or frivolous parts of personal archives, in other words the usual experience of individuals. The study aims to uncover invisible links between these subjects and their effects on the transformation of public space. Hence, the starting point becomes a web of tangled stories on the city where each and every story is rewritten on the subjective experience of the reader and the narrator.

Squares and their perception in Turkey, is the main theme of the thesis. However, the discussion led by this study is far beyond the square itself; it is about public space, and how the public space is perceived, imagined and designed.

The narrative explores the case of Beyazıt Square. The square was one of the most important squares until 70s, when it suddenly shifted its role to Taksim Square after being under construction for almost ten years. It was the center of city life until late 60s and a hot topic for urban discussions during its reconstruction period. Moreover, the history of urban discussions about this square not only reveals specific themes about the square itself, but also uncovers a wider perspective about the urban issues in Turkish cities, in general.

The material that provide the content of this study is collected by an extensive archival research focused on a wide range, from reader letters to newspaper articles and formal documents to personal archives. Although it mainly focuses on the post-Republic era from 1923 until the construction ends in mid-sixties, there are quite a few visual materials belonging to scattered dates of Ottoman era.

There are three aspects of the method of this study. The first one borrows the method of another urban narrative, *Delirious New York*. The author, Rem Koolhaas, proposes to be the ghostwriter of the metropolis, in his case, Manhattan. He writes and records for the metropolis, like ghostwriters who do the same for the celebrities. By doing that, he reconstructs a manifesto of a metropolis by small, simple and daily things. This is the second aspect of the method, to look carefully on every single material found during the archive research regardless of its importance. This part of the method is highly influenced by French intellectual Roland Barthes and its work *Mythologies* which is also addressed by Koolhaas as the inspiration for *Delirious New York*.

The third aspect of the method refers to the structure of the thesis. Rather than a chronological structure, generally encountered in urban history studies, the network of relations between various ideologies in different periods, and their discourses and operations form the structure of the thesis. There are three notions that shape the

structure: bigness, blank, author. These notions are also the concepts that form and name the three chapters of the thesis.

The first chapter looks at bigness as a major concept that is not only regarded as a quantity but also as a qualitative notion. This chapter reveals how the small, daily and simple things are underrated while the supreme, formal, monumental and military things are highlighted during the urban discussions. This chapter is composed of five sections, such as scale, program, invisibles, untouchables and the ridiculous desire of bigness.

In the Scale, the quantitative aspects of desire for bigness is discussed. The squares in mainly west European cities, such as Paris, Vienna, are subject to comparison with the ones in Turkey. In the Program, the definitions of what to do in a square and what not to do are explored to discuss the program of the square. Daily activities, military celebrations, and the corteges during the national holidays are the options that can take place in the square, the pressure of being a formal place dominates the discussions of program. The chapter Invisible, is about the design process of the monument for the Beyazıt Square, where “the big” monument imagined can never be constructed. In the Untouchables, the story of the University entrance building which still exists, is explored while the approach of architects involved in the square project to this building is compared. In the Ridiculous Desire for Bigness, the unique discussion where this concealed desire is revealed between two architects, Sedat Hakkı Eldem and Turgut Cansever and their design approach to bigness is discussed.

The second chapter “Blank” exposes our position towards the public space in the present tense. Present tense is often a reflection of the discontent of existing public space and general response to this dissatisfaction becomes evacuation. The tension between the architects or planners who design to refill the square and the governors who constantly search for means to evacuate it, is one of the main aspects that shape the public realm.

There are five topics in this chapter such as avoiding the present tense, pool, slope, desolate monuments and strata. Avoiding the present tense is the part where the issues about the the existing square and the eternal idea of demolishing it is discussed. In the Pool, the story of Beyazıt pool which was in the square between 1926 and 1956 and its reflections in the public realm is examined. The Slope, is the chapter where the topography of the square and how it is ignored for years is revealed. In the Desolate Monuments, the idea and action of demolishing the existing texture of the city -composed of buildings- are discussed. The Strata uncovers the fact that, to reach the desired blank areas in the city, the layers of buildings should disappear. As soon as the “blank” is obtained, the ideas to fill in that space emerge. Even the most conservative ideologies, choose to demolish the existing instead of preserving it, to erect their own objects to be preserved. the new buildings are designed and there exists a constant loop of demolishing and constructing in the public space. When the “blank” is finally obtained, new ways of filling it suddenly appear.

The third chapter, Author, investigates the relationship of architects with each other, with society and the city, and uncovers their struggle with bureaucracy. Two of the most prominent architects of Republican Era, Sedat Hakkı Eldem and Turgut Cansever who designed projects for the square are the major figures in this chapter, whereas other architects involved in the story of the square are also investigated.

These investigations reveal the facts why every project proposed for the square had to be canceled at some point.

This chapter includes four sub-chapters about foreign architects working for Beyazıt Square, star architects of 60s, the critic, and visible reasons of the never-ending construction of the square. In the Two Foreigners, the German architect Högg and Italian architect Piccinato and their role in the design of Beyazıt Square is addressed while the general opinion of Turkish architects about foreigners working in Turkey is also mentioned. In the Star, two renowned Turkish architects involved with the square, Sedad Hakkı Eldem and Turgut Cansever, and how they became a star in the 60s are investigated. The critic is the chapter where the relationship between architects and their works, and how they criticize each other are examined. The last chapter of this part, Reason is about the reasons that lie beneath the reconstruction decade.

Throughout the study, where the footprints of bigness and blank discussed in the foreground, the discussion on the formation of the “public space” notion in the Turkish context occupies the background.

Yet, there exists a tendency to defend everyday practice that evolves around small things instead of bigness and blank. Though there are very few of them, the people who advocate a diverse approach to public space, are the ones who profoundly shape the future of it. They suggest an alternative way to comprehend squares, as the reflector of daily life.

The argument that forms the structure and the content of the study is tested in the results section: Unlike the urban discussions led by political polarization, the mindset which tries to form the city, regardless of the ideology, is similar even if it is operated by different people. The conservatives who admire demolishing, and the liberals who are afraid of “the new”, have similar approaches for designing the city. The common ground of these mindsets of different eras turn out to be the fact that they conceive bigness and blank in the city in a surprisingly similar pattern. Suggesting military, formal, monumental, sublime instead of small, daily, unimportant, frivolous, they do follow parallel roots when it comes to build public space.

Keywords: Delirious New York, Beyazıt Square, Urbanization, Bigness, Blank, Turgut Cansever, Sedad Hakkı Eldem, Public Space, Square.

1. GİRİŞ - KÜÇÜK ŞEYLER

“Tarzlardaki farklılığın hiçbir anlam ifade etmediği hem halktan, hem yüksek sosyeteden kimi cahiller hariç, insanları yaklaştıran şey; fikirlerin ortak oluşu değil, anlayışların akraba oluşudur.” Proust, Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde [1]

Kentin herhangi bir parçasının nasıl oluştuğu, zaman içinde nelerden etkilenecek bugünkü haline geldiği, meraklı bir kimsenin araştırarak ortaya çıkarabileceği bir gizem ya da daha rasyonel bir bakış açısıyla, belli başlı formüllerle çözülebilecek, neden sonuç ilişkileri ile açıklanabilecek bir problem değil. Öyleyse kenti anlamaya çalışmaktan vaz mı geçmeli?

Bu tez çalışması bu soruya verilmiş bir yanıt; kenti anlama çabasının somutlaşmış hali. Kentin içiçe geçmiş binlerce gizemi ya da problemi barındıran bir hikâyeler ağı olması ve bu hikâyelerin her seferinde anlatıcısına ve dinleyicisine göre değişiyor olması, bu çalışmanın varlık sebebi.

Bu çalışmanın amacı, bir kent tarihinde kendine zar zor yer bulabilecek bir takım olayları, kişileri, durumları ve bunların aralarındaki ilişkileri ortaya sermek ve onların görünürdekinden farklı olarak neleri etkilediğini keşfetmeye çalışmak. Bunu yapmak için başlangıçta, İstanbul’un hayalet yazarı olmaya kalkıştım; tanımı ödünç aldığım Rem Koolhaas’ın, Delirious New York’u yazarken kendini yerleştirdiği pozisyona İstanbul için talip oldum. Hayalet yazar, film yıldızlarının etraflarında olup biteni hatırlayıp kaydeden, niyetlerini, duygularını ifade edecek metinleri onların yerine hazırlayan kişiye verilen isim çünkü ünlüler tüm bunları yapamayacak kadar dış dünyadan bihaber, kendilerine odaklanmış ve vesveseleri ile sarılı olduklarından birinin bu işi onların yerine yapması gerekir [2]. Metropollerin de, tıpkı ünlüler gibi, hayalet yazarlara ihtiyacı vardır.

Her ne kadar çalışmanın genelinde, şehirleri kişileştirip, olup bitenin sorumluluğunu anonimleştirme yanlısı bir tutumdan kaçınmaya çalıştıysam da, İstanbul’un değil başından geçenleri kaydedecek, ne olduğunu idrak edecek vakti bile olmadığını,

özellikle kamusal alanda, olup bitenleri dinleyip yazacak bir hayalet yazara ihtiyacı olduğunu düşünüyorum.

Koolhaas'ın büyük bir kente dair küçük ve sıradan şeylerle bir manifesto yazma fikrinin temellerinin aslında Roland Barthes'a dayandığı, kitabının yayınlanmasından otuz yıl sonra¹ açığa çıkar: Ünlü mimar, “Fransız düşüncesinin etkisi altında ama People dergisi üslubunda” yazdığını söylediği bu kitap için Barthes'ın Mythologies'inden etkilenmiştir [3]. Fransız düşünürün, günlük hayatta birbiriyle ilgisiz gibi görünen ayrıntılar hakkında yazarken, onları yeniden inşa ettiği daha büyük anlatıların parçası haline getirmesi, ve en küçük ve önemsiz gibi görünen bilgilerden en fazla anlamı çıkarması kentleri anlamak için de uygulanabilecek bir yöntemdir.

Bu çalışmanın Delirious New York ya da Mythologies'le tek ortak noktası, küçük şeylerin büyük anlatıların yeniden kurulmasındaki gücünden yararlanmaya çalışması. Bürokrasinin sıradan bir belgesi gibi görünen bir dilekçeyi, herhangi bir okur mektubunu, üzerinden uzun yıllar geçmiş bir söyleşiyi, ya da günlük hayatın basit detaylarını; havagazı borularını, havuz fiskiyesini veya bilimsel bir çalışmaya konu olamayacağı düşünülen entrika ve polemikleri, bu tezin içinde kenti anlama çabasına yarayacakları ümidiyle kurulan ilişkiler ağına dahil ettim.

Elbette tezin -Barthes'ın ilk kez 1957'de, Koolhaas'ında 1978'de yayımlanan kitaplarından farklı olarak- 2000'lerde, “küçük şeyler çağı”nda yapılmış olması; günlük hayatın, basit ve sıradan olanın, zaten hakettiği kadar –hatta bazen fazlası ile- ilgiye mazhar olduğu zamanlara denk gelmesi başlı başına farklılaştırıcı bir etmendir, her ne kadar bu çalışmada ana metni oluşturan malzemeler 60'larda sona eriyor olsa da. Yine de, “küçük şeyler çağı”nın hızlı bakma alışkanlığından uzak, malzemelere uzun ve bazen gereğinden fazla detaylı bakmaya çalışmış olmamın bu çalışma için ayırt edici olduğunu düşünüyorum.

Yine Barthes'ın sözünü ettiği “biliminsanın objektifliği ve yazarın nesnelliği arasındaki doğal ikilem”in [4] bir benzeri, hayalet yazarlıkla, belli başlı kent tarihi metinlerinin görünmez yazarları arasında kurulabilir. Şöyle ki, yazarın görünmez olması ile hayalet olması arasında keskin bir ayrım var; hayalet yazar, metni

---

¹ Koolhaas bunu 2006 yılında, Westminster Üniversitesi'nde düzenlenen bir etkinlikte anlatıyor (Supercrit 5, 5 Mayıs 2006). Bu durum, mimarların kendilerine bir filozof seçip onunla kol kola ilerleme çabası olarak görülebilir ama ben bu noktada Koolhaas'ı inandırıcı buluyor, gerçekten de Mythologies ile Delirious New York arasında güçlü bir ilişki olduğunu düşünüyorum.

tamamen öznel bir yaklaşımla kurar, sadece başka bir öznenin yerine yazıyordur. Yazarların görünmediği kent tarihleri ise, kim yazarsa yazsın benzer hikayeler anlatılacakmış gibi bir kesinlik ve doğruluk içerir. Böyle metinlerde ortaya çıkan kronolojik kurgudan farklı olarak, farklı dönemlerde ve ideolojilerdeki söylem ve icraatların arasındaki, daha önce kurulmamış ilişkiler ağı bu tezin kurgusunu oluşturur.

Bu noktada, çalışmanın bir mimarlık tarihi çalışması olmadığını, öte yandan mimarlığı ve tarihi araç olarak kullanan ve odağında mimarlık ve kentleşme disiplinlerinin olduğu bir *kent soruşturması* olduğunu söylemek gerek. Bunu söylemek, tezi mimarlık tarihi disiplininin sorumluluğundan kurtarıırken, bir taraftan da bu disiplinin koruyucu kollarından uzaklaştırıyor. Geçmişten koparılan küçük ya da büyük herhangi bir şeyi, sadece mimarlık tarihinin değil, genel olarak tarihin kıskaçlarından kurtarıp, bu metnin parçası haline getirirken şimdiki zamanda edinilmiş önkabullerden ve nostaljiden ya da “ölmüş kuşakların geleneğinin kabus gibi üzerine çökmesinden” [5] kurtarmaya çalışmak başlı başına zor bir iş. Tarihin tezi ele geçirebilme olasılığı; metnin içinde yazarın cılız sesinin tarihin gür çığlıklarını bastıramaması ise çalışmanın karşı karşıya kaldığı başka bir tehlike.

Başlangıçta İstanbul’un tamamını, farklı fragmanlar üzerinden ele almayı planladığım teze, bugün artık pek tartışılmayan –hatta bir mimar arkadaşımın deyimiyle ‘demode’ olan- bir kamusal alan olduğu için Beyazıt Meydanı² ile başladım. Meydan, İstanbul’un Bizans’tan beri dönüşerek varlığını sürdüren önemli kamusal alanlarından biri; Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde de kent hayatının aktığı, merkezi bir yerdi. 60’ların sonuna kadar, hem kentle ilgili tartışmaların odağında hem de mekansal olarak günlük yaşamın ortasında kalmış, derken birdenbire gündemden çıkıvermişti. Meydanın tuhaf serüveni, Cumhuriyet döneminde, özellikle 1956-1964 yılları arasında geçirdiği değişimler akademik ortamda pek çalışılmamıştı.

Bu konuyla ilgilenmeye başladıktan bir süre sonra, meydanla ilgili çalışmalarım tezin tamamını kapsayacak hale geldi. Burada kastettiğim, ulaştığım belgelerin çokluğu yani niceliksel bir hacim değil. Üzerinde çalıştıkça, Beyazıt Meydanı’nın

---

² Bu söylediğim, çalışmaya başladığım 2010 yılından, 2014 yılının Ekim ayına kadar geçerliydi. Beyazıt Meydanı, 2014 yılında yeniden gündeme geldi, bu konuyu ayrıca Sonuç bölümünde ele alacağım.

içerik olarak neredeyse İstanbul'daki kamusal alanlarla ilgili olagelmiş ve bugün hala geçerli olan mimarlık ve kentleşme eksenindeki tartışmaları içinde barındırabilecek bir alan olduğu ortaya çıkıyordu. Tarihi yapı, yıkımlar, anıtlar, mimar-belediye ilişkileri, müellif aktörler, kentsel peyzaj, politikanın kamusal alana yansımaları, kentsel kimlik tartışmaları, ideoloji-kamusal alan ilişkisi, koruma yaklaşımları gibi pek çok başlık, Beyazıt Meydanı höyüğü kurcalandıkça açığa çıkan konulardı. Elbette, özellikle son 150 yıldır Beyazıt Meydanı'ndan başka meydanlar da kentle ilgili tartışmaların gündemini oluşturdu: Üsküdar, Kadıköy, Tophane, Eminönü, Sultanahmet ve Taksim... Ancak Beyazıt Meydanı'nın tüm bu meydanlardan farkı ve bu çalışmanın merkezinde yer almasının en kuvvetli sebebi, meydanın diğer örneklerin aksine değişime direnç göstermekle, mütemadiyen değişmek arasındaki gerilimi yansıtan en iyi örneklerden biri olmasıdır.

Tez üç bölümden oluşuyor; büyüklük, boşluk ve müellif. Bölümler, tartışmak istediğim konuların birbirinden ayrışmasını sağlamak için ortaya çıkmadı. Onların bu tezdeki görevi, herhangi bir ideolojiden ve dönemden bağımsız; tek partili, çok partili, geç Osmanlı, erken Cumhuriyet gibi siyasi kronolojiyle ilişkilendirmeden dizdiğim parçaları bağlamak oldu. Onlara herhangi bir tezdekinden daha fazla önem atfettim; bölümler tezin başkışisi; herkesin burada toplanmasının nedeni, birbiriyle alakasızmış gibi duran olay, durum ve kişilerin ortak paydası. Bölümleri yaratan kavramların bağlayıcılığı sayesinde, örneğin Cumhuriyet döneminde bir köşe yazarının sözlerini, 19. yüzyılda şehre gelen bir seyyahın tasvirleri takip edebiliyor, yaşanmış bir olayın giriş bölümü tezin başka bir yerinde, sonucu başka bir yerinde karşımıza çıkıyor. Bu tezin bir mimarlık tarihi çalışması olmamasının sebebi de bu yöntem; kronolojinin kuvvetli bir omurga oluşturması yerine, belli bir fikri savunmak için önerdiğim kurgunun ön planda olması.

Çalışmanın ilk iki bölümünü, her ne kadar bu bölümler tezin doğası gereği mimarlık ve kentleşme ekseninden uzaklaşmasalar da, konuyu daha geniş bir perspektifte incelememe olanak verecek isimlerle adlandırdım: Büyüklük ve Boşluk. Bu iki kavramı ve onlarla olan ilişkimizi kurcalayarak bugün Türkiye'de sadece kentleşmeyi ya da mimarlığı değil, dili, sinemayı, edebiyatı, siyasi tarihi ya da kültür tarihini inceleyebiliriz.

Büyüklük bölümünde özellikle altını çizmek istediğim, kavramı yalnızca nicelik olarak ele almamış olmamdır. Bu bölümü şekillendiren; küçük, tekil, bireysel ve

gündelik olandan uzaklaşıp, resmi, toplu, anıtsal, yüce ve militer olanın önemsenmesi ve şehirlerin bu doğrultuda biçimlendirilmeye çalışılmasıdır. Çalışmanın ironik tarafı, bu bölümde de bölümün adı ile tezat oluşturacak şekilde yine kıyıda köşede kalmış bir takım bilgi ve haber kırıntılarının kişisel yorumlarla ele alınıyor olmasıdır. Bir “kanıt dağı”³ [2] olan bu metropolü böyle bir ucundan tutarak, iğne ile kuyu kazar gibi anlamaya çalışmanın safça ve imkansız gibi görünmesi, çalışmanın benim için heyecan verici yanlarından biridir.

Boşluk bölümü, genel olarak kamusal alanın şimdiki zamandaki haliyle olan meselemizi açığa çıkarıyor. Geçmiş, yitip gittiği için sevimli ve kıymetli olup özlenirken; gelecek ise umut vaadettiği için el üstünde tutulurken, kamusal alanın şimdiki zamandaki hali bir memnuniyetsizliğin, tahammülsüzlüğün, bitmek bilmeyen bir arayışın kaynağıdır. Bu arayışın yanıtı her nasılsa, çoğu zaman boşluk olmuştur; farklı dönemlerdeki ve ideolojilerdeki idarecilerin ortak hevesi boşluktur. Öte yandan, aşkından deliye döndüğü sevgilisine kavuşunca ne yapacağını bilmeyen Divan şairi gibi⁴, kamusal alan yoğun çabaların sonunda boşluğa dönüştüğünde, aslında istenilenin bu olmadığı ortaya çıkar.

Üçüncü bölüm, müellif, bir kamusal alan üzerinden mimarların birbiriyle, toplumla, bürokrasiyle ve kentle olan ilişkilerini inceliyor. Her ne kadar bu bölümün kapsamı, dar alanlı mesleki bir tartışma profilinde kalıyor gibi görünse de bu bölümde de mümkün olduğunca kişileri birer mesleki figür olarak görmekten öte insani boyutlarını ve karakterlerini bölümün içine dahil etmeye çalıştım. Hikayenin bu boyutunun da tasarımla –doğrudan olmasa da- ilgili olduğunu düşünüyorum. Ardı ardına yarım kalan meydan projelerinin arkasında yatan süreçler bu bölümde açığa çıkıyor.

Çalışmanın yöntemi, kentle ilgili bu iki kavramın omurgasını teşkil ettiği bir çerçeve oluşturup, sonra da içeriği sağlayacak belge ve bilgileri araştırmak değil. Böyle bir yöntem, öncelikle “hayalet yazar” tanımıyla çelişen bir konumdan yazmayı gerektirirdi; kente dair kafamda daha yola çıkarken kemikleşmiş olan “teoriyi” anlatmak için, bulabildiğim belgeleri kullanmak. Bunun karşıtı gibi görünen bir diğer yöntemse, önce arşiv araştırmasını tamamlayıp sonrasında derlediğim belgeler

³ “mountain range of evidence” Koolhaas’ın Manhattan için kullandığı bir tamlama.

⁴ Alıntının orijinali, Fuzuli’nin gazelindendir. “Ben ki canandan dil-i şeyda için kam isterem, sorsa canan bilmezem kamı dili şeyda nedir”.

üzerinden bir çerçeve kurmak olurdu. Bunun yerine, yazarken kurgulama yöntemini takip ettim; küçük, büyük, önemli, önemsiz her bir bilgi parçasını, tartıştığım kavramla olan ilişkisi doğrultusunda metne dahil ederek, meydanın hikayesini yazarken değiştiriyor olduğum bir yöntem... Bu yöntemin katkısının, kentle ilgili tekrarladığımız şikayetler ve kurtulamadığımız önkabullerin dışına çıkabilmek ve özellikle bugün kentleşmeyi tartışırken savrulduğumuz kutuplardan sıyrılabilmek olacağını varsayıyorum. Siyasi ideolojilerin kentleşme politikalarını farklılaştırdığının en azından Beyazıt Meydanı örneği için bir yanılsama olduğunu; büyüklüğün ve boşluğun, hakim ideolojilerin farklılaştırıcı kılıkları soyulduğunda, hepsinin altında bulunabilecek iki kavram olduğunu –ki başka onlarca ortak kavram da bulunabilir- iddia ediyorum.

Neden -başka ortak kavramlar da olabileceken- büyüklük ve boşluk? Bu çalışma, Türkiye’deki kentleşme tarihindeki tartışmaların, üzerlerinden ideolojinin perdesini kaldırdığımızda, bu iki kavram etrafında şekillendiği varsayımı üzerine kuruluyor. Günlük hayatın, kendiliğinden olanın tartışmalarda ve kağıt üzerindeki güdük ve sessiz hali, bu kavramların baskınlığından kaynaklanıyor. Öte yandan, yine bu kavramlara karşı olan direnci ve onlarla olan mücadelesi sayesinde, günlük hayatın bağımsızlık sisteminin bu denli geliştiğini, budandıkça daha hızlı büyüdüğünü söyleyebilirim.

Dolu, kalabalık, sıkışık, küçük –ancak sadece nicelik olarak değil, yüceltilmemiş, önemsenmemiş, avam- şeylerle yazılmış dev bir kitaba benzeyen İstanbul’da günlük hayatın mekanlarının evrilmesini isteyen, sadece yöneticiler değil, yazarlar ve gazetecilerden oluşan gür sesli bir kesim var. Üstelik bu iki kavram bugün hala kentleşme tartışmalarının başrolündedir, AVM’yi parktan, meydanı sokaktan daha cazip kılan, büyüklük ve boşlukla olan ilişkimizdir.

Bu çalışma için yapılmış olan arşiv araştırması şunu ortaya çıkarıyor: “Fikirleri ortak olmayan, ama anlayışları akraba olan” [1] yöneticilerin söylemleri, bilerek ya da bilmeyerek, bu kavramlarla ilişkilendirilir. Öte yandan, ne büyüklük ne de boşluk, sadece Beyazıt Meydanı tartışmasına özgü kavramlardır; 19.yüzyılda başlayan teknolojik ve ekonomik gelişmelerle beraber kentlerin yeniden inşa edilmesi sürecinde yalnız İstanbul’un değil dünyada pek çok kentin bu kavramlarla olan ilişkisi kuvvetlenir. Ancak çalışmanın bu iki kavram etrafında biçimlenmesinin asıl nedeni, bu kavramların meydanı büyük ve boş bir yer haline getirme çabasından çok,

bu çabayla olan mücadeleyi; Beyazıt Meydanı'nın dünya üzerindeki pek çok örnekle aynı kaderi paylaşmayıp nasıl *büyük bir boşluğa dönüştürülemediğini* göstermeye aracı olmalarıdır.

Tezin siyasi kronolojiyi takip etmeyen, birbirleriyle ilişkilerini iki kavram üzerinden kurduğum parçalardan oluşması ne işe yaradı? Muhafazakâr olanların yeniye çılgınca bağlılığını, yenilikçi olanların yanlış yapmaktan ölesiye korkan hallerini açığa çıkardı. Birbirine çok benzer iki fikirden biri, yeniye aşırı düşkün bir muhafazakâra aitken, diğeri değişimden ölesiye korkan bir “inkılapçı”nın olabilirdi. Elbette bu tanımlara uymayan, ait oldukları zümrenin içinde sıradışı fikirlerini dile getiren “çatlak ses”ler hep var, onlar da metnin içinde yer alıyorlar.

Öte yandan, bu çelişkili durumun altını çizmek için, fikirleri ideolojilerle ilişkilendirmekten özellikle kaçındım. Örneğin Peyami Safa'nın kentle ilgili fikirlerinden söz ederken, yazarın dalgalanan siyasi kimliğinin yazdıklarıyla bağlantısını kurmadım ya da bir köşe yazarından alıntı yaparken, o yazarın çalıştığı gazetenin o dönemde iktidar yanlısı mı yoksa muhalif mi olduğunu belirtmedim. Bunun sebebi, fikirler arasındaki siyasetler üstü akrabalığı vurgulamaktı. Kente karşı geliştirilmiş bir tutumu belli bir siyasal düşünceye mal etmenin, günlük hayatta kamusal alanı siyasi yükün altında ezme refleksimize katkıda bulunduğunu düşünüyorum. Elbette farklı politik görüşlerin farklı kentleşme politikaları vardır; ancak Türkiye örneğinde, bu kentleşme politikalarının üzerine boca edilen bir sos – ki bu sosun malzemeleri bu tezin içeriğini oluşturuyor- özellikle kamusal alanla ilgili yaklaşımları çoğu zaman aynılaştırmıştır. Öte yandan, bütün bir tez boyunca bu refleksin -siyasetin kabul görmüş pusulasından bağımsız olarak- başka türlü bir siyasal yük içerdiğini açığa çıkarmak için çabaladım.

Son olarak, bu metnin “güçlünün zayıf üzerindeki tahakkümü”, ya da “büyük şeylerin eninde sonunda küçük şeyler karşısındaki zaferi” olarak değil, “istem dışının serüveni” [6] olarak okunmasının, bu çalışmanın ortaya çıkma sebebi olan, toplumsal kutupsallaştırmadan arınmış kentleşme tartışmalarının önünü açacağına inanıyorum. Kamusal alan, adına sokak, meydan, park ne dersek diyelim, hangi ideolojiye bağlı olursa olsun, herkes için hayatidir. İdeolojiye kurban edilmeyecek kamusal alanlar bir ütopya olabilir, yine de bu ütopyaya yaklaşmak için çaba harcamaya değer.

2. BÜYÜKLÜK

“Tek başına ve kendi bildiği gibi büyüme cüretini gösteren her ağaç kesilir.”
Baudelaire [7]

2.1 ÖLÇEK

Reşad Ekrem Koçu, İstanbul Ansiklopedisi’ndeki Beyazıt Meydanı maddesine şöyle başlar: “Aksaray Meydanı ve Sultanahmet Meydanı ile birlikte İstanbul’un üç büyük tarihi meydanından biridir. Kemal-i ehemmiyet ile kaydedelim ki, İstanbul’un bu en eski ve en meşhur üç meydanı büyük Avrupa şehirlerinin meşhur meydanları ile ölçülemeyecek kadar küçüktürler.” [8]

Bu maddenin yazıldığı 60’lı yıllarda İstanbul’da sadece meydanlar değil; Koçu’nunkine benzer ve o dönemde oldukça yaygın bir perspektiften bakıldığında, sokaklar, binalar, caddeler, kısaca Osmanlı ve Bizans’a ait abideler dışında her şey, küçüktür. Uzunca bir süre şehirdeki imar hareketleri, hangi dönemde yapılmış olduğundan bağımsız olarak, temelde şehrin ölçeğini değiştirip daha büyük yapılar ve onları saran geniş caddeler, sokaklar ve meydanlar yaratmak amacı ile yürütülür.

Büyüklik, sadece mekânların ve yapıların boyutuyla ilgili bir mesele olmadığı gibi, bütün bu imar hareketlerinin altındaki tek neden, kalabalıklaşan şehirlerin ya da yoğunlaşan araç trafiğinin gerektirdiği mekânsal ihtiyacın karşılanması değildir. Kenti, özellikle meydan gibi kalabalıkların toplandığı alanları, siyasi mesajlarını yaymak için bir araç olarak gören yöneticiler, nasıl bir politika yürütürlerse yürütsünler, ufacık meydanlarda, labirent gibi sokaklarda mesajlarını geniş kitlelere iletemeyeceklerini düşünüyorlardı. Dahası, bu sıkışık mekanlar, üzerlerine herhangi bir mesaj yüklenmese bile, sadece fiziksel varlıkları ile, geçmişe -eski ve karanlık bir döneme- ait yerler olarak şehrin üzerindeki bir yük olarak görülüyordu. Öyle ki, sadece iktidar organları değil, kentte yaşayanların bir kısmı da dar sokaklardan ve kentin ufak tefek yapılarından oluşan mahallelerinden kurtulmak gerektiğini

düşünüyorlardı; onların da yöneticiler gibi, mekânsal sıkıntılardan başka pek çok bahanesi vardı.

Hemen hepsi, bireylerin varoluşsal problemlerinden, toplumun “medeniyet seviyesinin” yükselmesine dek pek çok güçlüğün üstesinden gelebilmek için sadece Beyazıt Meydanı’nın değil yeni kentleşmenin bütüncül temel niteliğinin büyüklük olması gerektiğini düşünüyorlardı.

KAFALARIN İÇİNDEKİ MEYDAN

Kentteki kamusal alanların boyutları ve biçimlerinin, günlük hayattaki kullanımlarının ötesinde, bireylerin ruh haline varıncaya dek pek çok unsurla karşılıklı bir etkileşim içinde olduğunu iddia eden uç örneklerden biri Peyami Safa’dır (Şekil 2.1).

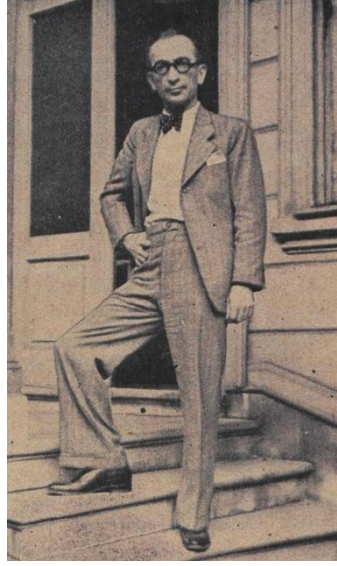

Şekil 2.1 : Büyük Avrupa Anketi [9].

Safa, engin bulvarlar, heybetli meydanlarla tanıştığı Paris’e 1936 yılında ilk kez gittiğinde 37 yaşındaydı; ancak 15 yaşından beri “deruni ömrünü” Paris’te geçirdiği için bu ilk gezisinde, kendini Paris’te büyümüş kör bir adamın ameliyat olup gözleri açıldıktan sonraki hali gibi hissediyordu [9]. Şehri daha önce hiç görmemişti ama

Fransız düşüncesine ve edebiyatına olan tutkusu ve Guy de Maupassant'la [10] haşır neşir olması sayesinde, kendisini “fahri hemşehri” farzediyordu. Geceleri “geniş ve güneşe tutulmuş muşamba kadar parlak ve aydınlık kaldırımlar”, bir Avrupa şehri görmemiş olanların tahayyül edemeyeceği büyüklükte, “içinden Beyazıt Meydanı'nın ve hatta bir arabaya oturtulmuş Taksim Meydanı'nın tek şeridinden rahatça geçebileceği bulvarlar” ve “bir kırdaki arkaüstü yattığınız vakit gözlerinizin alabildiği gökyüzü mesafesini yere indirmiş meydanlar” [9] ... Tüm bunları ilk kez gören Safa'nın içinden ağlamak geliyordu.

Safa, ilk şoku atlatıp gördüklerinin üzerine düşünme fırsatı bulunca Avrupa'daki meydanların bu kadar büyük olmasının arkasındaki gizli gerçeği keşfeder. Şanzelize'deki genişlik ve aydınlığın, “gökyüzündeki mesafe sonsuzluğundan ürken Pascal'ın beynindeki genişlikle ve bu aydınlığın Fransız felsefesine kimlik veren üslub ve ifade aydınlığı ile orantılı olduğunu” [9] sezmiştir (Şekil 2.2).

Şekil 2.2 : Safa Avrupa Gezisi dönüşü gazeteye girerken [11].

Safa'ya göre büyüklük kent hayatını doğurur. Başka bir bakış açısı ile kentselliğin sonunu getireceği söylenebilecekken, büyüklük Safa için kentin önkoşuludur. Büyük ruhların, düşünme biçimlerinin ancak büyük meydanlarda yaşayabileceğini düşünür.

...Beni Paris'te ve Avrupa'nın her yerinde karşılayacak olan bu genişlik ve aydınlık, her şeyden önce büyük insan zekasının iç buudlarını ifade eder; alelade bir manzara kemmiyeti değil, zekanın cinsi ve kalitesi ile doğrudan alakası olan tam bir medeniyet ölçüsüdür. Paris'te ve Avrupa'nın her büyük şehrinde kaldırım, mağaza, cadde, meydan, yol, abide, heykel, her şey maddeyi tefekkürün ve kavrayışın semavi genişliğine bağlayan büyüklüktedir

ve bu meydanlar kafaların içindeki meydanlardır. Avrupa büyük ruhların ikametine elverişli olacak şekilde inşa edilmiştir [9].

“Bildiğimiz maddelerden her birini yüz misli büyüklüğe, yüz misli güzelliğe, yüz misli halisiyete ve mükemmeliyete darbedelim: işte Avrupa.” [11] derken hayranlığını açıkça dışa vurur.

Bir yandan da, romanlarında “insan ruhunun güneşsiz hatta yıldızsız taraflarına nüfuz etmek için gayret sarfettiğini” [12] söyleyen, hikâyelerine mekan olarak, kentin kasvetli sokaklarını, karanlık dehlizlerini seçen, ama eninde sonunda “ışık” ve “aydınlığın” bir kurtarıcı gibi çıkageldiği anların yazarıdır. Hayatı nasıl görüyorsa şehirleri de öyle görür: Bazen aydınlık ve karanlıktan, bazen doğu ve batıdan ama her zaman keskin kutuplardan mütevellit bir ikilik.

Safa’nın gördüklerinden bu denli etkilenmesinin bu ikili kavrayış dışında başka nedenleri olduğu da söylenebilir. Büyük meydanlar ve geniş bulvarlar, zihninde - kendi deyimiyle- “Avrupa mucizesi”ne ait imgeler olduğu için onlara hayran kalmış olabilir. Belki de zamanın İstanbul’u ile herhangi bir benzerliği olmayan bir kentleşme ona çarpıcı gelmiştir. Öte yandan, yazdıkları herhangi bir “Avrupa seyahatinden yeni dönmüş aydın”dan da duyulabilecek sözlerdir. Toplumun ne kadar medenileştiğinin bir ölçüsü, hem de bireylerin zekâsının ve kalitesinin de yansıması olarak gördüğü kentleşmenin Safa’nın düşünce yapısı üzerindeki etkisi, İstanbul ve Beyazıt Meydanı ile ilgili fikirlerine de zaman içinde yansır.

GÜZELLİK DÜŞMANI

Safa, Paris seyahatnamesinde şehrin ana arterlerinden birini tasvir edecekken, iki medeniyetin birbiriyle karşılaştırılamayacak denli farklı olduğu ortaya çıkar. “Bir Avrupa şehri görmemiş olanlara bu caddenin genişliğini bizim ölçümüzle tarif etmek zordur: Üç Beyoğlu Caddesi genişliğinde kaldırımlar, içine yanyana en az altı Galatasaray Caddesi alan bir cadde...”[9]

Avrupa –ya da Batı- söz konusu kentleşme olduğunda her zaman gıpta edilen, beğenilen örneklerin ev sahibi değildir elbette. Safa’nın “hiçbir kıvrımı ve dönemeci olmadığı halde sonu görünmeyen bir cadde” olarak tarif ettiği bulvarları, medeniyet temsilcisi değil güzellik düşmanı olarak görenler de vardır: “Uzun ve düz bir sokak genellikle güzel olamaz... Hatt-ı müstakimin (düz çizgi) ne derece güzellik düşmanı olduğu bütün vahşetiyle Amerika’da göze çarpar.”diyen Mösyö Koloke,

Darülfünun'un 20. yüzyıl başındaki hocalarından biri, şehirlerin tarihi dokusunun korunması gerektiğini düşünenlerdendir⁵.

Kentler, sadece caddeleri ve meydanlarının boyutları ile değerlendirilemeyecek kadar karmaşık yapılara sahip olsalar da, 20. yüzyılın başındaki kentleşme tartışmalarında bu iki kutup dikkat çeker: Hatt-ı müstakim yani düz çizgi taraftarları ve bunun şehirleri öldürdüğünü savunan karşıt görüştekiler. Düz çizgi; sadece büyük bulvarları değil, onlara hizalı dizilmiş çok katlı yapıları, geniş açık alanları da içeren, tipik bir 19. yüzyılda yenilenmiş Avrupa kenti imgesinin de karşılığıydı. İstanbul'da çizilmesi zor da olsa, genellikle güzellik düşmanı değil, modernlik habercisi olarak görülüyordu. Şehrin dar ve kıvrımlı sokakları, Avrupa kentlerinin ve teknolojik gelişmelerin kentleşmeyi tetiklediği başka pek çok kentin 19.yüzyılda karşılaştığı *dönüşümü* İstanbul için de zorunlu kılıyordu⁶.

Dönüşümü yalnızca bu iki seçeneğe mahkûm etmek, kentin tek seferde, yekten ve tek bir kararla oluşabileceğini öngörmek, kentleşme ile ilgili tartışmaları bu iki kutba indirgiyordu.

BEDDUA

20. yüzyılın başındaki imar hareketine ve İstanbul'un büyük ve geniş bulvarlarla yeniden inşa edilmesine karşı çıkıp, Safa gibilerin aksine şehrin ölçeğinin değişmesinden rahatsız olanların başında Mimar Kemaleddin vardı. Kemaleddin "Avusturya'nın Viyana'sı olmaya paramız yetmediğinden Romanya'nın Bükreş'ine" benzetilmeye çalışıldığını düşündüğü İstanbul için çok üzülüyordu; ona göre şehrin büyük yangınlardan sonraki hali bile bu yolların açıldığı dama tahtasına benzeyen halinden güzeldi. Gelecekte bir gün, sırf demiryollarını ucuza yapabilmek için, şehri düz ve geniş bulvarlarla tahrip edenler, ileride herkesin bedduasını alacaktı [13].

---

⁵Bu satırları içeren, Darülfünun hocalarından Belçikalı mimar Mösyö Koloke'nin mektubu, Mimar Kemaleddin'in Türk Yurdu dergisine 1913 yılında yazdığı "İmar-ı belde fikrinin yanlış tatbikinden mütevellit tahribat" adlı makalede yayınlanmıştır.

⁶Zeynep Çelik, İmparatorluk, Mimari ve Kent adlı eserinin Kentsel Dönüşüm başlıklı bölümünde, bu dönüşümün 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin ve Fransa'nın farklı şehirlerindeki karşılığını, dolambaçlı sokakların nasıl yerini düz ve geniş caddelere bıraktığını karşılaştırmalı olarak inceliyor.

PARİS

Söz konusu modern kentler olduğunda Viyana'dan daha çok örnek alınan bir şehir varsa o da Paris'tir, üstelik sadece Safa gibi edebiyatçıların değil, şehirleri yönetenlerin de takıntısıdır Paris.

İsmail Hakkı, 1926 yılında yaptığı tespitinde haklıydı; “Bizde şehir siyaseti, Türkiye şehirlerini değişiklikler neticesinde ne kadar garip, ne kadar çirkin olursa olsun küçük ve biçimsiz bir Paris yapmaktı” [14]. “Şehri şehre benzetmenin doğru olmadığını” düşünen İsmail Hakkı da Kemaleddin gibi “lüzumlu lüzumsuz geniş yollara temayülümüz, düz çizgilere olan kati iptilamızdan” [14] şikâyetçiydi.

İsmail Hakkı'nın başta eğimli topoğrafyası nedeniyle, İstanbul'un fiziki özelliklerini gözeterek söylediği, “İstanbul'un hiç benzemeyeceği bir şehir varsa o da Paris'tir.” [14] sözü, büyüklük söz konusu olduğunda Beyazıt Meydanı için de geçerlidir.

Meydanı Avrupa'daki benzerlerinden ayıreden en önemli özelliği Koçu'nun ansiklopedisinde iddia ettiği gibi küçüklüğü değil, yeteri kadar büyüme olasılığının olmamasıdır.

Beyazıt Meydanı, İstanbul'u Paris ya da Viyana gibi bir şehre dönüştürme idealinden derinden etkilenen açık alanlardan biri olarak, topoğrafyası, geometrisi, çevresini saran farklı üslup ve dönemlere ait anıtları ile İstanbul'un en Paris'e benzeyemeyecek yeridir, denilebilir. Bütün bunları söyleyerek, Haussmann'ın Paris'te yakaladığı başarının ya da modern kentin sırrının bulvarların büyüklüğü ve meydanların genişliği olduğunu düşünenlere katılmış oluyoruz.

Halbuki Paris'in büyük bulvarları, -pek kimse onlardan söz etmese de- yine onlar kadar büyük kaldırımlara komşudur; o meşhur *la vie parisienne*'nin kaynağı olan kaldırımlara. Bulvarların ve kaldırımların modern kentteki rolü, Berman'ın deyişiyle, “kamunun içinde özel olunabilecek alanlar, insanların fiziksel olarak yalnız kalmadan başbaşa olabilecekleri alanlar” [15] yaratmalarıdır.

Kentleşmeye sadece fiziksel olanın değişmesi olarak bakılmadığı zaman, Beyazıt Meydanı özel hayatın kamusal alanda devam edebileceği açık alanlardan biri olarak, belki de İstanbul'un Paris'e en çok benzeyen yerlerinden biridir (Şekil 2.3). Yıkılana kadar Beyazıt Havuzu, bulvarların Paris'teki rolünü üstlenir: mahremiyetin kamusal alanda sürebileceği, modern kentin küçük ama doğurgan elemanı.

Şekil 2.3 : Beyazıt Havuzu [16].

2.2 PROGRAM

"Yoksa kimseciklerin oturmadığı kanepelerde bu saatte yalnız pek başıboşlar mı oturur? Kimseler âşık değil mi bu şehirde? Kimseler, bir meydanın kanepesinde kimseyi beklemeyecek mi, yüzünü bir dakika görmek için kimsenin?" Havuz Başı, Sait Faik [17].

Safa'nın Paris anıları yayınlandıktan 20 yıl sonra, aynı gazetede, bu kez Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Paris izlenimleri yer alır. Farklılıkların karşılaşma olasılıklarını modern kentin vazgeçilmezi olarak gören Tanpınar, Paris'e ilk gidişinden sonra, Safa'nınkinin taban tabana zıttı bir kent resmeder.

Her cinsten, her milletten, her yaştan bir insan kalabalığı, gece en geç vakte kadar dolup boşalan kahveler, dansingler, tiyatrolar, en unutulmuş semtlerden nehrin iki yakasına doğru akan ve orada sahafların kasalarında biriken kitaplar, resimler, prodüksiyonlar, antikacı dükkânlarının, galerilerin, sergilerin bitmez tükenmez bolluğu, Pigalle'in, Monmartre'in, Clichy'nin şehri hiç durmadan ve daima bir Dufy kompozisyonunun hafifliği ile renkli kadın çamaşırları gibi geceye fırlatan ışıkları, garların her nefeste önlerindeki meydanları, kahvelerin tenteleri ve apartmanların çatılarıyla beraber yutan, sonra lâhzasında korkunç bir sallantıda yerlerine iade eden dev ağızları, binlerce ağızdan sakızlanan Fransızca, zenci âşık, şimalli sevgili, önünüzde bir takunya gibi tıkr tıkr yürüten Japon kızı, yanı başınızda

dikilen ve bir metre tepenizden size yolunu soran İskoçyalı rahip, adım başında beyaz perde ciddiyetiyle *öpüşen* çiftler ve kahvelerin mahremiyetinde pek inanmadan onları taklit eden yaşlılar, san'at eserlerini lüzumsuz kılan vitrinler, *büyük bahçelerin gökyüzünü mavi bir kumaş gibi kesip biçen hendesi, küçük meydanların eski gravür sükûnetleri, fiskiyelelerin yalancı elmas çağlayanları, Louvre'dan Etoile'e doğru Bonnard renkleriyle kabaran akşam* (Şekil 2.4) ve birdenbire bulunduğunuz caddeyi sarışın tebessümünün etrafında toplayan genç kadın ve onun insaniyet namına sizinle dostluğa hazırlanan at yapılı köpeği... İşte ilk günlerin Paris'i [18].

Şekil 2.4 : Pierre Bonnard - Paris Bulvarı [19].

Tanpınar'ın Paris'i ile Safa'nınki arasındaki en önemli fark, ilki alabildiğine kaotikken ikincisi bir o kadar sterildir. İki edebiyatçının tasvirlerinde, şehrin içeriği tamamen farklıdır. Doğrusu, Safa içerikten pek söz etmez. Safa'nın Paris'inde, büyük bulvarlarda Fransız düşünürlerin ruhlarından başka kimse – hele ki Tanpınar'ın anlattığı alelade insanlar- dolaşmaz.

Beyazıt Meydanı tartışmalarındaki büyüklük vurgusu, meydanın boyutu kadar içeriğini, başka bir deyişle programını da etkiler. 16. yüzyıldan beri sivil yaşamın ve günlük hayatın merkezlerinden biri olduğu bilinen [20] meydanın bu özelliğinin 50'lerdeki yeniden inşa süreci başlayana kadar devam ettiği söylenebilir. Ancak meydanın idarecilerin gözündeki birincil işlevi, resmi etkinlikler –ki bunlar çoğu zaman büyük ve şatafatlı gösteriler ya da askeri törenlerdir- için gerekli açık mekânı sağlamaktır (Şekil 2.5).

Şekil 2.5 : Geçit törenini izleyenler [21].

Öte yandan, teknolojik gelişmeler siyasetçilerin ihtiyaç duyduğu modern kent kurgusunun önünü açarken, aynı gelişmeler teknolojinin günlük hayatı temelden etkileyeceği yeni bir dönemin de habercisiydi. İdarecilerin şehirlerde varlığına ihtiyaç duyduğu büyük kamusal alanlar, siyasi propagandalar için bir mesaj tahtası olma özelliklerini kısa bir süre içerisinde radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçlarına bırakacaktı. Bu sayede belki, kamusal alanın modern kentteki asıl rollerinden biri; toplumun her kesiminden insanın birbiriyle karşılaşabileceği bir olasılık havuzunu oluşturmak, ön plana çıkabilirdi.

Beyazıt Meydanı -ufak cüssesinden beklenmeyecek şekilde- karşılaşmalar için ideal bir mekânken, yine boyutu nedeniyle idarecilerin mesaj tahtası olma rolüne uygun değildir. Tanzimat döneminde, henüz Haydar Bey havuzu inşa edilmemişken, bir zafer takı gibi meydanın sonunu belirleyen Harbiye Nezareti kapısı ve ona uzanan aks, devlet törenleri için gerekli altyapıyı sağlar. Havuzun 1926 yılında inşa edilmesi ile karşılaşmalar için gerekli yüzey artarken, meydandaki toplanma alanı küçülür.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul'da, henüz Taksim Gezisi düzenlenmediğinden, büyük çaplı etkinlikler için akla gelen ilk yerlerden biri olan Beyazıt Meydanı'nın yetersizliği en çok da resmi kutlama ve törenlerin yapılacağı zamanlarda hissediliyordu. Çoğunlukla askeri törenlerle yapılan ulusal bayram kutlamaları için ihtiyaç duyulan meydanın boyutu, çiçeği burnunda ülkenin gücünün ve varlığının kanıtıymışçasına mesele ediliyordu (Şekil 2.6, 2.7).

Şekil 2.6 : Hatay'ın kurtuluşu kutlamaları [22].

Şekil 2.7 : Cumhuriyet bayramı kutlamaları [23].

Nasıl Peyami Safa büyük ruhların ancak geniş meydanlarda yaşayabileceğini düşünüyorsa, Erken Cumhuriyet bürokratları da, küçük meydanlarda, yeni kurulmakta olan bir ulusun görkemli bayramlarının kutlanamayacağına inanıyorlardı. Doğrusu, kökeni Fransız Devrimi'nin festivallerine uzanan [24] bu resmi kutlamalar, düzenli birliklerden oluşan kabilelerin belli bir rota boyunca yürümesini, ve kitlelerin onları izlemesini gerektiriyordu; şehrin o zamanki fiziksel biçimlenişi, bu türlü törenlerin yapılması için gerçekten de uygun değildi.

Cumhuriyet dönemindeki ilk görkemli kutlama Cumhuriyet'in onuncu yılı nedeniyle düzenlenecekti. Yeni rejime yakışır büyüklükte bir alanolmamasına rağmen mecburen Beyazıt Meydanı'nda toplanılacak; kabileler halinde Galata'ya ve Taksim'e kadar yürünecekti. Kutlamalara az zaman kala, bir gazete köşesinden sorulmuş olan, "Beyazıt Meydanı'nın bir Avrupa caddesinin yarısı genişliğinde olan Üniversite meydanı önündeki kısmında askeri merasim mi yapılır?" [25] sorusu aslında eksikti. Sadece meydan değil, daracık, eğri bögür sokakları ile Beyazıt'tan Galata'ya kadar olan geçit rotasının pek çok noktası "nizami dizilmiş sıra sıra askerler ve onu izleyen halk" kompozisyonu için konforlu bir hat oluşturmuyordu.

Askeri düzende olmayan kutlamalar içinse Beyazıt Meydanı'nın bir eksiğı yoktu. Yine 30'lu yıllardaki önemli kutlamalardan Tasarruf Haftası da orada kutlanıyor, meydanın üzerinden geçen uçaklardan atılan ucuna kravat, çukolata, fındık, üzüm bağlanmış paraşüt şeklinde renkli ipek küçük mendilleri, orada toplanan halk yakalıyordu [26].

Meydandaki toplu etkinlikler bunlarla sınırlı değildi. Kadınlar seçme ve seçilme hakkını kazandıklarında bunu Beyazıt Meydanı'nda kutlamışlardı [27]. Şoförler Cemiyeti seçimleri orada yapılıyordu [28] (Şekil 2.8, 2.9).

Şekil 2.8 : Kadınların seçme ve seçilme hakkını kazandıkları gün [27].

Şekil 2.9 : Şoförler meydana oy kullanıyor [28].

Bu büyük çaplı etkinlikler için meydanla uğraşıldıysun, meydanın kıyısında köşesinde “kendiliğinden yeşeren günlük hayatın” [29] izlerine özellikle edebiyatta rastlanıyordu (Şekil 2.10). Havuzun yapılışını takip eden otuzlu yıllardan itibaren, tefrika edilen romanlarda Beyazıt Meydanı’ndaki kahvede buluşulup, meydanın güzelliğinden bahsediliyor [30], hikayelerde başkarakter Beyazıt Meydanı’nda havuzun etrafındaki genç aşıkları, çocuk gezdiren anneleri izliyordu [31].

Şekil 2.10 : Havuzun etrafında halk [32].

Tanpınar’ın Paris tasviri, tespit ettiği insan ve etkinlik çeşitliliği ile farklılıkların birarada olabildiği bir kamusal alan resmediyordu. Öte yandan, Safa gibi, Avrupa

kentlerini sadece büyüklük ve aydınlıktan ibaretmiş gibi tasvir edenlere de kızılıyordu: “Onlar Avrupa’yı başları sıkıldıkça uğranılan attar dükkânı gibi bir şey sanıyorlar, alacaklarını aldıktan sonra çarçabuk kapıyı kapatıyorlardı.” [33] derken haklı mıydı, yoksa gerçekten Avrupa’nın kendi görmek istediklerinden ibaret olduğunu sanacak kadar derin bir hayranlıkla mı doluydu Safa ve onun gibiler?⁷

Beyazıt Meydanı’nın hikayesi, Tanpınar’ın Paris’i ile Safa’nın Paris’i arasındaki gerilimden beslenir. Aslında iki yazarın tasvirleri de doğrudur; modern kent Safa’nın betimlemelerindeki gibi fiziksel olarak, büyük, steril, ferah ve homojen bir yapıya doğru evrilirken, modern kent yaşantısı Tanpınar’ın anlattığı çeşitlilikte ve karmaşıklıkta gelişir. Beyazıt Meydanı bir taraftan Paris’teki meydanlar gibi, büyük, aydınlık ve ferah olsun istenirken bir taraftan da o haşmetli bulvarlardaki insan ve yaşantı çeşitliliğinin meydanı doldurmasından şikayet edilir. Paris, yerel kamusal alan tartışmaları için “ne onunla ne onsuz” bir ilişkinin öznesidir.

Modernliğin fiziksel tanımının -Safa’nın Parisi’nin- gerçekte vaadettiği içeriğin Tanpınar’ın Paris’i olduğunu kabul etmeye gösterilen direnç, kamusal alana dair tartışmaları ve Beyazıt Meydanı’nı derinden etkiler.

2.3 GÖRÜNMEZLER

“Anma olayı adına yapılan tüm törenleri ve tüm büyük insan heykellerini yapmacık bulurum. Ne işe yararlar ki? Yaşasın unutmak! Saygınlık yalnızca sessizlikte vardı bana göre.” Buñuel [34]

Her ne kadar büyüklük tartışması çoğu zaman boyut ve program üzerinden yapılsa da, bir kentsel alana heybet ve ağırlık kazandırmak için kapladığı yüzeyi arttırmak ya da ona “büyük işlevler” yüklemekten başka yöntemler de vardır. Bunlardan biri, alanın en görünen noktasına, üzerine dönemin hakim ideolojisine dair bir mesajın yüklenebileceği bir anıt yerleştirilmesidir.

Anıt, meydan formülünün tamamlayıcısıdır.

Beyazıt Meydanı’na bu amaçla farklı dönemlerde yerleştirilmeye çalışılan anıtın hikayesi, anıtın kendisinin -bir nesne olarak- anılacak kişi, olay ya da kavramın

---

⁷ Tanpınar, Paris izlenimlerini aktardığı “Notre-Dame’da başıboş düşünceler” başlıklı yazısında aslında Tanzimatçıları kastederek, onların Avrupa ile olan sorunlu ilişkisine değinir.

önüne nasıl geçtiğini gösterir. İdeolojiler, tıpkı “icat edilen gelenekler” gibi, anılacak “şeyler”in varlığına ihtiyaç duyarlar. Toplumsal olarak hatırlamanın zaruri olduğu “şeyler”, her dönemde başka kavram ve kişilerin kılığına girerek anma eyleminin devamlılığını sağlamak görevini üstlenirler.

İstanbul’un herhangi bir köşesine ve çoğunlukla Beyazıt Meydanı’na önerilen anıt, her ne kadar ilk bakışta ideolojik hedefleri var gibi görünse de, aslında anma eylemini hatırlatmak içindir.

POS BIYIK

Cumhuriyet’in ilk yıllarında, yeni rejimin ve büyük değişimin sembolü olacak anıtlar yaptırılıyor, özellikle büyük şehirlerdeki önemli kamusal alanlar için heykel ve büstler tasarlanıyordu. Taksim Meydanı’nda İtalyan heykeltıraş Canonica’ya yaptırılan Cumhuriyet Anıtı’nın 1928 yılında inşa edilmesinden bir kaç yıl sonra bu defa İnkılap Anıtı’nın yapımı gündeme geldi. Tartışmaların başlangıç noktası anıtın yeri ve Beyazıt Meydanı İnkılap Anıtı’na uygun görülen noktalardan biriydi. Yeni yapılacak İnkılap Anıtı tartışılırken, Canonica’nın Taksim Anıtı ile ilgili hoşnutsuzluklar ortaya çıkıyordu. Anıtın küçüklüğü, en çok eleştirilen yönüydü: “aslında 40-50 metre yükseklikte olması gerekirken, kocaman bir meydanın ortasında ufacık kalmıştı” [35]. Öte yandan, anıtın sadece fiziksel büyüklüğü eleştirilmiyordu, üzerindeki kompozisyon da geniş ve ferah bir his vermiyordu. Kaidenin üzerine yerleştirilmiş, “Türk askerinden çok, pos bıyıkları ile Napolyon’un meşhur askerlerine” [35] benzetilen figürler, “daracık bir alana sıkışmış, yangından kaçıp kurtulmaya çalışan” bir kitleye benzetiliyordu [35]. Şehirde dar, küçük ve sıkışık olan şeyler hızla ortadan kaldırılırken, yeni inşa edilen, dahası yeni rejimin refahını ve heybetini yansıtmaya beklenen anıt, kimileri için boşluğun orta yerinde, unutulmak isteneni hatırlatan küçük ve sıkışık bir yığın olarak duruyordu.

BÜYÜK BİR ŞEY

İnkılap Anıtı ile ilgili tartışmalar devam ederken, 1936 yılında dönemin belediye başkan yardımcısı, “İstanbul için büyük bir şey yapma tasavvuru vardır. Yeri, zamanı, kimin yapacağı ve bütçesi belli değildir.” diyerek anıtlarla ilgili sorulara açıklık getirmeye çalışır [36].

Boyutla doğrudan ilişkili olabilecek veriler –yer, bütçe vs.- bilinmezken, anıtın büyük olacağına dair –söz konusu kamusal alanda tasarım olduğunda pek sık

rastlamadığımız- kesinlik ve netlik, meydanın kendisine dair beklentilerden tanındıktır. Söz konusu büyüklük olduğunda, tasarıma dair tüm tereddütler ve endişeler ortadan kalkar.

Anıtın büyük olması, hem taşıdığı mesajı önce boyutuyla yansıtmaya açısından önemlidir; hem de gözden kaçma, görünmeme olasılığını ortadan kaldırdığı için.

YÜRÜYEN, HAREKET EDEN BİR ŞEY

Anıtın nasıl olacağına dair tartışmalar devam ederken, “Ya bu işi beceremezsek, inkılabımızı, içimizdeki sonsuz sevgiyi, ruhlarımızdaki heyecanı ifade edebilecek bir eser bulamazsak?” [36] endişeleri içerisinde anıtın yerini belirlemek için bir anket düzenleyen Cumhuriyet Gazetesi, dönemin aydınlarına ve bürokratlarına danışıyordu.⁸ “İnkılab Abidesi’ni Nereye Dikmeli?” sorusuna Güzel Sanatlar Akademisi’nin direktörü Burhan Toprak başka bir soruyla yanıt verdi. “Abidenin yerinden önce mahiyetini anlamak gerekmez mi? İnkılap abidesi bence bir hatıra abide değildir. İnkılab durmuş, tahaccür etmiş [*taş kesilmiş*] bir şey değil, yürüyen hareket eden bir şeydir.” diyerek ilk defa anıtın içeriğini tartışmaya açtıktan sonra eklemişti: “Abide mutlaka şehrin göbeğinde olmalıdır. Üniversite (Beyazıt) meydanı bunun için uygundur. Ancak bugünkü haliyle değil. Yıkmalı, silmeli, süpürmeli, açmalı, ne yapmak lazımsa yapmalı” [38].

Önce, İnkılap Anıtı’na yakışacak bir kamusal alanın yaratılması gerekiyordu.

Heykeltraş Nejat Sirel, İnkılap Abidesi için şehirde uygun bir yer bulamayanlardandı. “Bir Taksim Meydanı vardı, onu da mahfettik.” dedikten sonra onun da aklına Beyazıt Meydanı gelmişti, ancak meydandan Kumkapı’ya kadar olan her şeyin yıkılması şartıyla. Büyük bir anıta kaide olacak geniş bir açık alan gerekiyordu, ancak bir semtin ortadan kaldırılması ile elde edilebilecek kadar geniş.

Edebiyatçı Hüseyin Rahmi de ilk bakışta Beyazıt Meydanı’nı bu anıta layık bulanlardandı ama son tahlilde Tünel Meydanı’nı öneriyordu; ancak mevcut sıkışık haliyle değil, “hanları manları kaldırıp genişlettikten sonra” [37].

Reşat Nuri’nin aklına Sultanahmet Meydanı gelmişti; “Gerçi orada eski abideler var ama ne çıkar bir tane de biz ekleriz. Yalnız açsınlar oraları, alabildiğine açsınlar.”

---

⁸ Bu anket 30 Temmuz 1936 tarihli Cumhuriyet Gazetesi’nde yayınlanmaya başlamış, 2 ağustos ve 4 ağustos 1936 tarihlerinde devam etmiştir. Nurullah Ataç ve Reşat Nuri’nin yanıtları 2 Ağustos, Hüseyin Cahit, Ali Rıza Seyfi, Hüseyin Rahmi ve Hamamizade İhsan’ın yanıtları 4 ağustos tarihli gazetede bulunmaktadır.

diyen Reşat Nuri, kıyısından da olsa, İstanbul'un belli başlı meydanlarının hali hazırda anıtlarla çevrili olduğuna dair bir mesaj verir, ancak son tahlilde her ideolojinin hatırlamak istediği şeyin değiştiğinin o da farkındadır [38].

Anıt, birbiri üzerine zaman içinde eklenerek bir “anılar ve imajlar höyüğü”ne dönüşmüş kolektif hafızanın değil, yeni rejimin inşa edeceği yeni hafızanın nesnesi olacaktı.

Nurullah Ataç bu anıtı Beyazıt Meydanı'na koymak gerektiğini düşünenlerdendi. “Ama önce o havuzu oradan kaldırmalı” diye ekliyordu. Hüseyin Cahid, abide için Sultanahmet meydanındaki Tevkifhane'yi yıkıp onun yerine yapmayı uygun bulanlardandı. Yazar ve tarihçi Ali Rıza Seyfi ise, abidenin yalnızca şehirdeki konumunu değil milli hayatın içindeki rolünü de düşünmek gerektiğini söyleyip, “Galata Köprüsü'nün yanında, Valide Hanı ve Balık Pazarı'na açılacak bölgede, çok yüksek bir kaidenin üzerinde, köprünün iki tarafından ve denizden görülecek bir heykel yapılmalı, ve etrafı temizlenmelidir.” diye eklemiştir. Abideye yer olarak Kızkulesi'ni düşünen şair Hamamizade İhsan da Kızkulesi'nin yıkılıp yerine İnkılap Abidesi'nin yapılmasını öneriyordu [37].

Yanıtlar, abidenin nerede ve nasıl olması gerektiğinden çok, eski sıkışık dokuyu ve onu hatırlatan “şeyleri” ortadan kaldırıp Yeni İstanbul'la ilgili hayalleri, bir bakıma “inkılab”ın kentleşmeye nasıl yansımaları gerektiğini açığa çıkarıyordu. Hepsinin ortak noktası, mevcut kentin herhangi bir yerini “İnkılap Anıtı”na layık bulmamaları, bu vesile ile “eski anıtları” ortadan kaldırarak, hem şehirde hem de kolektif hafızada yeni anıta yer açmayı önermeleridir.

İnkılap Anıtı'nın tutarlı ve inandırıcı olabilmesi, anıtın eski şehrin ortasına inşa edilmesi ile değil, ancak inkılabın yeniden şekillendirdiği bir kentsel alana yerleştirilmesi ile mümkün olabilecekti.

1938 yılının nisan ayında, Prost'un planı açıklandığında abidenin yeri kesinleşmişti: Eski hipodromun ortasındaki binalar yıkılarak burası askeri geçit törenlerine izin verecek şekilde düzenlenecek, hem Boğaz'dan hem de Marmara'dan görülecek yükseklikte Cumhuriyet heykeli buraya dikilecekti [39].

Anıtların görünürlüğünün, büyüklüğünden kaynaklandığına dair inanış Prost için de geçerliydi.

KÜÇÜK ADAM

Halbuki Gustave Oelsner, Avrupa'dan gelen bir diğer plancı, anıtsallığın tek şartının büyüklük olduğunu düşünmüyordu.

Ruhen küçük adam, teferruat adamı, ufak tefek tezyini hileler adamı, aslâ âbidevî olamaz! Fakat âbidevîlik, acaba büyüklük şartına da bağlı mıdır? Hayır! Sahavî büyüklük, gerçi belirli bir âbidevîliğe ulaşmanın en basit vasıtasıdır. Boş arazide kesme taşlarla örülmüş koca bir duvar, sırf büyüklüğü için, yüksek bir âbidevîlik ifadesi taşıyabilir. Fakat Romalılar devrinden kalma, üst üste dizili alçak bir kaç taş sırası da öyledir. Tek başına ihtiyar ağacı ile küçük bir meydan, doğup büyüdüğümüz şu veya bu kasabada bir çeşme de böyledir; ve bu, ara sıra hevesikâr şehirciler'ce planlaştırılan, ölçeksiz, koskocaman taş meydanlardan çok daha abidevîdir. Hayır, büyüklük, âbidevî olmanın bir şartı değil, ancak bir vasıtasıdır [40].

Oelsner bunları söylerken, 1945 yılının İstanbul'unda, fikirlerine taraftar bulması pek mümkün olmaz. Örnek verdiği anıtlar; tek başına ihtiyar bir ağaç, ya da bir çeşme, İstanbul'un herhangi bir köşesinde rastlanabilecek anıtlardır ve yeni yapılmak istenen anıttan farklı olarak anma eylemi için inşa edilmemişlerdir. Zaman içinde kolektif hafızada yer ederek anıta dönüşen Oelsner'in örneklerine benzeyen nesneler gerek sayıca çok olduklarından, gerekse eskiye dair anıları canlandırdığından pek kıymetli bulunmazlar.

Yeni rejimin ihtiyacı olan şey, zaman içinde anıtsallaşacak bir eser değil, inşa edildiği günden itibaren mesajını kitlelere iletebilecek bir nesnedir.

GÖRÜNÜRLÜK

İnkılap Abidesi tartışmaları büyüklük ekseninde devam edip, bir taraftan da abideye yer açma bahanesiyle kenti yenileme ve genişletme hayalleri kurulurken, bu esnada başlayan İkinci Dünya Savaşı ve bozulan ülke ekonomisi nedeniyle proje rafa kaldırıldı. Savaşın sonra, Demokrat Parti döneminde şehrin bir noktasına –dönemin ruhuna uygun bir siyasi mesaj taşıyan- büyük bir anıt dikme fikri, bu kez “Fatih Abidesi” kılığında hortladı. Beyazıt Meydanı yine akla ilk gelen yerlerden biriydi ancak bu kez heykelin yerinden çok görünürlüğü tartışılıyordu. Şehrin her noktasından görülebilecek bir heykel olmalıydı, bunun mümkün olup olmadığı değil nasıl olabileceği tartışılıyordu.

1950 yılında yine bir gazetenin bu kez okurları arasında düzenlediği “Fatih Heykeli Nereye Dikilmeli?” başlıklı anketine gelen yanıtlardan biri, bu soruna bir çözüm bulmuştu: Fatih Heykeli, Galata Kulesi'nin son üç katı kaldırılıp onun üzerine

dikilmeliydi; ancak o zaman denizden, karadan, yakından ve uzaktan her an görülebilecek bir eser olabilirdi. Anketi düzenleyen gazetede bu öneri ciddiyle değerlendiriliyor, bir yandan da “Bir abidenin bir şehrin her tarafından görülebilmesi mantıksızdır.” diyerek durumun imkansızlığı açıklanmaya çalışılıyordu. Paris’teki Zafer Takı ve New York’taki Özgürlük Heykeli bile her yerden görülemiyordu.

...Fatih heykelini şehrin her tarafından görünsün düşüncesi ile Galata Kulesi’nin tepesine dikmekte isabet yoktur. Çünkü Galata Kulesi şehrin her tarafından görünmez. Görünse bile Galata Kulesi bir Ceneviz abidesidir; onun tepesini traş edip oraya Türk Hakanı ve Serdarı Fatih’in heykelini dikmek doğru olmaz [41].

diyerek önerinin hem fiziksel olarak mümkün olmadığı, dahası milliyetçi bir hassasiyetle kulenin Fatih’e layık bulunmadığının altı çiziliyordu.

İstanbul’un fethinin 500. yılı yaklaşırken Fatih heykeli meselesinin yeterince ciddiye alınmadığını ve heykelin inşasının 500. yıl kutlamalarına yetişmeyeceğini düşünen “İstanbul’un 500. Yılı Kutlama Derneği” nin üyeleri topluca istifa ederek tepkilerini dışavurdular [42]. Derneğin endişesi haklı çıkmıştı; 1953 yılında İstanbul’un her yerinden görünebilecek Fatih Heykeli yapılamadı. Kutlamalar sona erince Fatih Heykeli tartışması da gündemden düştü, ta ki 1965 yılında “Fatih Heykeli ve Abidesi’ni Yaptırma ve Koruma Derneği [43] kurulana kadar. O derneğin de amacına ulaştığı söylenemez, bugün bile zaman zaman “İstanbul’un her yerinden görülebilecek bir Fatih Heykeli” histerisi, şehrin onlarca noktasına farklı boyutlarda Fatih heykeli yapılmış olmasına rağmen, alevlenir.

Şehrin her yerinden görülebilecek bir anıt yapma hevesinin sonunda şehrin kendisi o anıta dönüşür. Büyüyüp yayılarak, en ücra köşede bile kadrajın ucuna girebilen, ufukta görünen, gözden kaçırmanın mümkün olmadığı bir anıt.

ATATÜRK

Beyazıt Meydanı’nda İnkılap Abidesi ve Fatih Heykeli yapılamayınca, 50’lerin ortasında bu kez bir Atatürk Heykeli yapılmasına karar verildi. 1954 yılında İstanbul Üniversitesi bahçesine dikilecek bir Atatürk Heykeli için yarışma düzenlendi ancak kazanan 20 metre yüksekliğindeki proje, Beyazıt Kulesi’nin yanında küçük kalacağı için uygulanmadı [44].

Beyazıt, 28 Nisan 1960'taki büyük öğrenci hareketine sahne olup da devamında 27 Mayıs darbesine uzanan olayların başladığı yer olarak, bir kere daha anlamı ve ağırlığı tescillenince, bu kez Hürriyet Anıtı için uygun görülmeye başlanır.

İSİM

Bu esnada meydanın adı darbeyle beraber ikinci kez değişmiş, Hürriyet Meydanı olmuştur. Aslında, meydanın isminde yapılan ilk değişiklik Cumhuriyet'in 10.yılı kutlamaları sırasındaydı (Şekil 2.11). 1933 yılındaki kutlamalarda, tüm şehirlerde kutlamanın yapıldığı meydanların adı Cumhuriyet Meydanı olarak değiştirilmiş, ve Toprak Alma Merasimi başlığı altında tüm Cumhuriyet meydanlarından alınan topraklar Ankara'ya gönderilmişti. Beyazıt'ta, toprağın alındığı noktaya, üzerinde “İstanbul, onuncu Cumhuriyet bayramını candan coşkunlukla bu meydanda kutluladı.”yazan ve “ileride bu hatıranın yüksekliğine yakışacak” [45] taştan bir anıt yapılacaktı. Meydanın yeni adı, 10. yıl kutlamaları bittikten sonra bir daha duyulmadı ve planlanan anıt uygulanmadı.

Şekil 2.11 : 24 Ekim 1933 tarihli Cumhuriyet gazetesi'nde manşet [45].

Hürriyet Meydanı isminin ömrü biraz daha uzun oldu, en azından darbe taraftarları bu ismi bir süre kullandılar. Sivil yönetimle beraber bu isim de görevini tamamladı ve yerini kadim isme bıraktı.

ÖLÇÜYÜ BÜYÜLTMEYİN

1961 yılında düzenlenen, jürisinde o yıllardaki meydan projesinin müellifi olan Turgut Cansever'in de bulunduğu Hürriyet Anıtı yarışmasının şartnamesi, anıt meselesini belki de ilk defa, büyüklük ve görünürlük ekseninde tartışılmaktan uzaklaştırır. Daha doğrusu, “Hürriyet Devrimi'nin üstün seviyesine karşılık gelecek büyüklükte maddi bir anıt yapmanın imkansızlığı düşünülerek, ancak tevazu ve sadelik içerisinde, ölçü büyütülerek ve tavır takınılarak yapılaktan çok daha emin bir yol tutulabilirdi.” [46] denilerek, maddi büyüklükten vazgeçildiğini, ancak bu

sefer de manevi büyüklüğün, iletilecek mesajın ağırlığının anıtın olmazsa olmazı olduğunu belirten bir şartname yarışmacılara iletilir.

Meydana bir anıt koyabilmeye bu kadar yaklaşmışken, gelen projelerin arasından hiç biri yeterli bulunmaz.

Jüri, yarışma şartnamesi ile bir bakıma kendi işini zorlaştırmıştı. Fiziksel olarak çok büyük bir anıt yapmak o günün olanakları ve teknolojisi ile zordu. Ülkenin bir kesimi için keskin bir aydınlanmayı, diğerleri içinse koyu bir karanlığı temsil eden askeri darbenin mesajını iletilecek, Beyazıt Meydanı'nda duracak bir anıt seçmekse daha da zordu. Yine de anıtın seçilememesinin sebebi elbette bu çelişkili durum değil, Hürriyet anıtına yaraşır manevi değerde bir öneri bulunamamasıydı. Katılanlar arasında yeni esaslara göre ikinci bir yarışma daha yapılmasına karar verildi [47].

İMKANSIZ

Zeki Sayar'ın tespiti, yarışmayı takip eden günlerde bir gerçeği ortaya çıkarır. Beyazıt Meydanı'na bir anıt koymak imkansızdır [47].

Beyazıt Meydanı için uygun bir anıt bulunamamasının nedeni sanıldığı gibi anıtların tasarımlarındaki yetersizlik değil, meydanın anıt koymak için uygun olmamasıdır.

Meydanlardaki anıtların, belli bir döneme ait ideolojik bir mesajı hatırlatmak gibi – aslında pek kimsenin farkında olmadığı- bir görevi varken, Beyazıt Meydanı kapasitesi daha fazla mesajı kaldıramayacak bir anıtlar silsilesidir. Roma, Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde süreklilik gösteren bir kentsel alan olmasının bedeli, her dönemden arta kalan anıtların üzerinde birikerek yarattığı ağırlıktır.

Yapılması planlanan tüm anıtlar meydana yerleştirilmiş olsaydı, meydan bugün bir anıt pazarına dönüşecekti ve İnkılap, Fatih, Atatürk ve Hürriyet anıtlarının yanyana geldiği bu tarihi olaylar ve kişiler geçidinden, isteyen istediği hatırayı seçip ya da hiç birinin farkına bile varmayıp günlük hayatına devam edecekti. Bu anıtların yalnız bir tanesi, anıt yarışmasını kazanan heykeltıraş Semahat Acuner'in tasarladığı Turhan Emeksiz anıtı uygulandı, onun da -özellikle meydanın görünür bir noktasındayken 1985 yılında kuytu bir köşeye taşınmasından sonra [48]- günlük hayatta ne kadar farkedildiği, neyi hatırlattığı sorgulanabilir (Şekil 2.12).

Turan Emeksiz anıtı, Beyazıt Meydanı için tasarlanıp uygulanabilmiş tek anıt olarak, belediyenin sonradan Turgut Cansever'in projesindeki duvarları kamufle etmek için eklediği yeşil şevlerden birinin üzerinde duruyor. Meydanın merkezinden uzak, kaldırım kotundan yüksek, görebilmek için epey çaba harcamak gereken bir konumda.

Anıt tartışmasının sonunda, hayallerdeki büyük ve her yerden görünen anıt yapılamadı. Son kertede, tarihi kişi ve olayları hatırlatma görevi meydanın kendi üzerine kaldı.

Şekil 2.12 : Turan Emeksiz anıtı [10.12.2014].

2.4 DOKUNULMAZLAR

“Beyazıt Meydanı’nda büyük cami ve büyük kapı vardır, bunları unutup meydanı doldurmak ve yükseltmek bir dalalettir. İkinci Bayezid’in camisini görmeyen ve takızaferi gizleyen her teşebbüs sakat bir fikrin eseridir.” İsmail Hakkı [49]

Nasıl Beyazıt Meydanı’ndaki büyük cami ve büyük kapıyı unutmak mümkün değilse, ikisini aynı anda görebilmek de bir o kadar zordur.

Meydanın kuzey, doğu ve batı sınırlarını belirleyen üç yapıdan ikisi II.Bayezit dönemindeki külliyein parçalarını oluşturan Bayezid Camii ve Bayezid Medresesi’dir. Bu yapıların -her ne kadar caminin harim duvarının, büyük ihtimalle

II.Mahmut döneminde yıkılmış olduğu tahmin edilse de⁹- meydan ve etrafındaki diğer –Simkeşhane, Hasan Paşa Hanı vb gibi- binalarla karşılaştırıldığında, gerek Osmanlı gerek Cumhuriyet döneminde ortadan kaldırılması, ya da değiştirilmesi söz konusu olmamıştır¹⁰.

Bu iki yapıdan farklı olarak, kuzey sınırını oluşturan ve Seraskerlik Kapısı olarak 19.yüzyılda inşa edilmiş Üniversite Kapısı, herhangi bir yapısal değişime uğramamış olmasına rağmen, dokunulmazlık mertebesinde Bayezid Külliyesi yapılarına erişememiş, hem üslubu hem de iriliği ile meydan tartışmalarında sık sık gündeme gelmiştir.

Kapının, meydanın sınırını belirleyen herhangi bir yapı olarak görülmesinin önündeki engellerden biri mimari üslubudur. Dönemini dışavuran bezemeleri, iri kuleleri, ve mimari kompozisyonu ile 19. yüzyıla ait olduğu besbellidir. Abdülaziz döneminde Harbiye Nezareti'nin Seraskerlik kapısı olarak inşa edilmiş bu yapının şehrin en önemli üniversite kampüsünün girişini tanımlıyor olması da üzerine daha fazla anlam yüklenmesine ve bir çelişkinin ortasında kalmasına neden olur: Üslubu yüzünden bir kesim tarafından yozlaşma ve kendi kültüründen kopma timsali olan Batılılaşma hevesinin, işlevi yüzünden de -başka bir kesim tarafından- bilim ve ilerlemenin kaynağı olarak görülen üniversitenin sembolüdür.

İFADESİZ BİR YIĞIN

İri cüssesi ile meydandaki varlığının sorgulanamaz olduğu hissini yaratan bu yapı, DP dönemindeki imar hareketi ile beraber Beyazıt Meydanı üzerindeki diğer yapılar, peyzaj öğeleri ya da ağaçlar gibi her an ortadan kaldırılma olasılığı ile karşı karşıya kalır. Başlangıçta, meydan için hazırlanan ilk projenin, “sağ ve solundan rampalarla girilecek ve önüne dekoratif bir havuz ve fiskiyeli duvar inşa edilecek olan Üniversite Kapısı'nı bütün haşmeti ile ortaya çıkaracağı” duyurulurken (Şekil 2.13) [50], değişen müellifle birlikte kapıya atfedilen rol de değişir: Önce kapının geri çekilmesi önerilmiş (Şekil 2.14) [51], sonra tamamen kaldırılması gündeme gelmiştir [52].

⁹ Bu konu ve meydanın Osmanlı dönemindeki dönüşümü Neşe Gürallar'ın doktora tezi Transformation of a Public Space in the Nineteenth Century'de kapsamlı olarak ele alınmıştır.

¹⁰ Yapıların dini ve tarihi önemi burada devreye girer; her ne kadar DP dönemindeki imar hareketleri esnasında yıkılmış küçük cami ve medreseler olduğu bilinse de, İstanbul'daki üç büyük Selatin camiinden biri olan bu yapıyı ortadan kaldırmaya cesaret edilemez.

Şekil 2.13 : Eldem’in 50’lerdeki ilk önerisi uygulanırken¹¹ [53].

Şekil 2.14 : Üniversite Kapısı’nın taşınması [54].

Bu esnada -60’ların başında- uygulanan projenin müellifi Turgut Cansever “kaba, ifadesiz bir yığından ibaret, ölçsüz, mütecaviz” [55] bulduğu bu yapıyı, Beyazıt Külliyesi’nin yarattığı uyumlu kompozisyonun ortasına dikilmiş bir fazlalık olarak [55] görüyor ama yine de yapıyı yıkmamanın doğru olmayacağını düşünüyordu. Ona göre “geliştirilecek doğru bir çözümün karşısındaki engeli yok ederek, kuvvet kullanarak sonuca ulaşmak” çözüm değildi ve “tarihi süreç içinde yanılgılar varsa,

¹¹ Kartpostal, Süheyl Ünver Arşivi Beyazıt Dosyası’nın 37 no’lu belgesidir.

bu sürecin bir bölümünü yok etmek değil, o bölümün tarihi süreç içerisinde tam gerektiği yerine oturtulması” icap ediyordu [29]. Bazı köşe yazarları, bu yaklaşımı “yıkma cesaret edemediler” diye yorumlasa da, Cansever’in proje ile ilgili tüm metinleri incelendiğinde, tutarlı bir yaklaşımla önerisini Üniversite Kapısı’na rağmen şekillendirdiği ortaya çıkar.

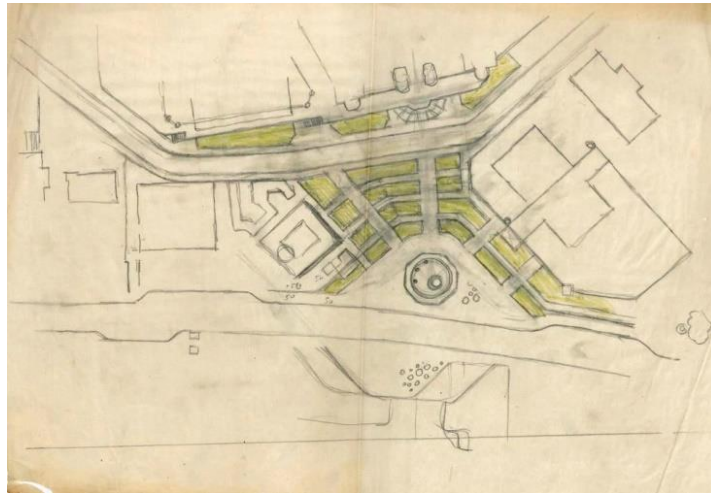
Meydan projesindeki kente ve kamusal alana çok boyutlu bakışının aksine, Cansever’in Üniversite Kapısı ile ilgili yoğun ve neredeyse takıntılı denilebilecek bir rahatsızlığı vardı. Meydanın mevcut sorunlarını değerlendirirken bunun etkisinden kurtulamıyor, Üniversite Kapısı’nı Beyazıt Meydanı’nın *olamamasının* neredeyse tek ve baş sorumlusu olarak görüyordu. “Sanat eserleriyle çevrili meydanın tarih ve kültür kıymetlerine yabancı kalan ve bir Versailles taklidi aks yaratmak hevesiyle inşa edilen Bab-ı Seraskeri tesislerinin meydanı bugüne kadar içinden çıkılamayan tezatlarla düşürdüğünü” ve “bu tezatın cami, medrese, imaret istikametleriyle Bab-ı seraskerinin aksının çatışmasından doğduğunu” [56] iddia ediyordu. Sorunları tespit ederkenki tek yönlü yaklaşımından öneri aşamasında kurtulmuştu: Meydanın düzenlenmesinde “Üniversite mi yoksa cami, medrese, imaret istikameti mi belirleyici olacak” tereddütlerini yaşadığını ancak bu istikametlerden birini seçmek yerine ortada bulunan çatışmayı bertaraf etmek ve ikiliğe son vermeyi tercih ettiğini söylüyordu [56].

Gerçekten de Cansever’in söyledikleri, önerisine yansımıştır: Projesinde tasarıma hakim herhangi bir eksen görülmez. Ne Üniversite kapısından Marmara’ya doğru, ne de cami ve medreseden Ordu Caddesi’ne paralel, geçmişte çok kere gündeme gelmişyaya aksları önerir; onun yerine meydandaki eğim sorununa da çözüm olacak farklı kotlar ve platformlarla cadde kotunu üniversiteye bağlar. Cansever’in projesinin kamuoyu tarafından onca eleştirilmesinin önemli nedenlerden biri de bu “hakim eksen” eksikliğidir (Şekil 2.15). Kaynağı askeri törenlerde ya da Avrupa’daki kentsel alanlarda görülen, meydanda düzen, kural, hiza olması gerektiği düşüncesi, Cansever’in “labirent gibi dolambaçlı” [57] önerisinin benimsenmesini engelliyordu.

Şekil 2.15 : Cansever'in "ikiliği bertaraf etmeyi" önerdiği projesine ait eskizi [58].

Halbuki Beyazıt Meydanı'nda hayal edildiği gibi bir hakim eksen olabileceği düşüncesi bir yanılsamaydı. Meydanın topoğrafyası, plan düzleminde çalışılmışprojelerde görülen hakim eksen fikrinin üçüncü boyutta algılanmasını zaten engelliyordu. Eldem'in anıtsal önerisi de uygulansa, projesindeki hakim eksen (Şekil 2.16) kesitte birbirini takip eden basamaklar olmaktan öteye gidemeyecekti. Cansever'in projesinin ayırt edici özelliği meydanı plan düzleminde değil, kesitte ve üçüncü boyutta ele alıyor olmasıydı.

Şekil 2.16 : Eldem'in 1958 tarihli, üniversite kapısını hakim eksen alan önerisi [59].

Ancak Eldem böyle düşünmüyordu; Üniversite Kapısı'na uzanan bir aks projenin ve meydanın olmazsa olmazıydı. Kendinden sonraki müellif Cansever'in cami, medrese ve üniversite kapısı için önerdiği “uzlaşmacı” yaklaşımın, kapının “inkar edilemez mevcudiyetini boğduğunu” ve “ikiliği bertaraf etmek için” önerdiği setlerin “kompozisyonu kasten bozduğunu” [57] iddia ediyordu. Cansever ise Eldem'in tam aksi fikirdeydi. Ortada kompozisyonu bozan bir şey varsa o da “Harbiye Nezareti'nin ve Seraskerlik (Üniversite) Kapısı'nın yapılması ve meydanı boydan boya bölen, iki taraflı ağaçlı bir at arabası yolu ve bu yola paralel dükkanlar inşa edilmesi ile meydanın parçalanması” idi (Şekil 2.17). Beyazıt Meydanı'nın 19.yüzyıldan önceki halinin bir cennet tezahürü olduğunu, kapının inşa edilmesi ile “cennet”in yok edildiğini düşünüyordu [55].

Şekil 2.17 : “Cenneti mahveden” iki taraflı ağaçlı at arabası yolu [60].

Eldem, “Müellifin bu cepheyi bir türlü kompozisyon içine almak istememesi hatalıdır.” [57] diye uyardığı eski öğrencisinden farklı olarak Üniversite Kapısı'nın meydan tasarımı için cami, medrese, kütüphane, çarşı ya da hanlardan daha öncelikli olduğuna inanıyordu. Yapıyı bu denli önemsemesinin nedeni üslubu ya da temsil ettiği döneme ait değerlerinden çok işlevi nedeniyleydi; hatta Üniversite kapısının ölçek ve mimari olarak cami ve medrese ile uyumsuz olduğunu o da kabul ediyordu [57].

Gerçekten de, bugün artık iyice yükselen ağaçlarla iriliği örtülen, ve zamanın, üzerinden geçerek göz alıcı parlaklığını söndürdüğü giriş yapısı, ilk inşa edildiği zamanlarda meydanın ortasında cami ve medreseden daha fazla göze çarpar (Şekil 2.18). Ancak 60'lardaki resimler incelendiğinde, etrafındaki ağaçlar ve bu üç yapıyı birleştiren eliptik havuz ile birlikte meydanı doldurduğu ve yeni bir kompozisyonun bir parçasına dönüştüğü söylenebilir. Yine de meydandaki her biri farklı dönemlerde yapılmış bu yapılarda bir uyum aramak, eline kalem alanın içine düştüğü bir endişedir ve bu “uyum” sorunu ile ancak -kutsal olmayanlar dışındakileri- ortadan kaldırarak başa çıkılabilir.

Şekil 2.18 : Beyazıt Meydanı, 19.yüzyılın başı [61].

Üniversite kapısının kütle olarak oransızlığı konusunda hemfikir olan Eldem’le Cansever’in ayrıldığı nokta şudur; Eldem üniversite kapısını üslubu ve mimarisi için değil, arkasındaki işlev için önemser. “Ne cami ne de çarşı ve turistik kahve ve lokantalar, üniversite kadar buraya mana ve hayat verecek durumda değildir” [57] diyerek üniversite hayatının meydan için vazgeçilmez olduğunu vurgular. Öte yandan, bu iri kapının arkasında saklı kampüs yaşantısının meydana nasıl yansıtacağı, öğrencilerin ve gençlerin meydanda nasıl zaman geçireceği ile ilgili herhangi bir öngörude bulunmaz.

Gerek “cennet”in yok edilmesinin sebebi olarak Üniversite Kapısı’nı gösteren Cansever’in, gerekseyapıyı meydanaen en önemli öge olarak gören Eldem’in Üniversite Kapısı’na attettikleri bu -olumlu ya da olumsuz- ama büyük rolün günlük hayattaki karşılığı sorgulanabilir. Fiziksel olarak meydanaın sınırını çizen vurgulu bir eleman olmasının dışında, aslında ne -hangi zamanda olduğu belirsiz- “cennet”i tek başına yok edecek güce sahiptir, ne de Eldem’in dediği gibi meydanaen günlük hayatın yegâne temsilcisidir.

Günümüzde de izlerini görebileceğimiz, herhangi bir yapıyı aşırı anlam yüklemesine maruz bırakmak, kamusal alanla ilgili sorunlara kestirme çözümler üretmenin bir yoludur. İşler yolunda gitmediğinde sorunların kaynağı ya da çözümü olarak tek bir yapıya yüklenmek, kamusal alan ve kentle ilgili çok boyutlu bir tartışma ortamı oluşturmaktan daha kolay ve pratiktir. Bugün Taksim Meydanı’nda AKM’nin durumu ile, 60’larda Beyazıt Meydanı’nda Üniversite Kapısı’nın durumu, bir kentsel sorunun faili ilan edilmeleri ve işlevlerinden daha fazla anlama boğulmaları açısından benzerlik gösterir. Bütün bu ideolojik yükler bir yana, iki yapının da kütlesi -boyutları- tartışmaların merkezinde olmalarında önemli bir nedendir.

Üniversite Kapısı’nın büyüklüğü, bu yapının hem şansı hem şanssızlığıdır. Büyüklüğü sayesinde “bu tarihi yanlış sonrakı nesillere intikal etmek üzere” yerinde bırakılır [55].

2.5 GÜLÜNÇ BÜYÜKLÜK ARZUSU

Büyüklük meselesi, kamusal alan ve kentle ilgili tartışmalarda, aslında çalışmanın bu bölümünde ortaya çıktığı kadar görünür olmamıştır hiç. Bu konunun su yüzüne çıktığı nadir anlardan biri, Sedat Hakkı Eldem ve Turgut Cansever’in fikirlerinin çarpıştığı, Beyazıt Meydanı projesinin tartışıldığı toplantıya denk düşer.

7 Mart 1961’de İstanbul Belediyesi’nde düzenlenen Turgut Cansever’in proje müellifi olarak katıldığı meydanaın projesi ile ilgili toplantıda, Eldem’in bizzat katılmayıp gönderdiği tebliğ okundu. Tebliğin son cümleleri şöyleydi:

...Meydanın “serbest” veya “açık” olan kısımları ile kapalı, kuytu, gizli kısımları arasındaki nisbet, neticede bir şehrin en mühim bir meydanaına uyacak karakter ve mahiyette değildir. Açıklık “meydan” kısımlar fazla azdır... Müellif ölçüyü iyi bulamamıştır. Kapalı bir meydan tasavvur edildiği düşünülse bile, teklif edilen şekil fazla küçüktür. Bu bir meydan değil, bir avludur [57].

Kariyerinin önemli bir kısmında Türk mimarlığını araştırmış, tasarımlarında yerel ve çağdaş mimarlığın arakesitini aramış olan Eldem'in, söz konusu kentsel alanlar olduğundaki tutumu, herhangi bir Avrupa hayranıkinden farklı değildir: Meydan büyük olur.

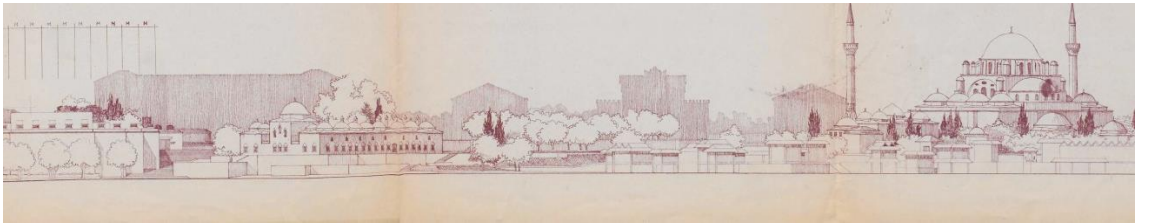
Halbuki Cansever'in Meydanı, Eldem'in hayalindeki gibi büyük ve sade hatlar yerine, "sanki bir sarsıntıya uğramış, yerlerinden oynamış ve gelişigüzel bir vaziyette donakalmış" [57] eklentilerden ibaretti (Şekil 2.19).

Neredeyse bir asırdır meydanı rahat bırakmayan büyüklük takıntısından bihabermişçesine, Cansever'in Eldem'e yanıtı nettir: "Gülünç büyüklük arzusu meydanın düzenlenmesine hâkim olamaz" [55]. Oysa Beyazıt Meydanı'nı senelerdir inşaat halinde bırakan bu arzudur. Cansever konuşmasının devamında, pek yapılmayan bir şey yaparak, büyüklüğün kent mekânındaki sonuçları üzerinde durur.

Sedad Hakkı Eldem gibi bazı mimarlar, meydanın daha büyük olması için aynı kanaati ileri sürmektedirler. Meydanın yolu, Çarşıkapı'dan başlamak üzere Üniversite'ye kadar 500-600 metre ölçüsüne varınca, bunun üzerinde herhangi bir sanat eserinin değerlendirilemeyeceği ve insan ölçüsünde bir çevre geliştirmenin imkansız olduğu aşıkardır [55].

"İnsan ölçüsü" büyüklük tartışmalarında pek gündeme gelmez. Meydanda yaşayacak, yürüyecek ya da duracak olan, anıtı görecek olan ya da labirente kaybolacak olan insan, kağıt üzerindeki tartışmalarda bu kadar görünmezken, gerçekte kamusal mekânı ve günlük hayatı değiştiren en güçlü öğelerden biridir.

Kenti biçimlendiren onlarca çelişkiden biri, insan ölçeği ve büyüklük arasındaki bu tuhaf ilişkidir.

Şekil 2.19 : Turgut Cansever'in projesinin Ordu Caddesi silüeti [62].

3. BOŞLUK

“Yeninin bulunduğu yerde başka meziyete lüzum yoktur.” Tanpınar [63]

“Vernes’in doluluk takıntısı vardı; durmamacasına dünyayı tamamlayıp donatıyor, bir yumurta gibi dolduruyordu.”¹² Barthes [2]

“Çünkü sıkışıklık, evrimin en doğal neticesidir.” İsmail Hakkı, 1929 [64]

3.1 ŞİMDİKİ ZAMANDAN KURTULMAK

Beyazıt Meydanı’nı büyük bir boşluğa dönüştürmek için çabaladığı, yine de ortaya çıkan eserden kimsenin hoşnut olmadığı 60’ların başında bir gün, bir köşe yazısı yayınlanır:

...Gemi yapılır, bina yapılır, uçak yapılır, lokomotif yapılır fakat meydan aslında bir boşluk demektir. Boşluk nasıl yapılır? Boşluğu yapacağız diye tutturmuşuz. İki katlı yapalım, hayır üç katlı yapalım. Altını dükkân yapalım, üzerini bahçe yapalım... Bir türlü işin içinden çıkamıyoruz. Meydan üç boyutlu bir cisim değil ki, tam tersine negatif bir nesne, bir boşluk... Boşluğu inşa edeceğiz derken sapıtmaya başladık [65].

Beyazıt Meydanı’nın nasıl olması gerektiğine dair hayal ve fikirlerin kesişimi boşluktur. İdarecilerin ve uzmanların tartışmasız mutabık olduğu, tasarıma dair yegâne eylem meydanı boşaltmaktır. Boşalttıktan sonra meydanda ne olması, nasıl olması gerektiğine dair zorâki bir orta yol bulma, bir başka deyişle herkesi memnun etme çabasının kamusal alandaki karşılığı da yine boşluktur. Meydanda var olan hiçbir şeyden memnun olmayanlar, ancak meydanda hiçbir şey olmaması fikri ile tatmin olurlar.

Boşaltma eyleminin ideolojiler üstü bir gücü vardır, birleştirir.

---

¹² “Verne had an obsession for plenitude: he never stopped putting a last touch to the world and furnishing it, making it full with an egglike fullness.”

Meydanın uzun yıllar inşaat halinde kalmasının nedeni ise, o alanda bir boşluk olması gerektiğinde hemfikir olunmasına rağmen, o boşluğun nasıl olacağı üzerinde bir türlü uzlaşılabilmesidir. Farklı dönemlerde kenti yönetmiş, tüm enerjilerini meydanı boşaltmaya harcamaktan başka pek ortak noktası olmayan idareciler ve meydan projesine dahil olarak boşluğu tasarlamaya, meydanı doldurmaya girişen mimar ve planacılar arasındaki gerilimin kamusal alandaki karşılığı boşluktur.

Boşluk, kamusal alanla ilgili fantezi dünyasının temel direğidir. Şimdiki zamanda taş kesen kamusal alanı yumuşatır, eritir; geçmiş kadar sevimli, gelecek kadar umut veren bir hale getirir.

Kamusal alanda tasarım, mevcut olanı iyileştirecek ya da evrilmesine olanak sağlayacak bir araçtan çok, alışkanlıkları ve gelenekleri sıfırlayıp her seferinde yeniden başlamak için bir yöntem olarak görülür. En muhafazakâr yönetim için bile tasarım devrimcidir, kendinden önceki ile bağları koparıp atmaya yarar.

Muhafazakârlık, bugünü değil geçmişi, kendi hatırlamak istediği haliyle muhafaza etmeyi gerektirir; boşaltmak eyleminin bu denli sevilmesinin bir nedeni deşimdiki zamanı ortadan kaldırarak, geçmişe yer açılmasına olanak vermesidir.

Köksüz bir kamusal alan üretmek, ya da sadece kendi istediklerinin kök salmasına izin verebilecekleri bir ortam yaratmak için boşluğa ihtiyaç duyulur.

Yeninin bulunacağı yerde önce boşluk olmalıdır.

DENİZ

Yeniye yer açar gibi görünen boşaltma eylemini peşisıra takip eden yeniden doldurmaya dair kurulan hayallerin ortak noktası, belli başlı kavram ya da ideolojilerle kuvvetli bağları olmasıdır. Meydan katman katman yıkılırken, yeni meydanın nasıl olacağına dair fikirlerin, kimi zaman Avrupa'nın büyük kentlerine olan hayranlığa kimi zaman ulus inşası için atılan gayretkeş adımlara dek uzanan, dallı budaklı kökleri açığa çıkar.

Boşluk, gizli gündemleri saklamak için elverişli bir kaptır.

“Artık bütün şehirler ve kasabalarımızda binalar kadar açıklığa, parka, havaya, ağaca ve ormana yani boşluğa ihtiyacımız olduğunu bir an evvel kabul etmeli ve bu konuda harekete geçmeliyiz. Bir kere bu yolda çok geç kalmışız, daha fazla gecikmemeliyiz artık” [66] diyerek 1933 yılında bir gazetenin başyazısında yapılan bu çağrı,

şehirlerdeki yaşama koşullarının iyileşmesi için boşluğa ihtiyaç duyulduğunu söylese de, yazarın asıl derdi başkadır: Bireyler değil kitleler için boşluğa ihtiyaç duyulduğunu düşünür. “Memleketin bizim görebildiğimiz ve bilebildiğimiz şehirlerinden yalnız İzmir’de belki Kordonboyu (Şekil 3.1) az çok geniş ve pek uzun bir meydan sayılabilir, onun da bir tarafı denizdir, fazla kalabalığın sıkışması halkın denize düşme tehlikesini taşır” [66].

Hava, ışık bahanedir; Cumhuriyet’in yaklaşan 10. yıl etkinliklerini memleketin dört bir yanında hakkıyla kutlayabilmek için çok büyük, ferah ve kitlelerin denize dökülme tehlikesi olmayan meydanlar lazımdır.

Şekil 3.1 : Çölde bir vaha: “Kordonboyu” [67].

KÜMES

Aynı yazının devamında “İstanbul’un bugün bir meydanı yok da yarın olacak mı?” diye karamsarlıkla sorduğu soruyu yazar kendisi yanıtlar. Ne yazık ki, Türkler boşluğa değil doldurmaya meraklı insanlardır.

Biz Türkler toprağa çok bağlı insanlarız. Elimize geçen bir metrelik toprağın üzerine hiç olmazsa bir kümes yapmaktan zevk alıyoruz. Toprak olmazsa havaya bile musallat oluyoruz... Bir karış yer üzerinde zemin diye küreiarzın merkezine kadar ve hava diye göklere kadar sahiplenilen bir milletin meydanı olur mu hiç [50]?

diye sorarak insanların neden binaları boşluğatercih ettiğini anlamaya çalışıyordu.

Gerçekte, yazarın “toprağa musallat olmak” diye tanımlayıp şikayetçi olduğu, bireylerin kendi inisiyatifleri ile şehri doldurma çabasıdır. Modern İstanbul’un doldurulma tarihini önce, kamudan ya da özel teşebbüslerden önce bizzat bireyler yazar. Devletin olanca merkeziyetçiliğine karşın, şehir dokusuna gerçek anlamda nüfuz edebilmesi, bireylerin zaman içinde yeniden oluşturduğu şehrin kadastral altyapısına müdahale edebilmesi ancak iki-üç nesil sonra gerçekleşecektir.

PAZAR

Şehirde yaşayanların, boşluğa askeri düzende yapılanulusal törenler dışında da ihtiyaç duyabileceği, meydanları ve bahçeleri günlük hayatın bir parçası olarak kullanabileceği fikrini -arkasında herhangi bir gizli gündem olmadan- savunmak, 1930’lu yıllarda çok rastlanan bir tavır değildir. 1936 yılında, havanın güzel olduğu bir Pazar gününde, Taksim’deki Cumhuriyet meydanından sabah ve öğlen ikişer defa geçen başka bir köşe yazarı, “meydanın kesif bir halk kütlesi ile sımsıkı dolu” [25] görünce halkın hava almak için şehrin orta yerlerinde geniş meydan ve bahçelere ihtiyaç duyduğunu farkeder. Bunun üzerine resmi geçit törenleri için değil, kentlinin basit, günlük kamusal ihtiyaçlarını karşılaması için meydan talep eden bir yazı yazar:

Askeri merasimi bir kenara bırakalım, (asker doğmuş bir millet için kolay kolay bırakılmaz ama neyse...) halkın tatil ve bayram günlerinde şehrin içinde yer yer toplanması, eğlenmesi, hava alması, Avrupa’daki gibi bedava sıralara veya pek az ücretli iskemlelere oturup güneşlenmesi için kelimenin Avrupa manası ile hiç bir meydan kalmamıştır. Tepebaşı ve Taksim’deki Belediye bahçeleri yazın paralıdır ve kışın kapalıdır. Sanki kışın güzel günlerinde halkın hava almaya ihtiyacı yokmuş gibi. İstanbul’un şimdi en fazla rağbet

kazanan Beyoğlu semtinde, bu paralı ve kapalı iki bahçe ve avuç kadar Taksim meydanı dışında ne umumi meydan ne de umumi bahçe vardır¹³ [25].

Parasız, halka açık, askeri düzendeki resmi törenlerin yapılması için değil, sadece “halkın toplanıp, eğlenip, hava alması” için kamusal alan ihtiyacı olduğunu söyleyen yazar hem 30’lu yıllarda hem de bugün hala İstanbul’da zor karşılaşılan bir kamusal alan tanımı yaparak “sivil bir boşluk” talep eden bir çatlak ses gibidir.

Üstelik yazar bu ihtiyacı şehirde yeni boşluklar yaratmak için bahane etmek yerine mevcutta olan boş alanların bu amaçla değerlendirilebileceğini söyler: “Belediyemiz şehir planı yapılıncaya dek, gerek kıyılarda gerek şehrin ortasındaki boş sahalarda halk için meydanlar ve bahçeler yapmazsa, şehir planı hazır olduğu zaman buralar çoktan dolmuş bulunacak ve hiç bir şey yapamayacaktır” [25].

Şehrin birdenbire doldurulması, iki yazarın da korkusudur.

MİSAFİR

“Avrupa manası ile meydan”ı halk için talep edenler kadar, bunu Avrupa’dan gelen misafirlerin yabancılık çekmemesi ve daha önemlisi Avrupa’dakine benzemeyen kamusal alan kullanım alışkanlıklarını örtbas etmek için isteyenler de vardır (Şekil 3.2).

Şekil 3.2 : Londra asfaltında şehre giren bir yabancıнын manzarası (1956) [68].

¹³ 1936 yılındaki bu satırların yazarı Abidin Daver, daha sonra Lütfi Kırdar döneminde belediyenin icraatlarını anlattığı Güzelleşen İstanbul’un yazarlarından biri olmuştur.

Abdülmecid döneminde gerçekleşen Alman İmparatoru II.Wilhelm'in 1889'daki İstanbul ziyareti, Beyazıt Meydanı'nı boşaltmak için iyi bir bahane olur; bu gezinin güzergahı meydandan geçer [8] ve meydan bu kıymetli misafire teşhir edilemeyecek kadar kaotik ve karışıkır.

19.yüzyılda da günlük hayatın bir parçası ve hatta İstanbul'un en işlek yerlerinden biri olan meydanda muhallebici, yoğurtçu, kitapçı, kebabçı ve berberlerin bulunduğ baraka ve dükkânlar vardır. Ancak bu mekânları ve daha da önemlisi günlük hayatın detayların imparatorun ziyareti boyunca meydanda durması uygun görülmez. Halkın ihtiyaçlarını karışıl原因 bu küçük birimler, imparatorun geleceğ belli olunca apar topar iki gün içerisinde kaldırılır [8]. Wilhelm'in ziyareti boyunca meydanın Avrupa'daki benzerleri gibi görünmesi için saklanan dükkânlar, imparator gider gitmez, tekerli kızaklarla geri taşınır [8] ve günlük hayat kaldığı yerden devam eder.

Beyazıt Meydanı şehrin salonu gibidir. Evlerde yalnızca misafir geldiğ zaman açılan, günlük hayatın tozundan, kargaşasından uzak; orada yaşanmadığı için her koşulda temiz, sessiz ve düzenli olan salonlar gibi, günlük hayatın bulaşmadığı bir meydan hayali için Beyazıt Meydanı'nın uygun olmadığı ancak 60'ların sonunda anlaşılır.¹⁴

Meydanı bu hayalden, salon olmaktan uzaklaştıran, sadece zerindekiderme çatma barakalar değıldir; insanlar, ağaçlar, havuz ve kenarında yolcu bekleyen yaylı arabalar [69] ve hatta güvercinler bile meydanı dolduran şeyler olarak şikâyet unsuru haline gelirler. 1930 yılında bir sonbahar günü, meydanda güvercin yemi satan kadın, belediye görevlileri tarafından kovulup meydan gvercinsiz kaldığında Hayvanları Koruma Derneğ isyan edip "Türk İstanbul'unun önemli bir simgesi olan, seyyahların bile ilgi ile izlediğ güvercinlerin" derhal meydana geri gelmesinin sağlanmasını talep eder [70].

Kuruluş amacı hayvanları korumak olan bir dernek bile, güvercinlerin varlığını onları herhangi bir ideolojik meselenin parçası haline getirmeden savunamaz. Yabancı misafirler ilgiyle izlemese, etrafta onca anıt varken, Türk İstanbul'u temsil

---

¹⁴Bu nezih ve şık kentsel alan hayaline sıfırdan inşa edilen Taksim Meydanı'nda bir adım daha yaklaşılmıştır. Beyazıt Meydanı'nın, şanslı ya da şanssızlığı hiç bir zaman tamamen yıkılıp sıfırdan inşa edilememesidir.

etme görevi onlara düşmese, günlük hayatın bir parçası olarak güvercinlerin eksikliğini mesele etmek mümkün değildir.

TALİMAT

İmparatorun ziyaretinden neredeyse 70 sene sonra, 1956 yılında, hala Avrupa'dan gelen misafirin şehri nasıl göreceğini dert edinenlerden ve meydandaki her şeyden rahatsız olanlardan biri de Peyami Safa'dır. İlk Paris seyahatinin üzerinden 20 yıl geçmiş, bu arada dünya görüşü bir uçtan diğer uca savrulmuş, ancak şehirleri kavrayışı pek değişmemiştir.

Gazetedeki köşesinde yayınladığı bir nevi dokuz maddelik “Meydan Kullanma Kılavuzu” ile, “mükemmel meydana” ya da “ulvi boşluğa” ulaşmak için gerekli adımları sunar. Meydanı Abdülmecid zamanında olduğu gibi, sadece üzerindeki satış birimlerinden değil, günlük hayata dair her türlü işareten, görüntüden, kokudan ve sestten arındırmak gerektiğini düşünür. Oturan, bekleyen ya da otobüse binen insanların da meydanda bulunmaması gerektiğini savunduğu yazı “Her şehir meydanlarında nefes alır, bol havaya, ışığa, boşluğa, geniş mesafeye kavuşur.” diyerek insan odaklı bir perspektifle başlar gibi görünür ama meydanda insana tahammülü olmadığını gösteren maddelerle devam eder.

1. Meydanda tramvay durağı olmaz.
  2. Meydanda dolmuş durağı olmaz.
  3. Meydan civarındaki dükkânlar arasında işkembeci, köfteci, zerzevatçı, manav, kasap olmaz.
  4. Meydan civarındaki lokantaların vitrinlerinde şiş kebabların çiğ etleri, fasulye pilaki vb. gibi yemekler bulunmaz.
  5. Meydan civarındaki dükkânların vitrinleri muayyen bir estetik seviyeden aşağı düşemez.
  6. Meydanda kestane, ayran, limonata, börek satılmaz ve bir tek işporta olmaz.
  7. Beyazıt havuzunun etrafında olduğu gibi meydanda halk oturmaz.
  8. Meydanda radyo hoparlörü ciyak ciyak bağırmasın.
  9. Her meydanda, güzelliği, sessizliği, disiplini sağlayan bir meydan düzeni vardır.
- [71]

Güzellik, sessizlik ve disiplin... Belki bir ibadethane, ya da örneğin iyi bakılmış bir Fransız bahçesi için kullanılabilecek bu üç kavramı kentin göbeğindeki bir meydanı

tasvir ederken kullanan Safa “meydanlarda aradığı büyük boşluk ve genişlik yerine, darlıklar, tıkanıklıklar, pislikler ve düzensiz kalabalıklar” [71] görmekten bıkmıştır. “Avrupa’nın o tertemiz ve ihtişamlı meydanlarını hatırlayanlar için İstanbul’daki meydanların tiksinti uyandırdığını” düşünür. Safa’nın “*düzensiz kalabalıklar*” olarak adlandırdığı, meydanda akmakta olan gündelik hayatın alelade parçaları olan insanlardır derdi, meydanın tasarımı ile değil.¹⁵

MUZ

Dönemin valisi Fahrettin Kerim Gökay, Safa’nın yukarıda yazdıklarına cevap verirken meseleyi ustaca bir politik manevrayla tasarım eksenine çeker: “Paris’in Étoile meydanında da gazete satan kulübeler ve hatta muz ve diğer meyveleri satan seyyar arabaları siz de görmüşsünüzdür. Biz bu barakaların daha şık ve zarif olmasını isteriz.” [72] Safa elbette Étoile meydanını görmüştü. Orada sadece “çok kenarda, ortadaki zarif ve muhteşem espası hırpalamayan zarif gazete kulübeleri vardı” [72].

“Bizde de buna benzer bir tane Taksim’deki tramvay durağının başındadır ve meydanı kirletmez. Sayın Vali bunlarla Beyazıt ve Eminönü meydanlarının ortalarına kondurulmuş biçimsiz ayrıncı ve mezeci kulübelerini... nasıl bir tutuyor?” [72].

Safa aslında talimatnamesi ile meydanı değil, kent yaşantısını düzeltmek istiyordu; pilaki yerine muz yenilen, halkın havuzun parapetine tünemek yerine belli bir düzen içinde yürüdüğü bir meydan hayal ediyordu (Şekil 3.3).

---

¹⁵Safa’nın Beyazıt Meydanı’nın nasıl olmasına gerektiğine dair bu katı düşüncelerinin kaynağı, bu satırları yazmadan 30 sene önce yaptığı, büyüklük bölümünde anlatılan Büyük Avrupa Anketi olabilir.

Şekil 3.3 : Parapete oturmak 19. yüzyılda başlamış bir gelenek¹⁶ [73].

Safa ile Gökay arasındaki bu diyalogdan 5 yıl sonra meydan için proje hazırlayan Turgut Cansever projesinin seçilme sebeplerini aktarırken, “her yönden yayaların meydana kolaylıkla ulaşmalarını sağlamak ve meydanın canlı, yaşanılır, sakin köşelerle zenginleşmesini mümkün kılmak”tan [74] söz ediyordu.

Cansever, Safa’nın talimatnamesine aykırı, Alman imparatoru gelse günlerce uğraşılıp zihinlerdeki Avrupai meydan imgesine –büyük boşluk- benzetilemeyecek bir tasarım öneriyordu.

DUVARSIZ SALON

Tıpkı Safa gibi meydan denildiğinde aklına boşluk gelenlerden biri de Reşad Ekrem Koçu’dur ancak Safa’dan farklı olarak Koçu’nun boşluk beklentisi yaşam tarzı ile değil meydanın tasarımı ile ilgilidir. “Belki tarihi bir hatıra sütunu, büyük bir adamın heykeli, ya da bir zafer takı o da çevresini daraltmamak kaydıyla” [8] meydanın göbeğinde yer alabilir, ama onun dışında havuz, ağaç ya da her hangi bir bitkilendirmenin ve mekânı daraltacak unsurun meydanda yeri yoktur.

İstanbul Ansiklopedisi’nin yazarı, iflah olmaz bir biriktirici, kişisel hayatında gerçek bir “doluluk manyağı”dır. Göztepe’deki evinin salonu yüzlerce ıvır zıvırla, gündelik

¹⁶ Bugün hala Taksim Meydanı’nda devam eden bu geleneğin nedeni de yine boşluk takıntısının, meydanı doldurmamak için oturma elemanı koymaktan imtina eden zihniyetin sonucudur.

hayata dair küçük şeylerle doludur.¹⁷ Evinin salonunun aksine, meydanların –içinde bir şey olmayan- “duvarsız ve tavansız salonlar” olduğunu düşünür.

Koçu’nun salonu misafirler için değil, ihtilaller ya da mitingler için toplanan onbinler içindir; bir köşe yazarının Kordonboyu’nda toplanıp da denize düşmelerinden korktuğu kitleler. Koçu’ya kalsa, memleketteki meydanların neden iştiyakle doldurulmaya çalışıldığı belliydi: Despot idareler boş meydanları sevmiyor, havuzlarla, çiçek tarhları ya da ağaçlarla mümkün olduğu kadar insan ayağının basacağı yeri azaltmaya çalışıyorlardı [8].

Safa’nın disiplin ve düzen için istediği boşluğu, Koçu kitleler için istiyordu. Her ikisi de günlük hayatın aktığı, bireylerin alelade vakit geçirdiği, olağan bir kentsel alanın değil, ağır ve oturaklı bir mekânın peşindeydiler.

3.2 HAVUZ

Safa’nın meydandaki arızalardan biri olarak gördüğü, Koçu’nun ise “meydanı öldürdüğünü” [8] düşündüğü Beyazıt Havuzu hakkında, inşa edildiği 1926 yılından, 1957’deki yıkımına kadar pek az sayıda olumlu yazı yayınlanır.

Tanpınar’ın bir kitabında anlattığı humma nöbeti başlar başlamaz İstanbul’daki suları sayıklamaya başlayan, damadının deyişiyle bu sayıklamaların tedavi ediciliği, tılsımı ile iyileşen Arabistanlı kadın [75] gibi, İstanbullular da havuz yıkıldıktan sonraki yıllarda her krizde havuzu sayıklayarak tedavi arar; kaldırılması için türlü bahaneler aranan havuzu, zaman içerisinde nostaljik bir varlığa dönüştürürler (Şekil 3.4).

Havuz yıkılıp da nostaljik bir öğeye dönüşmeden önce, kent yaşamının doğrudan bir parçası olduğu yıllarda çoğu zaman çirkin, gereksiz, anlamsız bulunur. 1924-1957 yılları arasında meydanla ilgili şikâyetlerin, büyüklükle beraber en yaygın gerekçelerinden biri havuzun varlığıdır. Zaten küçük olan Beyazıt Meydanı’nın ortasındaki havuzun meydanı iyice sıkışık bir yer haline getirmesi eleştiri konusudur. Bir gazetenin 1939 yılında düzenlediği “İstanbul’un imarına ilk nereden başlamalı” anketine “ilk iş Beyazıt Havuzu’nu kaldırmalı” diye cevap verenler bile olur [76].

---

¹⁷ Koçu’nun hayatı Emre Ayvaz’ın “Reşat Ekrem Koçu’s İstanbul Ansiklopedisi; or an obsessive collector’s attempt to make his private narrative public” başlıklı yüksek lisans tezinden ayrıntılı olarak anlatılır.

Beyazıt Havuzu, meydanın ortasında, günlük hayatı yansıtan bir boşluktur. Günlük hayatın sıradan ve basit unsurlarına tahammüllü olmayanlar, bu yansıtıcı boşluğun varlığına da dayanamıyorlardı.

Meydanlarda alelade olaylara ya da insanlara yer olmadığını düşünen Peyami Safa için bu havuz çirkin ve gereksizdi [71]. Turgut Cansever, havuzun “alakasız bir su yüzeyi” olduğunu düşünüyor, “Osmanlılar’ın suyu özel bir temaşa kaynağı yapmalarında görülen zevk seviyesi”nin bu havuzda olmadığını söylüyordu. Öte yandan, havuzun eğim sorununu çözdüğüne ve Üniversite Kapısı’nın ölçsüzlüğüne hafifletme işine yaradığına inanıyordu [75].

Şekil 3.4 : Beyazıt Havuzu ve çevresindeki eğimli tarhlar [77].

YANGIN SÖNDÜRÜCÜ

Cumhuriyet’in birinci yılında yapımına başlanan havuz, o dönemde İstanbul’daki imar hareketinin zayıflığından dolayı, basit bir peyzaj projesinden çok daha fazla gündemi işgal etti. Fıskiyeleri bozulduğunda bir hafta sürecek tamirat gazetelere manşet oluyor [78], gazetelerde tefrika edilen romanlarda kahramanların yolu mutlaka bir an havuzbaşına düşüyordu.

Beyazıt Havuzu, erken Cumhuriyet döneminin “büyük proje”lerinden biriydi (Şekil 3.5).

Aslında Beyazıt Meydanı’nın suyla olan ilişkisi, bu havuzdan çok çok önceye, Forum Tauri yapılmadan evvel Valens’in 372-373’te buraya kentin en büyük çeşmesini (Nimfeum-Maksimus) yaptırdığı zamanlara dayanıyordu. Bu nimfeum’un

çok büyük bir havuzu vardı ve adı da bu büyüklüğe uygun olarak Teodosius Gölü¹⁸ idi [79].

Havuz inşaatına başlanıp, kamuoyunda bu “büyük proje” fazlaca tepki çekmeye başlayınca, dönemin valisi Ali Haydar Bey’in aklına, tepki çeken havuz inşaatına gerekçe olarak, meydanın tarihinde zaten bir havuz olduğunu söylemek gelmez. “Beyazıt’ın ortasına küçük bir Marmara inşa ettiğini” söyleyen gazetelere karşı projeyi savunmak zorunda kaldığında, önce meydandaki 7 metrelik eğim sorununu çözebilmek için bu havuzu yaptığını [80] sonra da Terkos teşkilatının yangınları söndürmeye yetmediğinden Şehremaneti’nin sınırlı kaynaklarına rağmen 40 bin lira sarfedilerek yapılan havuzun yangınlarda çok faydalı olacağını söyler [81]. Üstelik havuzun suları kanalizasyon temizliğinde de kullanılacaktır [81].

Öte yandan, yangın söndürme bahanesi de ancak bir kaç sene geçerli olabildi. Havuzun inşasından dört yıl sonra, 1930 yılında üniversitede çıkan bir yangında itfaiye Terkos musluklarında su bulamayınca, Ali Haydar Bey’in öngörüsüne dayanarak Beyazıt Havuzu’na hortum uzatıp oradan su almaya başlamış, ne yazık ki havuzun suyu yangını söndürmeye yetmemişti [82].

Ali Haydar Bey, havuzu meydandaki yaşantıları renklendirmek için yaptırdığını, günlük hayatın bu denli yoğun aktığı bir noktada İstanbullular için durup dinlenecek, başında buluşulacak bir yer tasarladığını söyleyemez; belki o yıllarda böyle bir gerekçenin geçerli olamamasından, belki de zaten kendisi de böyle düşünmediğinden.

Şekil 3.5 : Havuz açıldı [83].

¹⁸ Düünden Bugüne İstanbul ansiklopedisinde bu bilgiyi Pierre Gilles’in Socrates’e atfen yazdığı belirtilir.

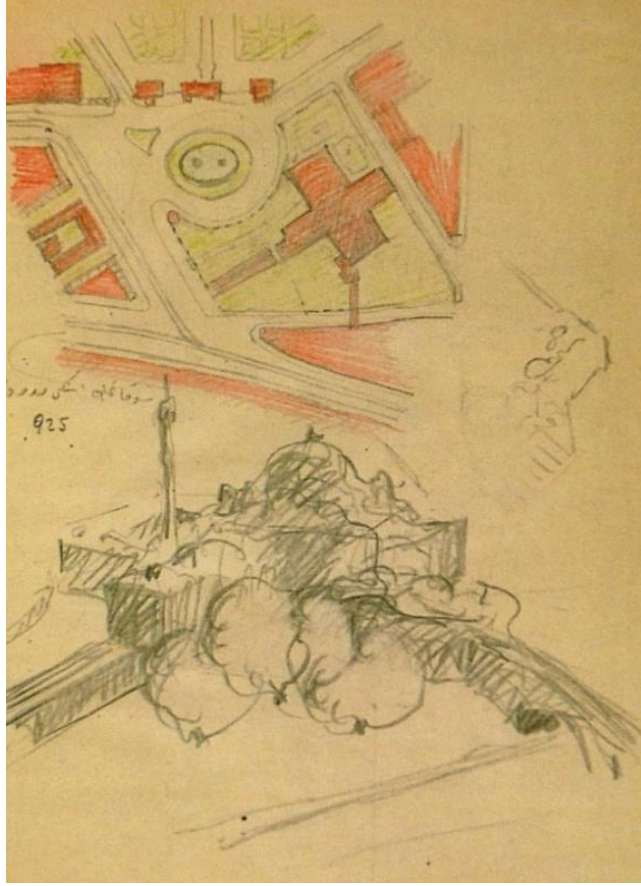
Havuzun valinin itiraf edemediği asıl işlevi sonradan ortaya çıkar. Bu eliptik şekilli, sıradan su elemanı zamanla, kendiliğinden bir kent yaşantısı üretetine dönüşür.

1931 yılında Mimar dergisinin ilk sayısında, o zaman 23 yaşında olan Sedad Hakkı, havuzdan ve çevresinde yarattığı yaşantıdan –havuz henüz yıkılmamışken- hoşnutlukla söz eden ender yazılardan birini yazar.

“Beyazıt Meydanı’nın havuzundan o kadar şikâyet edilmiştir ki, insan bu havuzda fazla bir çirkinlik arıyor, fakat bulamıyor. Hem de yazın etrafında oturanlar muhakkaktır ki bu havuzun mevcudiyetinden şikâyet etmiyorlar.” [84] der (Şekil 3.6). Gerçekten de, Eldem’in gençlik yıllarında Beyazıt Meydanı için yaptığı eskizlere bakınca, 50’lerde yaptığı projelerin aksine, havuzu koruduğu görülür (Şekil 3.7).

Şekil 3.6 : Havuz parapetinde oturanlar (kartpostal) [85].

Şekil 3.7 : Eldem'in 1925 yılında yaptığı bir eskiz [86].

Şekil 3.8 : Fıskiyeler [87].

Henüz Avrupa'ya adım atmamış ve İstanbul meydanlarından tiksitmeye başlamamış Peyami Safa bile, 1933 yılında Server Bedii mahlası ile yazdığı öykülerde, sıkıntılı kahramanlarına Beyazıt Havuzu'nun etrafında volta attırıyordu [88].

Havuzun günlük hayatla ilişkisi, İstanbul'da geçen öykü ve romanlara da yansır. Oval biçimi, dertli karakterlerin volta sahneleri için; çevresini kaplayan ve oturulabilen parapetleri, romantik diyaloglarda ya da kavgalarda, fiskiyele de (Şekil 3.8) düşüncelere dalan kahramanların hayallerinin arka planlarında kullanılıyordu.

Havuz yıkılır yıkılmaz, şimdiki zamanın günahlarından kurtulur. Yıkıldıktan sonra hakkında yazılmış olumsuz bir satır bulmak zordur; o artık geçmiş zamanın sevimli kostümünü, nostalji kılıfını üstüne geçirmiştir (Şekil 3.9).

Havuzun güzelliği, meydanla ilgili tartışmaların artık söndüğü 1972 yılında son olarak meclis sıralarında yâd edildi. Meclise Beyazıt Meydanı ile ilgili soru önergesi veren bir milletvekili "İstanbul Üniversitesi'nden Beyazıt Meydanı kaç defa bozuldu yapıldı ve 10 milyon liraya yakın fuzuli masraf edildi. Güzelim havuz bozularak yok edildi. Bunun suçlusu kimdir?" diye sorarak havuzun yıkılmasından 16 yıl sonra hesap soruyordu [89].

Şekil 3.9 : Havuzdan kalan boşluğa dolan yağmur suları, 1958 [90].

RUHSUZ

“Ortasında o canım havuzu ile geniş kanatlarını bütün İstanbul’u kucaklamak istercesine açmış, üniversitesiyle, pitoresk kahveleriyle, gölgeli, kuytu, ağaçlık köşeleri ile, dinlenecek, serinleyecek bir köşe bulma sevinci ile oraya koşan insanları ile eski Beyazıt meydanı”na [91] duyulan özlem yazılarının yanısıra, Arkitekt dergisindeçuvaldızı kendine batıran bir yazı yayınlanır. Zeki Sayar, “Evvelce havuzu ile beğenmediğimiz meydanın bugünkü dağınık, irtibatsız ve ruhsuz Bayezıt’tan çok daha güzel olduğunda herkes müttefiktir.” [92] diyerek gecikmiş de olsa bir özeleştirir yapar.

1964 yılında Cansever’in projesini durduran Belediye, tasarım sürecini kendi kendine çözmeye karar verdiğinde, “çevrenin görünüşünü bozan duvarların kaldırılıp, meydanın ortasına eskiden olduğu gibi büyük bir havuz yapılacağını” açıklar [93].

Havuzun yıkılması ile başlayan imar, sekiz sene sonra yeniden inşa edilmesi ile son bulacaktır ki “meydanın seviyesinin değişmiş olması ve bütçe yetersizliği” gibi sebeplerden havuz yeniden inşa edilemez.

3.3 EĞİM

Beyazıt Havuzu ortadan kaldırıldığında, meydanın ortasında kalan büyük boşluk beraberinde “tatsız bir gerçeği” de ortaya çıkarır. Ali Haydar Bey haklıydı, yıllarca çirkin ve gereksiz bulunan havuz meydandaki eğim problemini çözüyordu. Havuzun kaldırılması ile açığa çıkan boşlukta, ne eğimsiz arazilere kurulmuş Avrupa şehirlerinin dümdüz meydanlarında ne de hayallerdeki Beyazıt Meydanı’nda olan bir şey ortaya çıkar: Eğim (Şekil 3.10). Meydanın inşaat halinde olduğu 1960 yılında bir köşe yazısında “İstanbul halkı meyile alışıktır.” [52] denilse de İstanbul’un diğer meydanlarında da Beyazıt’taki kadar ciddi bir eğim yoktur.

Şekil 3.10 : Havuz yapılmadan önce meydandaki eğim [94].

Eğim, Beyazıt Meydanı'nın asil bir boşluğa dönüşmesi yolunda sinsi bir engeldi ve ortadan kalkması mümkün değildi. Uzun yıllar, bu gerçeği kabullenmek yerine, topografya ile mücadele ile geçirildi (Şekil 3.11).

Şekil 3.11 : “Tehlike var”, 1957 [95].

TESVİYE

Üniversitenin giriş kapısı, Beyazıt Camii, Medrese ve Ordu Caddesi arasındaki kot farklarından kaynaklanan eğimin yok edilemeyeceğinin anlaşılması epey vakit alır. İnşaatın başladığı 1956 yılında ilk iş, Üniversite Kapısı'nın önündeki eğim 2.5 metre

indirilmeye karar verildiğinde meydanadaki eğimin en aza ineceği gibi bir yanlışlığa ortaya çıkmıştı (Şekil 3.12) [52]. Uzunca bir süre meydana tesviye ederek eğimden kurtulunabileceği fikrine olan inanç nedeniyle önce havagazı boruları patlamış [96], sonra da meydana seviyesi indiğinden tazyik azaldığı için sular kesilmiş, üniversite ve çevresi susuz kalmış, bahçedeki çiçekler kurumuş [97], ödenen bütün bu bedeller ve aylar süren çalışmalar sonucunda arazideki mevcut eğimden kurtulunamayacağı anlaşılmıştı.

Şekil 3.12 : Çukurun üzerinde kalan Üniversite kapısı, 1958 [98].

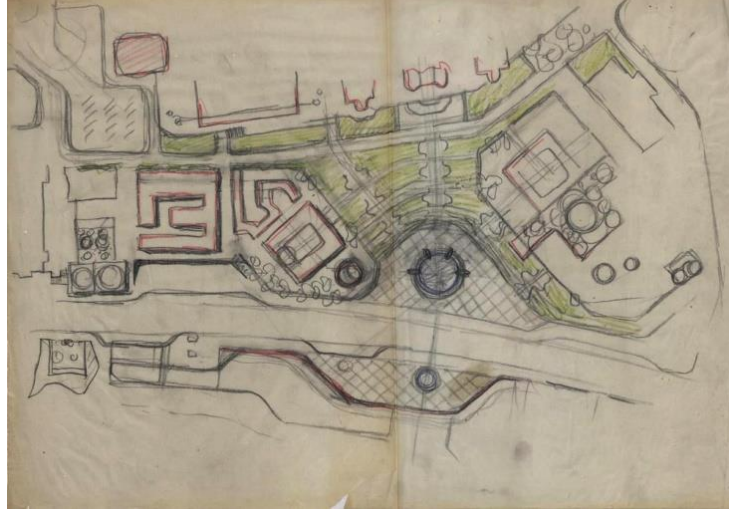
Yaklaşık 3 yıl süren bir “seviye indirme-yükseltme” çalışmasının ortasında kalan meydan için, eğimin bir tasarım verisi olarak kullanıldığı ilk tasarım, Sedad Hakkı Eldem’in 1958 yılında yaptığı öneriydi (Şekil 3.13) [99].

Eldem’in mevcut kotları birbirine bağlayan platformlardan oluşan bu önerisinde; yeşil alanlar, ağaçlar, merdivenler ve hatta cadde kotunda bir havuz bile vardı, ama bir meydanın olmazsa olmazı olan boşluğa yer kalmamıştı.

Müellifin “mütevazı bir fikir projesi” [99] olarak değerlendirdiği ilk projesi ise eskiz aşamasında kalmıştı (Şekil 3.14).

Bu eskiz çizimleri ile İstanbul’un en önemli meydanını yeniden yapmaya kalkışan belediye, Eldem’e danışmadan uygulamaya geçerek, meydanadaki kotları alt üst etmişti [99] (Şekil 3.15). Eldem, hem projesini yarım yamalak uyguladığı hem de

asırlık çınarları kestiği için belediyeye kızgınlığına rağmen “hiç olmazsa meydanın üzerindeki fuzuli toprak alınmış oldu” [99] diyerek duruma iyi yönünden bakıyordu.

Şekil 3.13 : 1958 yılındaki ikinci önerisine ait eskiz [100].

Şekil 3.14 : Eldem’in 1957 yılındaki ilk önerisine ait eskiz [101].¹⁹

¹⁹ Sedat Hakkı Eldem’in bu önerisi için farklı kaynaklarda farklı tarihler belirtilmektedir. Bülent Tanju ve Uğur Tanyeli’nin hazırladığı *Sedad Hakkı Eldem II Retrospektif*’de –Sibel Bozdoğan ve Edhem Eldem’in kaynaklarına dayanarak- proje tarihi 1938-1940 olarak geçmekte, tez çalışması kapsamında projenin orijinaline ulaştığım *Salt Araştırma Sedat Hakkı Eldem Arşivi*’nde ise 1957-1959 olarak belirtilmektedir.

Şekil 3.15 : Meydan yukarıda kaldı, 1957 [102].

İKİNCİ KAT

Eldem'in projesinin ardından 1959 yılında uygulanmaya başlayan Hans Högg'e ait proje, eğim sorununa kökten bir çözüm önerir: Alt katında 200 dükkânlık bir "kapalıçarşı" bulunan iki katlı bir meydan. Högg'ün tasarımı da meydanın üstünde istenmeyen peyzaj öğesi havuz bulunur; hem de iki tane. Yalnız, altına dükkânların sığabilmesi için meydan kotunun biraz daha yükseltilmesi gerekir.

Bu proje ile ilgili kamuoyunda ortaya çıkan soru işaretleri, hâlihazırda 1500 yıllık, 2000 dükkânlık bir kapalıçarşının yanbaşınde yeni bir alışveriş birimine ihtiyaç olup olmadığı değildir. Zaten meydanın ikinci katının işlevi henüz kesinleşmemiştir, çarşının tiyatro olma olasılığı da vardır; [103] ancak tiyatronun gerektirdiği kat yüksekliğinin çarşınınkinden çok daha fazla olması da, tartışma konusu olmaz. Projenin şüphe duyulan kısmı, programın gerekliliği ya da mevcut topoğrafya ile uyumu değil, silüete olan etkisidir: Yükselen meydanın cami, kütüphane ve üniversite kapısının silüetini kapatıp kapatmayacağı projenin kaderini belirleyecektir.

Bunu anlamak için çeşitli yöntemler arasından en pratik olanı seçildi: Meydana dikilen ahşap kazıklarla yeni seviyenin yüksekliği ve cami ve medreseyi kapatıp kapatmadığı kontrol edilecekti [104].

Kazıklar dikilince, yeni çarşının silüeti bozacağı farkedildi ve Högg'ün projesi de rafa kalktı ve Beyazıt Meydanı'nın çözilemeyen eğim sorunu ülke gündemine oturdu (Şekil 3.16).

4 yıldır şehrin en işlek meydanında devam eden inşaat, o ana kadar sadece kot farkları üzerinden tartışılır (Şekil 3.17). Beyazıt Meydanı'nın seviyesi farklı projelere göre alçaltılıp yükseltilirken, Turgut Cansever, Piccinato ve Högg'ün önerilerinden farklı olarak Beyazıt Meydanı için yeni bir proje geliştiriyordu.

Şekil 3.16 : Beyazıt meydanı tekrar doldurulacak [105].

MIZMIZ DERT

1960 yılına gelindiğinde, Beyazıt Meydanı 4 yıldır inşaat halinde olması ve henüz kotlarının bile belirlenememiş olması nedeniyle kamuoyunda sürekli tartışılan bir meseleye dönüşmüştür. “Artık inkâr etmeyelim, İstanbul’un su, elektrik, telefon, otobüs gibi mızımız dertlerine bir yenisi eklenmiştir: Beyazıt derdi” [106].

Beşatın Meydanının nihai şeklini ne olacağı, pazartesi günü yapılacak bir toplantıda kararlaştırılacaktır.

Meydanın maketi hazırlanmış ve verilmiş diğünlerin şekiller bu maket üzerinde gösterilmiştir. Belediye Rehal ve fazla üzerinde durulan plânın ana hatlarını belirterek, meydana tekrar bir havus yapılacağını söylemiştir.

Beşatın meydana tanrısa edilerek bazı yerleri yukseltilecektir.

Diğer ana prensipler şunlardır:

1 - Meydan trafik meydana hüvi-

BELEDİYE Meclisi dün, Beyazıt meydanı, Beyazıt - Eminönü'nü de Taksim - Anıtkabir'i yollarının planlarını kabul etmiştir.

Kabul edilen plana göre Beyazıt Meydanı iki katlı olacaktır. Anıtkabir'e çıkılacak çarpıda 260 dukkân bulunacaktır. Bu suretle sevgili yüzyüze olan meydanın ortasında dördüncü seklinde bir havuz bulunacaktır. Meydan içinde birer banka geçirmiş olacaktır.

Beyazıt meydanı, Eminönü Meydanı

Bayraktar meydanına verilecek gökleri
tebakkı eden plâzin takdiminde bir mah-
zar çıp olmalıdır tekkil emmelmektir.
Meydanı habul edilen plâzinı göre,
aht katta büyük bir Kâğıtlıq bul-
nacak, üst kısmında ise Kütüphanenin
özellik rüfuzları yerd, üç diergen se-
linde bir havuz yapılmıştır. Dükkan-
ların, cöde tarafından ve meydanın üst
kısmından açılacak merdivenlerle buluş-
maktadır.

Bayraktır meydanı için Elazığ Bankası planlama Bürosu tarafından hazırlanan proje fihriste edildiği takdirde, meydana alanın yüksekliği, tarifi eseriyle kapatacağı anlaşılmıştır. Her maddeten beri yapılan haririye, altı kat yüksekliğinde dikdiklerin seviyesini taşıyacağı caddenin sathına, bunca yüksekçe kavuşuyor.

Bu yüzden projenin tadini cihetine gidiştir. Planları kılınmış çok benzeren Elazığ Bankası Planlama Bürosundaki Planlama İc. Prof. Rıdvan'ın durum istemiştir. Belediye İmar Şubesi'ne 80 de projenin tadilinin uygun olduğu kamaştırılmış.

Ek olarak altı katı teklif ederek dikdiklerin projede 3,5 metre alan yüksekliğine 2 metreye indirilmiş düzeltilmiştir. Bu husus büyük ölçüde, nihastı gittiğine yani de plan hazırlanmıştır.

Bahsetti caddesindeki kavşak 2 ara keder bitirilmiş ve yollar genişletilmiştir.

< >

Beyazıt meydanı yeni bir plana göre tanzim edilecektir. Meydanın bazı kısımları bugünkü seviyelerinden biraz daha yükseltilecek, meydan tamamen trafiğe kapatılacak ve Üniversite kapısı ile meydan

Hazırlanan tâdil projesinde de iki katlı olması göz önünde tutulan meydandan vasıta geçirilmeyecek

4 yıl İstanbul'un imarında müşavir olarak vazife gören mütehasşis şehirci, geliş güzel imarın şehri çirkinleştirdiğini söyleyerek «Hürriyet Meydanı en az 5 metre daha yükseltilmelidir» diyor

60

Herkes Beyazıt'ın bir dert olduğunda hemfikirdi, ama kimse bu derdin kaynağını ya da nasıl çözülebileceğini tartışmıyordu. “Mızımız” olan meydan değil, durmaksızın şikâyet eden kamuoyuydu; yöneticiler, gazeteciler, kentliler... Bir kamusal alanın tasarımını çok boyutlu olarak tartışmak yerine, kaynağı belirlenemediği için yok edilemeyen bir hoşnutsuzluğu ifade etmek, işe yarayıp yaramadığı şüpheli ama görece kolay bir yoldu.

MANYAK OYUNCAĞI

Öte yandan, bütün bu olan bitenin tek bir sorumlusu olduğuna dair inanış da konunun çok yönlü tartışılması yerine, o suçluyu arayıp bulmayı asıl çözüm olarak sunuyordu. Bitmeyen inşaattan bazıları idarecileri, bazıları da mimar ve planıcıları sorumlu tutuyordu. “Belediye azalarının isimleri İstanbul şehrinin tarihine ‘şehrin bir manyak oyuncağı haline gelmesine müsaade ettiler ve bunu altın mala hediye ederek teşvik ettiler’ diye geçecektir.” [107] diyerek Belediye’yi suçlayanlar çoklukla Menderes iktidarına muhalif olanlardı.

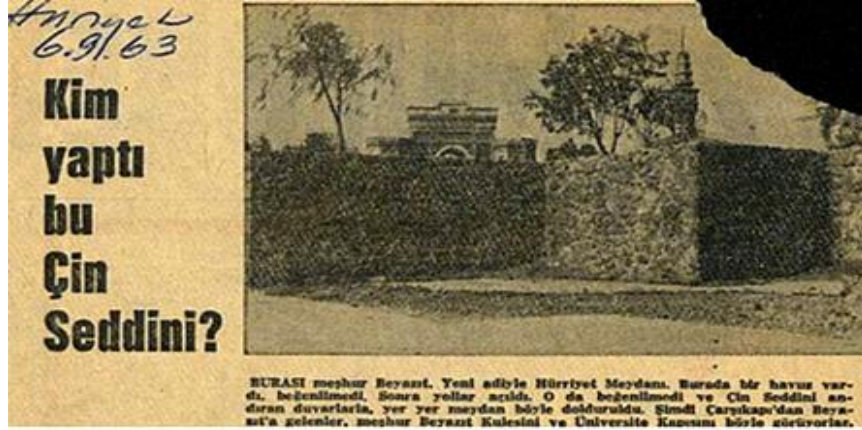
Tasarımı politikaya hizmet eden bir araç olarak görenlerin, kamuoyunu yönlendirecek güçleri olmasına rağmen bunu sadece taraftar oldukları iktidarı övmek ya da karşısında durdukları yönetimi yermek için kullanmaları bugün olduğu gibi, 60’larda ya da 30’larda da yaygın bir tutumdur. Herhangi bir gizli gündemi olmadan kamusal alan talep etmek, 60’lara gelindiğinde hala yerleşik bir tavır halini almamıştı.

DUVAR

Meydandaki eğimi çözmek için kolları sıvayan son müellif Cansever’in projesinde, farklı kotları birbirine bağlayan setler öneriliyordu (Şekil 3.18). Ancak Beyazıt Meydanı’nın asla bir Avrupa meydanı olamayacak kadar eğimli topoğrafyasını kabul edemeyenler, Cansever’in projesindeki “duvarları” da mimarın kaprisi olarak görüyor ve tahammül edemiyorlardı. Projenin uygulanmaya başladığı 60’ların başında, meydanın aldığı hali “meydan düşmanlığı ile karışık bir duvar iptilası” [108] olarak değerlendirenler kadar duvarları ile yeni meydanı Çin Seddi’ne benzetenler de vardı (Şekil 3.19, 3.20).

Şekil 3.18 : Cansever'in projesinin ilk etabı “duvarlar” uygulanırken [109].

Şekil 3.19 : Kim yaptı bu Çin Seddi'ni? [110].

Şekil 3.20 : Hürriyet Meydanı'nda Çin Seddi [111].

Meydanda havuza bile tahammül edemeyenleri, zaten yeterince büyük olamayan meydanın bir de farklı kotlardaki duvarlarla doldurulması çileden çıkarıyordu. Hâlbuki Sedad Hakkı Eldem'in 1957 yılındaki projesinde de olan cami, medrese, Ordu Caddesi ve üniversite kapısını farklı kotlarla birbirine bağlama yaklaşımının

rasyonel bir dayanağı vardı: daha fazla hafriyat yapmadan mevcut eğimle başa çıkabilmek.

Cansever'in siyasi engelleri –askeri darbe, yabancı uzmanların varlığı vs.- aşıp uygulama aşamasına getirdiği projesinin bu denli tepki toplamasının ve yarım kalmasının, gözle görülür nedeni projesindeki duvarlardır. “Bir acaip taş ve duvar yığını. Dünyanın hiç bir yerinde adına meydan denmeyecek bir şehircilik garabeti” [112] olarak görülen bu elemanları, mimarın ülkenin en çok tartışılan meydanına önermesi büyük bir cesaret örneği gibi görünse de, aslında basitçe topoğrafyayı gözeterek rasyonel bir tasarım yapmanın karşılığı olan seçeneklerden biridir.

Tuhaf olan, Beyazıt Meydanı gibi eğimli bir alanın herhangi bir duvar ya da set olmadan çözülebileceğine dair inanıştır.

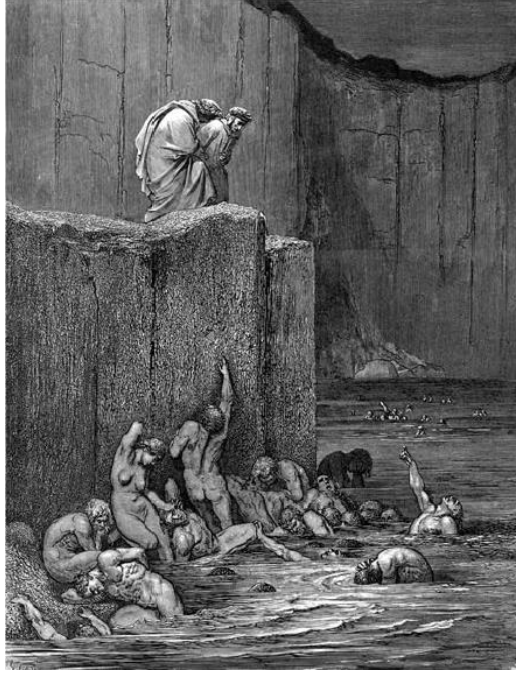
ÇÖL

Cansever'in duvarları, havuzdan bile fazla nefret edilen öğeler haline gelir. Projenin ikinci etabında, duvarların çevreyle bağlantısını kuracak olan küçük ölçekli yapılar inşa edilmediğinden, iyice iri görünür ve göze batarlar. Bir anda, meydanın içine düştüğü halin aranan sorumlusu duvarlar olur.

Yerden yükselen dumanlar, gökten iri damlalar halinde dökülen ateşler... Yer yer aralanmış kapak taşları... Korkudan tüyleri diken diken eden bir ıssızlık içinde sarp kayalıklarla dolu bir çöl manzarası... Yer yer örülmüş, bütün geçitleri tıkanmış, meydanın indirilen seviyesini yüksekmış gibi göstermekten başka hikmeti vücudu olmayan duvarların kapladığı meydanın hali şimdi bu: Dante'nin cehenneminden bir köşe... Berlin'deki utanç duvarının İstanbul'daki acemice örneği, yalnız utandırıcı değil, üstelik tiksinti ve öğürtü doğuran bir garibe... [113]

Cansever'in projesindeki duvarlar, şimdiye kadar bir meydanda dikey/üç boyutlu bir unsur olarak yalnızca bir anıtın olabileceğini düşünen hâkim yaklaşım için aşırı iddialıdır.

Sonu Cansever'in istifası ile biten tasarım sürecinden geriye projenin uygulanan ilk kısmı olan duvarlar kalır ve “kale duvarı şeklindeki bu duvarların nasıl yumuşatılacağı” [115] sorusu bir süre kamuoyunu meşgul eder. Sonunda, belediyenin yarım kalan projeyi toparlamaya çalıştığı ve kendi talepleri doğrultusunda uyguladığını duyuran bir haberde yetkililer, Aksaray'a inen yolun son istimlakler sırasında 3.5 metre daha düştüğünü, Üniversite Kapısı ile yol arasındaki kot farkının 9 metreye çıktığını ve meydanı tatlı meyilli setler halinde gerçekleştirmekten başka bir çare bulunmadığını söylerler [116].

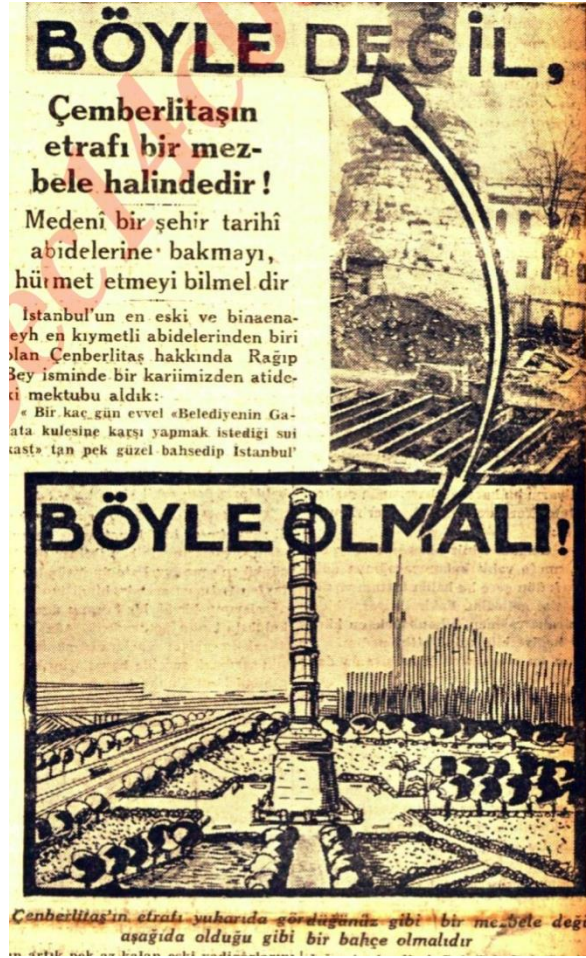
Şekil 3.21 : Dante'nin cehennemi [114].

Duvarların boşluğu doldurmasına gösterilen tepki, onların meydandan kaldırılmasına değil, aksine öylece, nefret edildikleri halde kalakalmalarına neden olur.

3.4 YALNIZ ÂBİDELER

İstanbul'daki kamusal/açık alanların ortaya çıkmasındaki yaygın yöntemlerden biri, büyük ve tarihi anıtların çevresinin boşaltılmasıdır. Kentin, tarihi ve büyük yapıların eteklerine eklenerek ortaya çıkan, tek başlarına anıtsal bir özellik taşımayan küçük ölçekli yapıların birleşmesi ile oluşmuş mahalleleri yıkıldığında, geriye kalan boşluğun nasıl değerlendirileceği o dönemdeki hâkim tasarım anlayışına göre şekillenir (Şekil 3.22).

Bugün İstanbul'un pek çok noktasında, yeşil ya da gri boşlukların ortasında bir başına duran pek çok tarihi yapı, bir zamanlar kalabalık binalarla sarılı haldedir. Takip ettikleri ideolojiden bağımsız olarak farklı dönemlerde farklı yönetimlerin sevdiği bu boşluk yaratma yöntemi, Beyazıt meydanının biçimlenişini de etkiler.

Şekil 3.22 : Böyle değil, böyle olmalı [117].

Her ne kadar Cumhuriyet'in ilk yıllarında Sabuncu hanı başta olmak üzere medreseyi çevreleyen binaların yıkımına başlanmış olsa da [118], meydandaki tarihi anıtları çevrelerini saran irili ufaklı binalardan kurtararak, tek başlarına sahneye çıkarma fikrinin bir uzman tarafından önerilmesi 1933 yılında İstanbul için düzenlenen planlama yarışmasına denk düşer.

Yarışmayı kazanan Alman şehir plancısı Herman Elgötz, Beyazıt Meydanı'nda daha fazla boşluk olması gerektiğini düşünenlerdendir. Yarışmada sunduğu imar raporunun Beyazıt Meydanı kısmında, meydanın doğu ve batısındaki tarihi yapıların etrafını açmayı önerir [119].

KÖTÜ MANZARA

Elgötz'ün planı uygulanmadı ama Elgötz'den önce de uygulanmış tarihi yapıların çevrelerini açma fikri yöneticilerin hoşuna gitmişti. Dahası, Elgötz'den bir kaç yıl sonra yine şehri planlaması için davet edilen Henri Prost'un da İstanbul için acilen

uygulanması gerektiğini düşündüğü kararlardan biri buydu. Prost, Hausmann'ın Paris'indeki gibi, İstanbul'daki anıtların çevresinde geniş boşluklar ve onlara uzanan büyük bulvarlar hayal ediyordu [120]. Tarihi eserlerin etrafında “zevksizce ilave edilmiş, kötü manzara teşkil eden” yapılardan bir an önce kurtulmayı öneriyordu [121].

Prost'un bu önerisini hemen benimseyen dönemin belediye başkanı Lütfi Kırdar, 1938 yılında Beyazıt Meydanı'nı ziyaret ettiğinde, İnkılap Müzesi olarak kullanılan medresenin önündeki binaların meydanı çirkinleştirdiğini söylemiş ve “derhal yıkılarak müzenin tamamen açığa çıkarılması” talimatını vermişti [122].

İSTİRİDYE KABUKLARI

Beyazıt Medresesi'ni “sanki örtülmesi gereken bir kabahatmişçesine” saran binalar, nam-ı diğer “yosunlu, çamurlu istiridye kabukları” [121] Kırdar'ın emri üzerine temizlenmiş, meydan genişlemiş, Paris'teki Étoile meydanına benzer [121] bir hal almıştı (Şekil 3.23).

Gerçekten de, medresenin etrafını sararak meydanı dolduran yapılar istiridye kabuğuna benzetilebilir; cepheleri, belli bir estetik anlayışın eseri olarak, bir döneme ait mimari özellikleri yansıtırlar. “Yosununu, çamurunu” temizlemek yerine, bu yapıları tamamen kaldırmaksa; ekonomik sebepler ve dönemin koruma yaklaşımının yanı sıra, yapıların hacimsel olarak kapladıkları alandan duyulan rahatsızlığın ve meydana katılabilecek metrekaelerin kıymetinden kaynaklanır.

İstanbul'daki kamusal alanlara dair bu klostrofobinin, Batı Avrupa'nın, 20. yüzyılda yenilenmiş kentlerinden gelen uzmanlara özgü olduğu söylenebilirdi, eğer ki 1939'da davetli olarak geldiği İstanbul'da on yıl çalışan Alman mimar-plancı Gustav Oelsner'in bu konuyla ilgili yaklaşımı, Avrupalı meslektaşlarının zıttı olmasaydı.

GÖBEK TAŞI

Oelsner'in yaklaşımı, kendi memleketinde yapmaya cesaret edemediği önerileri, davet edildiği “doğu ülkesinde” uygulamak isteyen şarkiyatçı bir tutumdan kaynaklanmıyordu. Aksine, “anıtları korumak için dört bir yanlarını açmak, otuz yıl önce benim memleketimde de kapılıp neyseki üstesinden geldikleri bir hevestir.

Şekil 3.23 : Medresenin etrafı temizlenirken [121].

Bazen yerinde de olsa, ana ölçü bozulacağı şehircilik anlamında ayrılmaz bir bütünü hiçe indirmenin en kestirme yoludur.” [40] diyerek, zamanında ülkesinde tecrübe edilmiş bir hatanın tekrarlanmasının önüne geçmek istiyordu. Alman plancı-mimar, Güzel Sanatlar Akademisi’nde verdiği şehircilik dersinde buna benzer fikirlerini anlatırken, öğrencilerinin arasında Turgut Cansever de vardı [123].

“Eski değerli bir yapıyı, modern bir sokak görünüşüne göbek taşılığı yaptırabilmek için, ayrı ayrı her seferinde, uzun uzun düşünülmesi” gerektiğini söyleyen Oelsner abidelerin çevrelerini temizleme hevesinin sorgulanması taraftarıydı. “Memleketin en güzel türbelerinden birinin etrafına modern, sakat bir meydan çevrilmiş, öyle bir türbe böyle bir meydana göbek taş yapılmıştır.” [40] diyerek mevcut uygulamalardan yakınıyordu.

Oelsner’den 20 yıl sonra Cansever’in meydanların büyük boşluklardan ibaret olması gerektiğini iddia eden kalabalıklara karşı hararetle savunduğu fikirlerinde, hocası Oelsner’in bu sözlerinin etkisi var mıdır?

Cansever, yerli-yabancı pek çok meslektaşının aksine Beyazıt Meydanı’nın boşaltılmasından şikayetçiydi. Kendisinden önceki uzmanlara meydanı oyuncak bebeğinin içinde ne olduğunu öğrenmek isterken parçalayan çocuklar gibi yok ettikleri için kızgındı [56]. 60’lardaki meydanın anlamsız dev bir boşluktan ibaret olmasından, “19. yüzyılın sahte gösteriş peşindeki yapıları ve şehir meydanlarının hayranlığı içinde, anıtların etrafında ancak cüsseleri ile orantılı bir mekan bulunduğu takdirde değerlerinin belirebileceği konusundaki esas kanundan habersiz olan teknisyen ve idareciler” in sorumlu olduğunu düşünüyordu [74].

YEŞİL SAHA

Cansever haklıydı, plancılar kadar yöneticiler de, sadece bir istimlak bedeli ödeyerek, görünürlüğü fazla bir icraat yapabilmenin konforunu keşfettiklerinden ve bunu “tarihi eserleri koruma” başlığı altında yapmayı akıl ettiklerinden, bu pratik yöntemi sıkça uyguluyorlardı (Şekil 3.24). Fahrettin Kerim Gökay, 1956 yılında belediyeyi eleştiren bir köşe yazarına cevaben yazdığı mektupta en önemli icraatları arasında, “yıllardır ihmal edilen cami ve abidelerimizin etraflarını açmak suretiyle ihya etmek olduğunu” söylerken [124] kendinden önceki pek çok siyasetçi gibi, Oelsner’in ya da Cansever’in yakındığı planlama yaklaşımını takip ediyordu. Aynı köşe yazısında, Beyazıt Meydanı’nın, “kenar semtlerdeki yangın meydanlarından

hallice” olduğundan yakınan yazar, meydanın “geometrinin, estetiğın, trafik kolaylığının uğramadığı geniş bir düzlükten ibaret” olduğu görüşündeyken, Gökay’ın yanıtı kısa ve netti: “Meydanlar önce açılır, sonra tanzim edilir.” Bu satırlar yazıldıktan kısa bir süre sonra, Beyazıt Meydanı’nın yeniden inşa süreci başlayacak, beğenilmeyen “kenar mahalle meydanı” hali uzun yıllar özlemle anılacaktı.

Şekil 3.24 : 1958 yılı istimlakleri [125].

Aslında Gökay “meydan açmak” eyleminden bahsederken yerleşik bir alışkanlıktan söz ediyordu: Sultanahmet Meydanı, Aksaray Meydanı gibi önemli meydanların yerinde, 19. yüzyılda az katlı yapılarla dolu mahalleler vardı ve kimi zaman yangınlarla kimi zaman istimlak hareketleri ile bu yapılar kaldırılıp meydanlara yer açıldı.

Gökay’ın haklı olduğu nokta, sıkışık kent dokusunda halihazırda var olmayan büyük meydanları yaratabilmek için önce yer açmak gerektiğidir. O yerin nasıl tanzim edileceği ise konunun çıkmaza girdiği noktadır.

Beyazıt Meydanı’nın tasarımının çözülemez bir yumağa dönüşmesinin arka plandaki sebeplerinden biri de budur; program konusunda mutabık olunamaması.

SEYİR

Meydanın ortasında durup etraftaki tarihi yapıları seyretmek isteyenler için, hem havuz hem meydandan geçen trafik, hem de meydanı saran ufak tefek yapılar engeldi. 1957 yılındaki ilk düzenlemede, “halkın bu yapıları rahat rahat seyredebilmesi” için, hepsinin kaldırılması, onların yerine bir yeşil alan düzenlemesi yapılması gerektiğine karar verilmişti [126].

Kamusal alanı şekillendiren eylemin seyretmek mi kullanmak mı olduğu yaygın bir tartışma konusudur. Genellikle Avrupa’daki açık alanlara özenen idareciler, seyredecek bahçeler, anıtlar yapmak gerektiğini, bunun için de öncelikle meydanı boşaltmayı düşünürler. Çelişkili olan, metrelerce uzayıp giden yekpare bir taş duvarın, onu saran irili ufaklı, detaylarında şimdiki zamanın ve geçmişin gizlendiği “istiridye kabukları”ndan daha fazla seyredebileceğinin düşünülmesidir.

MEKTUP KAĞIDI VE ZARF

Peyami Safa, 1938’de yayınlanan bir köşe yazısında meydanları açmak yerine daraltan idarecilerden, Haydar Bey’in Beyazıt meydanına, Cemil Bey’in Sultanahmet’e, Muhittin Üstündağ’ın Eminönü ve Taksim’dekimeydanlara yaptıklarından şikayet ediyor, ardından da İstanbul Belediyesi’nin yeni projesinin müjdesini veriyordu: Sirkeci Garı’nın arkasında, İstasyon’dan Ahırkapı’ya kadar olan mahalleler yıktırılacak, oraya İstanbul’un En Büyük Meydanları’ndan biri açılacaktı [127]. Hemen ardından da kötü haber geliyordu; belediyenin mevcut meydanlara parklar, yeşil sahalara eklemek gibi bir fikri vardı.

Bu habere teessürle inanmak mecburiyetindeyiz. Çünkü bizim yerli şehircilerimizin kafasında, park ve meydan, mektup kağıdı ve zarf gibi her zaman içiçe ve birbirinin mütemmimi olarak düşünülür... Gördüğüm ve duyduğum hiçbir Avrupa şehrinde, parklar ve küçük halk bahçeleri büyük meydanların ortasına yapılmaz. Meydan meydandır, ortasında bahçe ya da yeşillik bulunmaz, belki heykel ya da abide bulunabilir, o da Taksim Meydanı’ndaki gibi nispeti hesap edilmemiş olarak değil [127].

Reşat Ekrem de bu üç mekanın arasındaki farkların öğrenilmesi için elinden geleni yapmıştır. Ansiklopedisinin Beyazıt Meydanı maddesinde İstanbul Belediyesi’ni park ile meydanı ayırt edemediği için azarlıyor, dahası Belediye’nin bir meydanın nasıl olması gerektiğinden haberi olmadığını düşünüyordu; aksi halde Belediye’nin hazırladığı Güzelleşen İstanbul kitabında “meydanın ortasındaki havuzdan ve

etrafındaki çiçek tarhlarından övgü ile” bahsedilmezdi. Belediye, havuz ve etrafını saran yollar ile meydanı, meydanlıktan çıkarmış, “ağaçsız bir park”a çevirmişti [8].

DÜŞMAN

Belediyeyi azarlayan başka bir yazı Koçu’dan neredeyse 30 sene önce 1936 yılında bir gazetede yayınlanır. Lütü Kırdar döneminin propaganda kitabı Güzelleşen İstanbul kitabının da yazarlarından olan gazeteci Abidin Daver, henüz belediye ile ilişkileri sıkı fıkı olmamışken yazdığı yazılarda idarecilere eleştirilerini yöneltir.

“İstanbul Belediyesi ta ezelden beri meydanlara ve bahçelere düşman bir belediyedir. Onun içindir ki halk viranelerde hava alır” [25] diyerek izleri bugüne dek ulaşan düşmanlığın altını çizer.

Henüz meydan, bahçe ve “skuar” arasındaki farklar o kadar önem kazanmamıştır, öncelik şehirlerde hava alınacak boşluklar yaratmaktadır.

MELEZ

Park, meydan ve bahçe hem Erken Cumhuriyet döneminde, hem de DP döneminde kentleşme tartışmalarında sık sık gündeme gelen mekanlardır. Kamuoyundaki temel şikayet konusu bu mekanların eksikliği gibi görünse de, arka planda bu mekanların kullanım biçimlerinden de kaynaklanan bir memnuniyetsizlik bulunur.

Aslında bu memnuniyetsizliğin bir sebebi de, tıpkı mekanların biçimlenişinde olduğu gibi, yerel kamusal alan kullanım alışkanlıklarının da Avrupa ile karşılaştırılıyor olmasıdır. Osmanlı kentlerinde var olan ve Cumhuriyet’le beraber devam eden kendine özgü açık alan kullanım alışkanlıkları, bu ithal edilmiş tanımlardaki keskin sınırlara uymuyordu. Kentlerde meydanlar parklarla iç içe, bahçelerse özel alanla kamusal alanın kesişimindeki yerler olarak açığa çıkmışken, Batı kentlerinde kullanılan haliyle bu tanımların tam karşılıkları bulunamıyordu. Yaygın kanaat, bu üç mekanın aslında yanlış anlaşıldığına ve yanlış kullanıldığına dairdi. Hangi mekanda ne gibi peyzaj öğeleri bulunabileceği, bu öğelerin konumu, insanların bu yerlerde neler yapabileceği gibi yazılı olmayan kurallar vardı ve gerek mevcut olanlar, gerekse yeni yapılan kamusal alanlar bu kurallara uydurulmalıydı; Safa, Koçu, Daver ve benzerlerinin yapmaya çalıştığı buydu.

Beyazıt Meydanı bu kurallara uymayan, melez bir kamusal alandı.

KILAVUZ

İstanbul’a davet edilen ve şehir planı üzerinde çalışan Prost’un önerdiği plan ile bu kavram karmaşasına bir son verileceğine dair ümitler canlandığı söylenebilir. Prost planı, meydanların, bahçelerin ve parkların nihayet tanımına uygun şekilde yapılacağı bir İstanbul vaad ediyordu. Ancak bu vaadin yerine gelmesi için “bahçesiz ve meydanasız İstanbul’u baştanbaşa yıkıp yerine yepyeni bir şehir kurma zarureti ile baş başa kalacağımızdan” kimse haber vermiyordu [128].

Prost planı, şehirde yaşayanların ihtiyacı olduğu düşünülen açık alan kullanma kılavuzu olacaktı.

Ancak beklenmedik bir gelişme ile Prost planı ile beraber her türlü açık kentsel alanı tek bir başlık altında toplayan “yeşil saha” tanımının hızla benimsendiği görülür. İdareciler ve halk; meydan, bahçe ve park arasındaki farkı henüz öğrenmeye başlamıştır ki, “yeşil saha” gibi hepsini kapsayan bir tanım, bütün çabaları boşa çıkararak kentle ilgili tartışmaların başköşesine yerleşir. Uzun süre politikacıların vaatlerinde kullanılır; şehirde açılan her boşluk “yeşil saha” olacaktır. Bu geniş kapsamlı sıfat tamlaması kentin en önemli meydanları için kullanıldığında bile gerektiği kadar açıklayıcı olduğu düşünülür; yeşilin niteliği ve nasıl kullanılacağı tartışma konusu olarak gündeme gelmez. Yeşil saha, uzun bir süre yöneticilerin başı sıkıştığında sığındıkları güvenli alandır, ta ki her yere yeşil saha açmanın maddi bedeli; istismaklar ve manevi bedeli; mülk sahiplerinin ve kiracıların yatıştırılamayan tepkileri yoğunlaşana kadar. Bu, içeriği her yöne çekilebilecek masum görünümlü tamlamanın idarecilerin başına açtığı dertler, 27 Mayıs darbesi sonrasında dönemin asker valisi Refik Tulga’yı isyan ettirir:

Mühendis ve mimarlarımız maalesef çok tembel adamlar. Mimar ve şehircilerimiz belediye meclisine geçici nazım plan adı altında hayali ve vatandaşın mülkiyet haklarını hiçe sayan bir plan getirdiler. Reddettik. Vatandaşın canına okuyan böyle bir yeşil saha anlayışı görmedim. Ufacık yeri yeşil saha yaparak vatandaşın mülkiyet hakkına tecavüz ediyorlar [129].

diyerek, pek çok idarecinin kurtarıcısı olan boşlukları “yeşil saha” yapma fikrinin aslında o kadar da açık ve net olmadığını, herkesin kafasında başka bir yeşil saha canlandığı gerçeğini açığa çıkarır.

Yeşil saha, Beyazıt Meydanı’nın da kurtarıcısı olur. Cansever’in projesindeki duvarlar, önlerinde olması planlanan dükkan, kafe gibi birimler yapılmadığından

olanca çıplaklığıyla dururken, önlerine “tatlı meyilli setler halinde yeşil saha” yapılmak suretiyle yumuşatılıp, bu sayede “medresenin ortaya çıkması, Beyazıt Camii’nin de daha muhteşem olarak görünmesi” [116] sağlanır (Şekil 3.25).

Şekil 3.25 : Beyazıt Meydanı’ndaki yeşil meyiller (Aralık 2014).

Avrupa’daki türdeşleri ile aynı ismi taşıyan, ancak günlük hayattaki karşılığı oradaki kullanım biçimlerine uymayan melez açık alanları, kentleri zenginleştiren bir farklılık olarak görmek yerine, bu mekanları ehlileştirip, kamusal alandaki kullanım alışkanlıklarını disipline edilmesi gereken tuhaflıklar olarak değerlendirmenin

olumsuz etkileri bugün de şehirlerin meydanlarında, parklarında görülebilir. Sadece İstanbul’da değil, Türkiye’nin pek çok kentinde meydan tanımının karşılığı olarak görülen büyük ve boş alanlar inşa edilirken, bu alanlar kente yapıştırılmış ve bir türlü doldurulamayan beyaz sayfalar olarak kalıyor.

3.5 KATMER

Kentsel alanda kabul görmüş boşaltma eyleminin sadece bir başlangıç olduğunun fark edildiği anlarda, boşaltmayı takip edecek eylemin neler olabileceği ile ilgili farklı yaklaşımlar ortaya çıkar. Özellikle de boşaltılmaya çalışılan alan, Beyazıt Meydanı gibi yüzyıllardır birikerek oluşmuş bir kentsel höyük olduğunda, tahliye edilmek istenenlerin sonu gelmiyordu. Meydanı genişletmek amaçlı barakalar yıkıldığında, bu kez de arkasında görünen harabe yapıların, ya da örneğin tarihi bir yapının sağır duvarının ne olacağı soru işareti oluşturuyordu.

İmar faaliyeti “yalnız yatayda genişlemeyi değil düşeyde de iş görmeyi” sağlamalıydı. Arkasından kötüsü çıktıkça bina sıralarını katmer katmer yıkmaya kalkarsak, İstanbul’un her yakasından deniz kıyısına kadar inilebilirdi. Gerekiyorsa inilmeliydi; DP dönemindeki imarın basındaki ateşli savunucularından Sabri Esat Siyavuşgil böyle düşünüyordu. Neyse ki bu fikrin olanaksızlığının farkına varıp, köşesinden daha makul öneriler de sunuyordu: Meydanda boşluk yaratmak için gerekli bir kaç sıra yapıyı yıkıp, arkadan çıkan binaları gizlemek için “medeni bir perde” çekmek, ona kalırsa iyi bir fikirdi [130].

Siyavuşgil’in aksine, büyük eserleri katmer katmer saran küçük ölçekli binalardan oluşan dokunun, İstanbul’u güzelleştiren sebeplerden biri olduğunu düşünen Fransız şehirci Andre Gutton, 1959 yılında şehre geldiğinde, UIA Kongresi’ndeki konferansını dinleyenler arasında Cansever de vardı. “Senelerdir Batı hayranlığı ile savunulan fikirlerin aksini, İstanbul’u 19.yüzyıl Avrupa kentlerine benzetmeye çalışmayan bir bakış açısını bir Batılıdan dinlemek” [131] Cansever’i heyecanlandırmıştı. Gutton bu görüşleri ile bir açıdan “harabe doğu şehrinin çekiciliği”ne kapılmış Batılı gibi görünse de yaklaşımını bu eski şehrin üzerindeki toza hayran oryantalistlerden farklı olarak ölçek, topoğrafya gibi rasyonel nedenlere dayandırıyor. Cansever, bu yapıların sadece büyük abidelere eşlik ettikleri için, başlı başına birer sanat eseri olduğunu, iklime, topoğrafyaya uygunluğunu ve

ölçeğinin doğruluğunu anlatan Gutton'a müteşekkirdi [131]. Konferanstan bir sene sonra yaptığı Beyazıt Meydanı projesinde, alandaki cami ve medrese gibi tarihi yapıların etrafını küçük ölçekli yapılarla yeniden doldurmayı öneren [55] Cansever'in bu yaklaşımı Gutton'a duyduğu şükran duygularının karşılığı olarak görülebilir.

Bu önerisinin nedeni şuydu: Cansever, yıllardır yavaş yavaş yalnızlaştırılan caminin ancak yeniden küçük ölçekli dükkan, kahve gibi yapılarla sarılmasıyla, “yaşayan bir meydan” ortaya çıkabileceğine inanıyordu [74]. Neredeyse II.Mahmut döneminden beri dönem dönem ortaya çıkan meydanı boşaltma hevesinin 60'larda geldiği noktadan şikayet eden Cansever, “Ordu Caddesi'nden geçen otomobillerin camiyi arka cephesinden görmesi çok önemliymiş, eski eserlerin etrafını açmak, kilometrelerce uzaktan göstermek marifetmiş gibi meydanın nerede olduğunu ortaya çıkartmayı imkansız kılan bir boşluk yaratıldı... Projemiz bu boşluğu doldurmayı öngörüyordu” [29] diyerek neden doldurma taraftarı olduğunu açıklıyordu (Şekil 3.26).

Şekil 3.26 : Cansever'in “yaşayan meydan” önerisine dair eskiz [132].

“Yaşayan bir meydan” tamlaması, bugün kentleşme tartışmalarında sıkça kullanıldığı için kulağa tanıdık gelebilir. Cansever bu öneriyi, mitingler, misafirler ya da ihtilaller için ihtiyaç duyulan “sessiz, disiplinli” veya “arızasız” bir meydana alternatif olarak sunmuştur. Henüz Jane Jacobs'un kamusal alanların yaşanabilirliğinden söz ettiği “Büyük Amerikan şehirleri'nin hayatı ve ölümü” adlı kitabı yayınlanmamış, 68 hareketi gerçekleşmemişken İstanbul'da bir meydan için günlük hayatın el üstünde tutulduğu bir proje önerir.

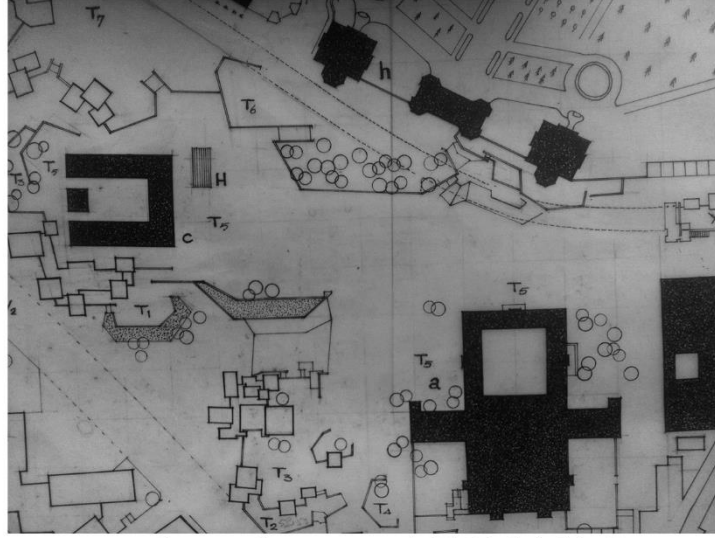
Cansever'in, "tasarlanmış doluluk" olarak adlandırabileceğimiz, meydandaki günlük aktiviteleri besleyeceğini düşünerek önerdiği doku, o güne dek alışlagelmiş tutumun -meydanı boşaltma çabasının- tam tersidir (Şekil 3.27). Senelerdir düzleştirilmeye çalışılan meydana önerdiği duvarlar gibi, yine senelerdir boşaltılmaya çalışılan meydana doldurma önerisi de keskin bir muhalefetle karşılaşır.

KALABALIK

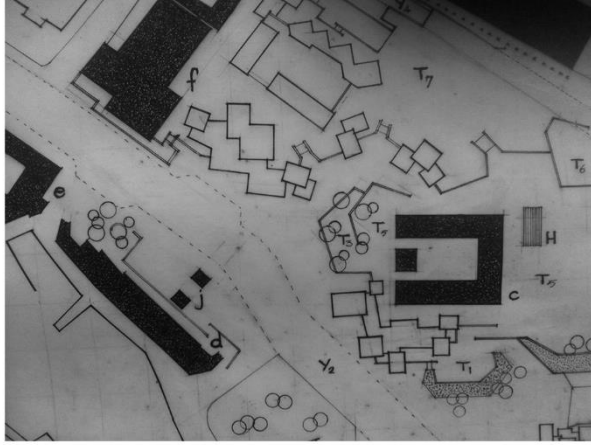
7 Mart 1961 yılında İstanbul Belediyesi'nde Beyazıt Meydanı'nı tartışmak için düzenlenen toplantıda, Cansever'in önerisi için Sedat Hakkı Eldem, bu "kalabalığın" herhangi bir kamusal ihtiyaçtan kaynaklanmadığını, Cansever'in keyfi tasarım yaklaşımının sonucu olduğunu ileri sürer.

Bu suni karışıklık ve kalabalık, belli ki ince ve uzun bir etüdün mahsülüdür. Muayyen bir estetiğin, incelmış bir zevkin tezahürü olabilir. Hatta müellifin şahsi temayüllerinin ifadesidirler. Fakat bu derece hususiyeti olan bir mimari görüşün, böyle bir meydana tatbik edilmek istenmesi doğru mudur? Böyle bir mevzuda müellifin, cami ve medresenin teşkil ettikleri manzume karşısında şahsi temayüllerini arka planda bırakması, daha çekimser davranması daha isabetli olurdu [56].

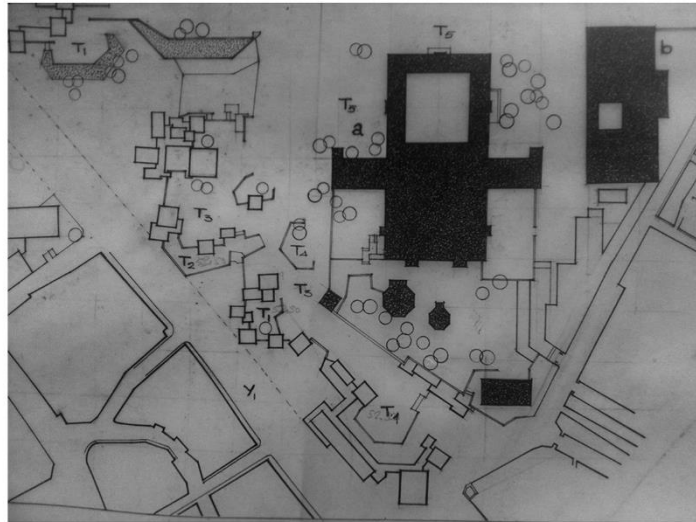
"Sunî karışıklık ve kalabalık" konusunda Eldem'e hak verilebilirdi. Cansever'in cami ve medrese çevresinde zaman içinde birikerek oluşmuş dokuyu tek seferde yeniden canlandırmayı önermesi "sunî" bir yaklaşımdı. Ancak bütün bu dokunun, meydana hizmet eden servis birimlerini içermesi öngörülüyordu.

cami ve medrese arasındaki “doluluklar”

medrese ve hamam arasındaki “doluluklar”

cami ve ordu caddesi arasındaki “doluluklar”

Şekil 3.27 : Cansever’in projesi [133].

Şekil 3.28 : Maket [134]²⁰.

Projeyi herhangi bir “canlandırmacı” yaklaşımdan ayırt eden, bütün bu dokuya yüklenmiş olan bu işlevdir. Yine de Eldem ikna olmaz ve bu işlevlerin hiç farkında değilmiş gibi, müellifi yapay ve abartılı bir yaklaşım geliştirmekle eleştirir.

Belki bu rastgele dağıtılmış binalar ve teşkil ettikleri gruplar ile mahalli ve pitoresk bir karakter elde edilmeye çalışmıştır. Fakat bu pitoresk nizam sunidir ve herhangi bir Türk şehirciliğiyle münasebetli değildir. Kaldı ki zaten meydanın etrafında eski mahalleler ve sitler mevcuttur. Bunlara mübalağalı bir eda taşıyan yenilerini ilaveye lüzum yoktur [56].

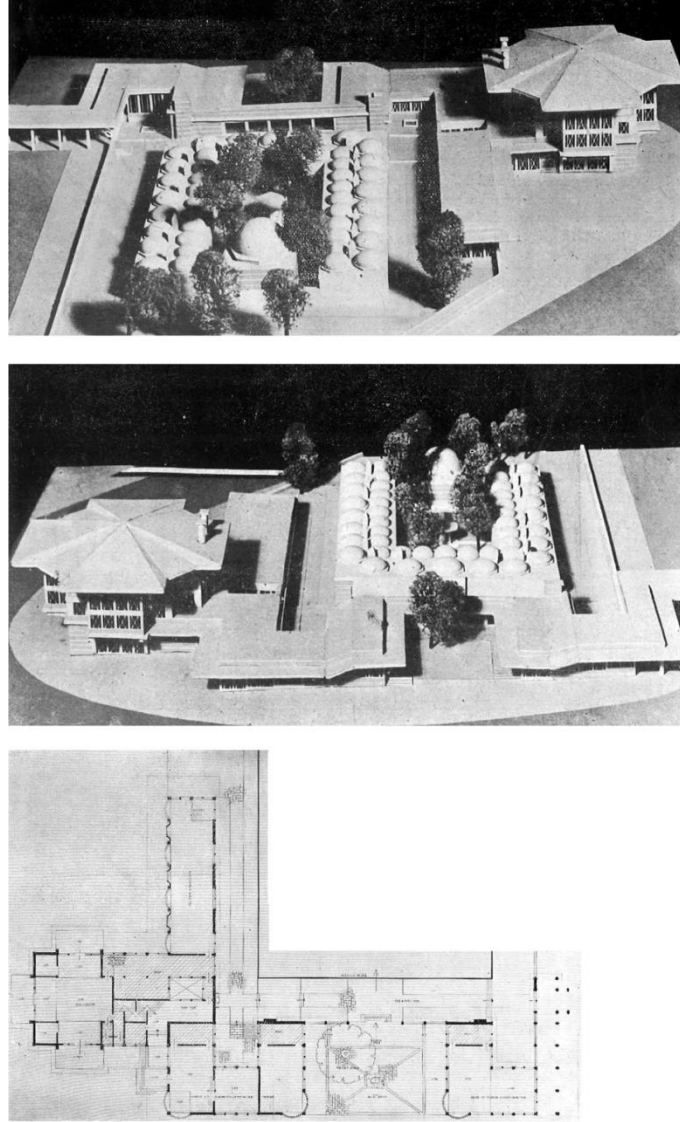
Aslında Cansever’in projesinden yirmi yıl önce, Eldem de çevresi yeni temizlenmiş Beyazıt Medresesi’nin etrafında sarılan bir “Türk Kahvesi” projesi yapmıştı. 1941 yılında belediyenin siparişi üzerine yaptığı bu projede istenilen “eski Türk kahvelerini canlandıran ve bugünkü ihtiyaçları göz önünde bulunduran bir kahve” [135] dir. Cansever’in küçük ölçekli, dağınık yapılarının aksine, büyük, yekpare, içinde bir öğrenci lokantası ve açık ve kapalı kahve olan bu proje gündeme geldiğinde, henüz yeni boşaltılmış meydanın tekrar doldurulması tereddütle karşılanmıştı. Eldem’in o yıllardaki yaklaşımı Cansever’inkine çok benzerdi.

Beyazıt Medresesi’nin etrafı öteden beri çarşılarla çevriliydi ve böylece İstanbul’un en işlek meydanlarından birindeki hayat, medresenin önüne kadar getirilmişti. Yeni projede aynı fikirle hareket edilmiş, medresenin etrafında kendi ölçüsüne uygun mikyasta dar sokak ve meydancıklar oluşturulmuş, bunlar üstüne kahve lokanta gibi işlek yerler getirilmiştir [136].

---

²⁰ Venedik Bineali paftalarına, Turgut Cansever’in kişisel arşivinden erişilmiştir.

Eldem'in sözleri, medresenin çevresinde kısa zaman önce yıkılmış binaların ölçek ve işlerlik açısından neden yetersiz olduğu gibi soruları gündeme getirmedi. Onun yerine, henüz elde edilmiş bir boşluğun kaybedilmesi riski gündeme geldi. "İnkilâp Müzesi'nin meydana karşı çerçevelenmesinin muvafık olup olmadığının hakikaten düşünülecek bir mesele" [135] olduğu kabul edilip, öneri sorgulanırken, sonuçta proje uygulanmadan rafa kaldırılmıştır.

Şekil 3.29 : Eldem'in Beyazıt Medresesi'nin etrafında Türk Kahvesi projesi [135].

Cansever'in projesindeki küçük ölçekli yapılar da Eldem'in kahvesi ile aynı kaderi paylaşır. Bugünkü Beyazıt Meydanı, o projenin eksik ve yanlış uygulanmış halidir; iki etaplı uygulanacak olan projenin, meydanı besleyen örüntüleri içeren ikinci etabı uygulanamadan mimar istifa eder. Mimarın önerdiği "tasarlanmış doluluk", meydanı küçültme korkusu ve pek çok başka bahane ile inşa edilmemiştir, ancak kalıcı ve kati

bir boşluk yaratmanın imkansızlığı Beyazıt Meydanı örneğinde ortaya çıkar. Meydan bugün farklı dönemlerde hangi karar mekanizmaları ile eklendiği belli olmayan onlarca irili ufaklı yapı ile doldurulmuştur. Kamusal alanı bir boşluk olarak tezahür edip inşa ettikten sonra, kullanıcıların o boşluğu ihtiyaçları doğrultusunda pratik çözümlerle dolduruvermesi ile yeniden hoşnutsuz bir tutuma bürünen idareciler için, boşluk icraat yapmanın en sık başvurulmuş bahanesidir.

Şehir içindeki her boşluk, hayalgücünü besleyen bir olasılık deryasıdır, daha ortaya çıktığı andan itibaren nasıl doldurulacağı ile ilgili fikirlerin üretilmesini tetikler. Boşluğun doğurganlığı, kendi sonunu hazırlar.

4. MÜELLİF

“Hâlbuki biz Türkler, şehircilik mütehasısı değiliz. O halde birincisi, iş bilmediğimizi itiraf edip, mütehasısı bir adama teslim olmaktır.” İsmail Hakkı [137]

“...Zira çok fazla bilinçten, çok fazla ustalıktan mustaribiz.” François Zourabichvili [6]

4.1 İKİ YABANCI

Beyazıt Meydanı meselesi, 50’lerin sonunda çözülemez bir düğüm haline geldiğinde, o yıllardaki planlama sorunları için başvurulmuş hızlı çözüm, konuyu yabancı bir uzmana teslim etmek, gündeme gelir. Erken Cumhuriyet döneminde yaygınlaşan, uluslararası üne sahip mimarları planlama sorunlarını çözmeleri için ülkeye davet etme alışkanlığı, Demokrat Parti döneminde de devam eder. “Yabancı” aslında bu uzmanları tanımlamak için çok geniş bir sıfat; davet edilen mimar ya da plancıların neredeyse tamamı Batı Avrupa’dandır. Bir kesimin gıpta ettiği kentlerin planlarında rol alan bu uzmanlar, idareciler tarafından kimi zaman gerçekten yerel planlama sorunlarının çaresi olarak görülürken, kimi zaman da iç işlerinden habersiz, kolayca manipüle edilebilecek aktörler oldukları için sevilirler.

Öte yandan, davet üzerine şehre gelip, kısa süreli ziyaret ve çalışmalarla şehrin kaderini belirleyen kararları etkileyen bu uzmanların “muhtelif kifayetsiz görüşlerinin sonucunun hüsrana” olduğunu söyleyen Zeki Sayar gibi pek çok yerli meslek adamı, planlama – ve elbette mimarlık- işinin yerli uzmanlar tarafından yapılması gerektiğini düşünür [92]. Sedat Hakkı, Beyazıt Meydanı projesine dahil olmadan yıllar önce, mimaride kendi kendine yetme zihniyetinin bir an evvel yayılması gerektiğini söyleyenlerdendir, taklit edilen şehir planlarından ve imar usullerinden şikayetçidir. Kendi deyimiyle “mimarlık tarzı, dışarıdan ithal edilebilecek bir meta değildir, olmamalıdır” [138].

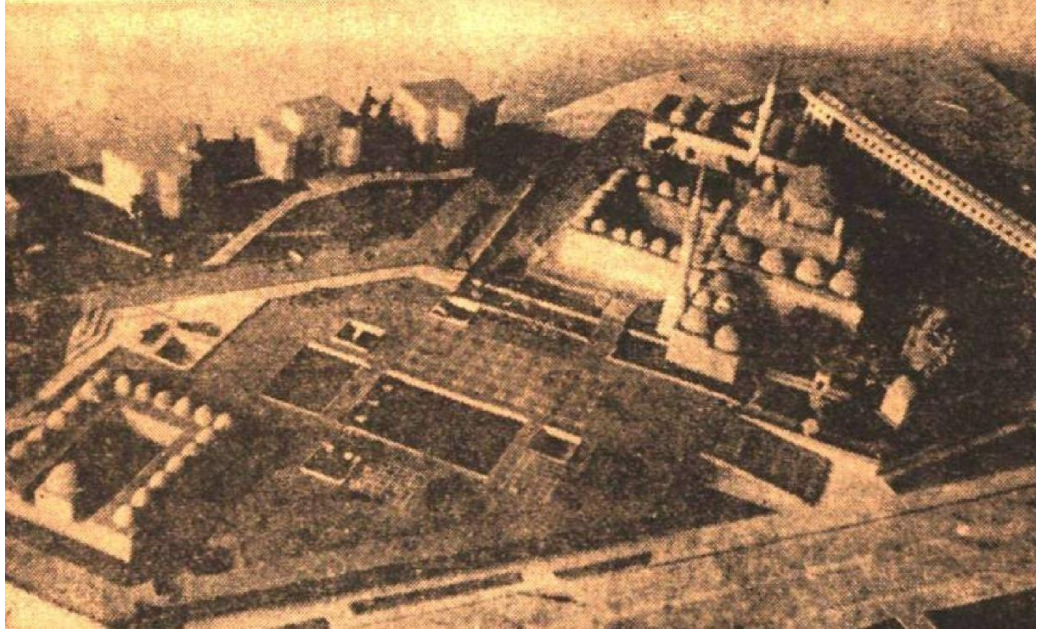
BİR İSTANBUL AŞIĞI

1950’lerde memlekette artan inşaat işleri ve rekabet ile bu konu gitgide hassaslaşır. Belki de bu sebepten, İstanbul Belediyesi’ne planlama danışmanlığı yapmak üzere davet edilen Alman plancı Hans Högg’ün gelişi, başında “bir İstanbul aşığı”nın [98]şehre varışı olarak duyurulur. Högg’ün Münih’teki evinin duvarları İstanbul manzaraları ile kaplıdır. Üstelik, otuz sene önce “İstanbul ve Çanakkale Boğazlarındaki Türk Mamureleri” başlıklı bir doktora tezi yazmıştır [139].

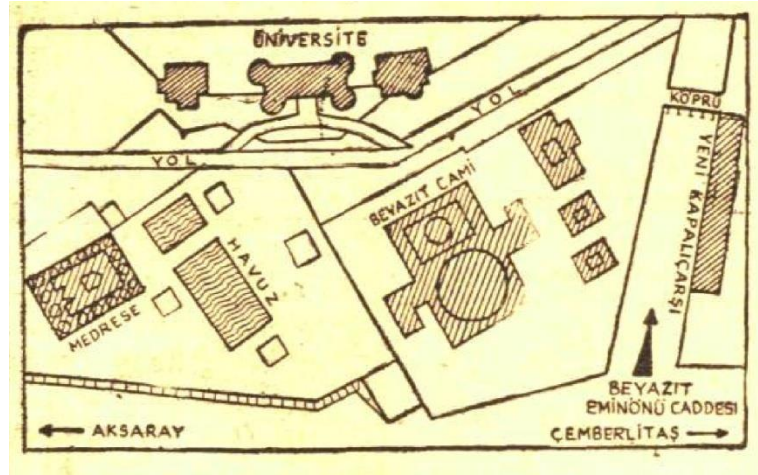
Hanover ve Münih şehirlerinin imar müdürlüklerinde çalışmış ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında Stettin şehrinin yeniden imarında görev almış bir plancı olan Hans Högg’ün 1956 yılında İstanbul’a çağırılmasının nedeni, imar planları üzerinde tetkiklerde bulunmasıdır [140]. 15 gün süren bu kısa ziyaretin sonunda şehrin ihtiyaçlarını metro, Karaköy yollarının açılması, Galata ve Atatürk köprülerinin kuzey kıyıdan birleştirilmesi ve Londra asfaltı ile Şişli asfaltının birleştirilerek Okmeydanı’nın Boğaz’a ve buradan yapılacak asma köprüye bağlanması olarak tespit edip, gerekli reçeteleri yazdıktan sonra ülkesine geri döner [141].

Högg, bu fikirlerini uygulamaya geçirmek üzere 1957 yılında Başbakan Menderes’in davetlisi olarak yeniden İstanbul’a geldiğinde Beyazıt Meydanı içinden çıkılamaz bir hal alma yolunda ilerliyordu. 1959 yılında belediye Högg’den Beyazıt Meydanı’nı tasarlamasını ister.

Alman plancı, ülke tarihinin en zor tasarım problemlerinden biri ile karşı karşıya kalınca, -belki de bir kaçış stratejisi olarak- meydanı yeni bir katla kaplamanın, bütün sorunları bu katın altına süpürmenin iyi bir fikir olacağını düşünür (Şekil 4.1, 4.2) [142].

Şekil 4.1 : Hans Högg'ün projesinin maketi [142].

Şekil 4.2 : Högg'ün projesinin vaziyet planı [142].

Bu kat, bir alışveriş merkezi kompleksi olarak da işe yarayacaktır. İki katlı meydanın üst kotunda, iki adet havuz ve beş tane de zemin altı dükkanlarını havalandıran menfez önerir.

Bugün benzerini Taksim Meydanı'nda gördüğümüz, iki katlı meydan yapmak, havalandırma menfezlerinin meydanda bir mimari eleman olarak kullanmak gibi mimari jestlerin erken örneği Högg'ün projesidir.

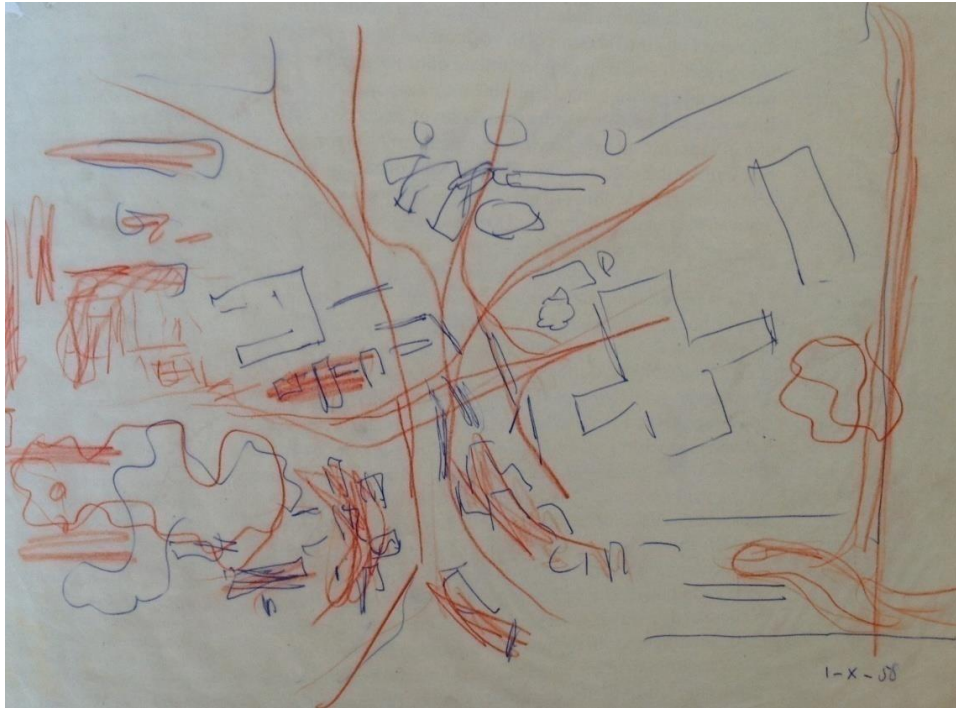
Meydanın tamamen yayalaştırılmasını, 50 metre genişliğinde bir rampa ile Beyazıt Camii'nin yanından geçen yolun Ordu Caddesi'ne bağlanmasını önerdiği projenin en iddialı yanı, Kapalıçarşı'nın hemen yanında bir Yeni Kapalıçarşı planlanmasıdır. O

zamanki bit pazarının bulunduğu kısımda 3 katlı, 500 dükkan kapasiteli olacak bu çarşı ve çarşuyu meydana bağlayan bir köprü olacaktır.

ÜÇ BEŞ ESKİZ

Tam Högg'ün projesi uygulamaya başlanırken, o tarihte belediyede danışman olarak çalışan Turgut Cansever konuya dahil olur (Şekil 4.3).

İmar Müdürü Faruk Akçer, meydan için bir çalışma yapmamı istedi. Genç bir mimar arkadaş olan Yılmaz Zenger'le 3-4 saat görüştük. Meydanın hiçbir şekilde trafik meydanı olmaması gerektiğine karar verdik ve üç beş eskiz çizdik. Eskizler bitmeden Faruk Akçer geri geldi ve meydan projesi için karar alındığını ve artık çalışmamıza gerek olmadığını söyledi. Sedat Bey'in projesi tamamen tahrif edilip 10 metrelik yollar 35 metreye çıkarılarak, karayolları mühendislerinin katkısı ile meydan korkunç bir kavşak haline getirildi...[29]

Şekil 4.3 : Cansever'e ait eskiz, 1958 [58].

Högg'ün projesinin uygulamaya başlamasına üç gün kala durdurulmasının sebebi Cansever'in eleştirileridir [29]. Önce Eldem'in, sonra Högg'ün projesi gündemdeyken, bir köşede kendi kendine Beyazıt Meydanı meselesi üzerine kafa yoran genç mimar, bir gün kendini tutamaz ve dönemin Fen İşleri Müdürü'ne, Högg'ün projesiyle ilgili eleştirilerini ve meydana ait fikirlerini anlatır. Bunun üzerine müdür Adnan Menderes'le bir telefon görüşmesi yapar ve projeyi durdurur.

Beyazıt Meydanı hikayesinde müelliflerin bürokratik süreçler ve mesleki tartışmalar karşısındakıdayanıksızlığı, hikayeyi karmaşıklaştıran nedenlerden biridir. Aralarında Eldem ve Cansever gibi, mesleğin bürokratik alanlarında kıvrak olabilen ve dişli mimarlar olması bile bu durumu değiştirmez. Ne Eldem, ne Högg ve Piccinato, ne de Cansever süreci tamamlayacak direnci gösteremeyip önlerine çıkan engellere –ki yukarıdaki örnekte olduğu gibi müelliflerin birbirlerine engel oldukları da olur- karşı direnmekten bir noktada pes ederler.

YARIŞMA

Aslında bir iş verme/proje seçme yöntemi olan yarışmalar bugün olduğu gibi 60'larda da, çoğu zaman kentsel tasarım süreçlerinin arkasını toplamak, onlarca değişkeni olan bu süreçlerin içinde bir sabit yaratmak ve hiç değilse o sabite tutunmak ümidiyle apar topar uygulamaya konulan düzeneklerdir.

Högg'ün projesi hem Cansever'in tenkitleri hem de çeşitli nedenlerle durdurulunca (bkz. Eğitim) devreye İller Bankası Planlama Müdürlüğü'nde görevli danışmanlardan Piccinato girer. O esnada İtalya'da olan Piccinato, İtalya'dan koltuğunun altında Beyazıt Meydanı projeleri ile döner, ancak onun projesi de uygulanmaz [143]. Biri Alman biri İtalyan iki uluslararası uzman dameselenin üstesinden gelemeyince, bu sefer yarışma fikri gündeme gelir. Denilebilir ki, bu yarışmaya giden yolu, Cansever kendi çabalarıyla açmıştır.

1960 yılının Mart ayında, askeri darbeden kısa bir süre önce Cansever, Högg ve Piccinato'nun davetli olduğu yarışma düzenlenir. Bayındırlık Bakanlığı, İstanbul Belediyesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi ve İller Bankası temsilcilerinin katıldığı bir kurul projeleri değerlendirir. Cansever'in projesi “trafik kompleksinin çözümü, meydan yaşantısının sağlanması, tarihî çevrenin değerlendirilmesi, insan ölçülerine uygun hacimlerin oluşturulması ve uygulanabilirlik olanaklarını en başarılı biçimde vermesi” [144] gibi gerekçelerle birinci seçilir.

TOPLANTI

Beyazıt Meydanı tasarım sürecindeki en ilginç, benzerine Türkiye'nin planlama tarihinde sıkça rastlamadığımız olaylardan biri de, sözü edilen yarışmayı takiben, Cansever'in projesini kamuoyuyla tartışmak için İstanbul Belediyesi'nin düzenlediği toplantıdır. Meydan inşaatına başladıktan 5 yıl sonra, projeyi kamuoyuyla tartışmak

isteyen belediyenin herhalde bu toplantı için kentle ilgili tasarım kararlarını demokratik ve şeffaf bir platformda almaktan daha kuvvetli sebepleri de vardır: Beş senedir maruz kaldığı kaldığı eleştirileri savuşturarak, sürecin sorumluluğunu üzerinden atmak istemesinin bu nedenlerden biri olduğu söylenebilir.

7 Mart toplantısı, İstanbul Belediyesi Meclis Salonu'nda düzenlendi ve katılanlar arasında İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar, Vali Refik Tulga ve belediye başkan yardımcıları, İstanbul Teknik Üniversitesi öğretim üyeleri, Güzel Sanatlar Akademisi öğretim üyeleri, bazı gazetelerin sahipleri ve köşe yazarları, Mimar ve Mühendis Odaları Birlik temsilcileri, mimar Faruk Omay, Ahsen Yapanar, ve gazeteci Enver Abiral [145] vardı (Şekil 4.4).

Kent planlamasında aktif rol alan hemen hemen bütün aktörlerin katıldığı toplantıda ortaya çıkan üç görüş, kamusal alanda kentsel tasarımın hangi boyutta tartışıldığını göstermesi açısından önemlidir.

1. Mevcut projenin çok güzel oluşu
2. Yeni bir müsabaka açılarak bir proje yapılması
3. İstanbul'un Nazım planı belli olduktan sonra projenin konuşulması [145].

Şekil 4.4 : 7 Mart 1961 toplantısı [145].

“Mevcut projenin çok güzel oluşu” kararının, bıkkınlık veren sürünceme durumundan bir an önce kurtulma isteği ya da eleştirinin dönüştürücü değil, - Cansever ve Högg’ün projesi örneğinde olduğu gibi- yok edici gücünden çekinmekle ilgili olduğu söylenebilir.

Meydanın tasarlanması için nazım planının tamamlanmasını beklemek, ideal bir öneridir; beş yıldır inşaat halinde olan şehrin en önemli meydanını bir kaç yıl daha o haliyle bırakmak göze alınabilirse. Özellikle Mimarlar Odası temsilcileri, “dünya üzerindeki kentlerden yalnız İstanbul’un bir nazım plana sahip olmadığını” söyleyerek, nazım plan olmadan hareket edilmesinin yanlış olduğunu savunuyorlardı. Akademi ve Teknik Üniversite profesörleri ise, bu fikre katılmayıp meydanın nazım plana etki edecek bir varlık olduğunu, nazım plan olmasa da meydanın yeniden düzenlenebileceği fikrini öne sürüyorlardı [146].

Toplantıda Sedat Hakkı’nın Cansever’in projesi ile ilgili hazırlamış olduğu altı sayfalık rapor okunmuştu. Projeyi estetik, ekonomik ve mimari yönlerden eleştirdiği raporun sonucunda projede “fikir ve ölçü noksanlığı” olduğu kararını açıklıyordu [57]. Denilebilir ki, toplantının sonucunda çıkan üçüncü fikrin kaynağı Eldem’di; eğer müellif projesinde raporunda önerdiği kökten değişiklikleri yapmayacaksa, bir yarışma açılmalı ve “Beyazıt Meydanı’nın yeri ve gabarisi” tespit edilmeliydi.

Cansever Eldem’in eleştirilerini yanıtlarken, tekrar bir yarışma açılmasına karşıydı. Eldem’in şahsi eğilim olarak gördüğü, Cansever’in ise meydandaki günlük hayatı besleyecek birimler olduğu için önemseydiği, cami ve medresenin çevresini sarmak üzere önerdiği dokular uygulanamadan belediyedeki görevinden istifa etme noktasına gelmişti. Eldem’in haklı olduğu nokta şuydu: Meydanla ilgili üzerinde uzlaşmış iki niteliğin büyüklük ve boşluk olduğu bir ortamda, Cansever’in bu iki beklentiyi de karşılamayan önerisi gerçekten de iddialıydı. Beklenilenin aksine, meydanda senelerce yoğun çabalarla açılmış boşlukları doldurmayı; santim santim büyütülmüş, uğruna tarihi yapılar feda edilerek elde edilmiş büyüklüğü de “insan ölçüsünde bir çevre geliştirmek” [64] için parçalamayı öneriyordu.

Toplantıdan sonra belediye projeyi onayladı ve sonu Cansever’in istifası ile bitecek 4 yıllık süreç başladı. 61 yılının Nisan ayında dönemin Belediye Başkan Yardımcısı bir açıklama yaptı, ve meydan projesinin mimarın detayları çizmemesi yüzünden yavaş ilerlediğini ve mimarın kotlarda hata yaptığını ve bu durumun düzeltileceğini söyledi. Aslında sadece iki ayda uygulama projesini çizmişti Cansever, ancak beşsenedir düzenlenemeyen meydanla ilgili daha fazla zaman kaybetmeye belediyenin tahammülü kalmamıştı. Haziran 1961’de başlayan uygulamanın Şubat 1962’de bitmesi planlanıyordu. Proje iki etapta uygulanacak; ilk etapta yollar, teraslar ve alt geçit yapılacak ikinci etapta dükkan ve kahvehaneler yapılacaktı.

USTALIĞA ÖVGÜ

Kamuoyundan yükselen onlarca itiraz, belediyenin bütçe yetersizliği, Bayındırlık Bakanlığı'nın belediyeye inşaat için verdiği makinaları geri alması [147], karayolları ile yol genişlikleri konusundaki anlaşmazlıklar [148] gibi pek çok badire atlatan Cansever'in en büyük başarısı, 27 Mayıs darbesinden sonra da projeye devam etmesiydi.

İtirazlardan bazısı projeye yapılıyordu, bazısı da doğrudan müellife. Projeyi Cansever'in yapmasına karşı çıkanlardan biri Falih Rıfkı Atay'dı. Aslında Atay'ın kişisel olarak Turgut Cansever'le bir derdi olduğu söylenemez, onun karşı olduğu böyle önemli bir projeyi daha önce hiç meydan tasarlamamış genç bir mimarın yapmasıdır. “Bizde henüz meydan projesi yapan, yahut projesine göre yaptığı meydanı beğendiğimiz bir mimar yok. ‘Bırakınız da yapalım.’ derler, haklılar. Fakat bir mimarın ilk meydanı Beyazıt Meydanı olamaz.” [149] diyerek ustalığa övgüler düzdüğü yazısında, meydanların tasarımının emanet edilebileceği herhangi bir yerli mimar olmadığını söyler bir bakıma. Atay da yabancı uzman severlerdendir:

“...Fakat allah aşkına milletler arası bir otorite getiriniz. Bayındırlık Bakanlığı'nın emrinde bütün bu işleri yüksekten onun kontrolü altına alın. Yapılanları tenkid etsin, yapanlar düzeltsin. Böylelikle mimarlar yetişsin” [149].

Mimarlar, ne Falih Rıfkı'nın önerdiği yöntemle yetişir, ne de -bildik bir klişe ile- “deneme tahtasına” dönüşmesinden kaçınılan kentlerde deneyip yanılarak öğrenebilirler. Bu ikincisinden hem bürokrasinin bezdirici çarkları, hem de mimarların birbirleri ile olan ilişkileri; kendilerinden önce başlamış bir projenin tamamlanması için göstermedikleri çaba ve direnç sorumludur. Nasıl kent yaşantısı devam ederken, kamusal alanda herhangi bir tasarım benimsenip kentlilerle birlikte dönüşmeye başladığında, bu kendiliğinden evrimin önü sıfırdan yapılan başka bir tasarım ile kesiliyorsa, mimarların kentle olan ilişkisi de -bu kez başka müdahalelerle- parçalanıp birbirine eklenerek şehri oluştuyordu.

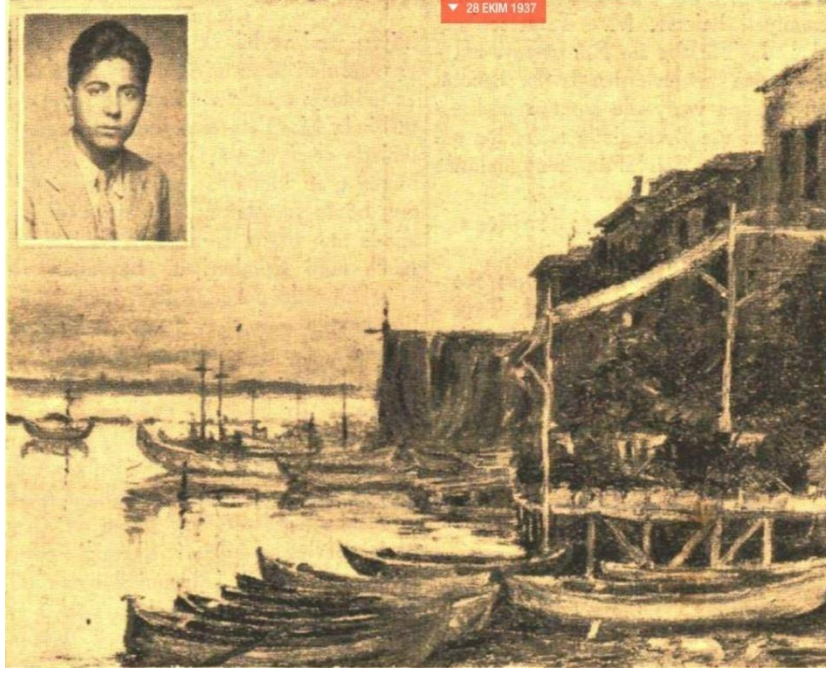
4.2 YILDIZ

Beyazıt Meydanı'nın bugünkü hali, Turgut Cansever'in 60'larda yaptığı tasarımın eksik ve değiştirilerek uygulanması ile elde edilir. Meydanın 1956 yılında havuzun yıkılması ile başlayan yeniden tasarım sürecinde pek çok kere değişen projelerinin çoğunun müellifi bilinmezken, belgelerde hasbelkader adı geçen meydanın projesinden sorumlu mimarların hiç biri de Cansever kadar ön planda değildir. Turgut Cansever, Beyazıt Meydanı sayesinde 60'larda bir yıldız mimara dönüşür. Cumhuriyet tarihinde herhangi bir kamusal alanın tasarımında mimarın bir aktör olarak sadece mimarlık camiasında değil, ülke gündeminde yer alabilmesi örneği pek sık görülmeyen bir başarıdır. Üzerine çok konuşulan bir kamu projesinden ayrıldığını bildiren istifa mektubu gazetelerde tam sayfa yayınlanan bir mimar, üstelik yurtdışından davet edilmiş itibarlı bir uzman olmamasına rağmen kamuoyunun dikkatini çekmiş olan bir figürdür. Dahası, meydan projesine 27 Mayıs darbesinden önce başlamış, ve darbeden sonra da devam edebilmiş olması ile, Türkiye siyasi tarihinde sık görülmeyen bir fikri takip örneğinin de müellifidir.

Mimarların popüler figürlere dönüştüğü bugün bile, örneğin Taksim Meydanı projesini tartışırken sıra henüz mimara gelmemiş, proje adı altında kamuoyuyla paylaşılan belgelerin müellifleri açıklanmamışken, Beyazıt Meydanı tartışmalarında iki yabancı uzman -Högg ve Piccinato- ile beraber hatırı sayılır düzeyde Cansever'in adı geçer.

İDEAL BİR SANATKÂR

Turgut Cansever'in gazete sayfalarında boy göstermeye başlaması, 1964'teki istifa mektubundan çok önce, 1937 yılında halk evinde açtığı bir resim sergisi sayesindeydi [150]. Haberde 16 yaşında ilk sergisini açan, "Cumhuriyet için ideal bir sanatkar olacak, genç yetenekli ressam" [150] olarak duyurulan Cansever'in çocukluğu, Fuat Paşa Konağı karşısında, Beyazıt Medresesi'nin kuzeyinde, çatı katındaki odasından Beyazıt Meydanı'nı izlediği bir konakta geçmişti [123]. Bu "minimini artist" [150] İstanbul'un çeşitli köşelerinde, şehrin peyzajlarını resmettiği şövalesinin başında çalışırken, babası Hasan Ferit Cansever de yanından ayrılmıyordu; bu sayede mahalledeki çocuklar küçük ressamı rahatsız edemiyorlardı [150].

Şekil 4.5 : 16 yaşındaki Cansever ve sergisindeki İstanbul peyzajlarından biri [150].

Cansever ressam olmayı hayal ederken babasının ısrarı üzerine, resim yerine mimarlık okur. Mimarlığı sevmeye başlaması, ikinci sınıfta Sedad Hakkı Eldem’den aldığı bir yapı dersine denk düşer. Dönem sonunda Eldem’in “temelin atılacağı arsanın tesviyesinden, çatının tepesine topuz kiremit konuncaya kadar ki yapı sürecini” anlattığı bu derste mimar olmaya karar verir [123]. Derste hayranlıkla dinlediği Eldem’le yıllarca sürecek inişli çıkışlı ilişkileri o gün başlar.

Beyazıt Meydanı, Türkiye mimarlık tarihinin önde gelen iki isminin üzerine fikir ürettiği bir kamusal alan olarak da ayrıcalıklıdır. Meydan için proje hazırlayan bir müellif daha vardı ki, meydanın 56-57 senelerindeki projelerinde katkısı olmasına rağmen, kamuoyunda adı pek duyulmamıştı: Sedad Hakkı Eldem.

Her ne kadar Eldem de, dönemin -akademideki öğrencisi Turgut Cansever kadar- keskin karakterlerinden biri olsa da, Beyazıt Meydanı tartışmalarında Eldem’in müellifliği Cansever’inki gibi kamuya mal olmamıştır. Öyle ki, Eldem’in çizdiği proje uygulandığı esnada, 1958 yılında, Arkitekt’te Zeki Sayar’ın meydanda uygulanan tasarımı kime mal edeceğini bilmediğinden yakınan yazısı yayımlanır [92].

Sedad Hakkı Eldem’in Beyazıt Meydanı için proje çizdiği 1957 yılında [46], Cansever İmar Müdürlüğü’de danışman olarak çalışmaya başlar [123]. Eldem, 1956

ve 57 yıllarında iki defa belediye tarafından meydanla ilgili çalışmak üzere davet edilmiştir. İlk önerisinde Cami ve Medrese arasındaki ilişkiyi yeniden kurmak ve meydandaki trafiği en aza indirmek üzerinde durur. Yıllar sonra, belediye Cansever'in projesini uygulamaya karar vermişken, "mütevazı bir tashih" olarak değerlendirdiği kendi önerisinin belediye tarafından yarım yamalak uygulanmış halinin projesiyle alakası olmayan bir karikatür olduğunu söyler [57]. Gerçekten de inşaatın başladığı 1956 yılından, Högg'ün devreye girdiği 1959 yılına kadar şehrin ortasında bir mezbelelik olarak duran meydandan daha sonraki yıllarda Eldem'in sorumlu tutulması, mimarın başına gelmiş bir şanssızlık ve belki de projenin müellifi olduğunun kamuoyunda bilinmemesinin sebeplerinden biridir.

Öte yandan, Eldem'in ilk önerisinin eskizleri ile uygulanmış halinin fotoğrafı karşılaştırıldığında, projenin kaba hatları ile uygulandığı söylenebilir. Aynı alan için, peşpeşe, birbiri ile alakası olmayan iki tasarım yapan Eldem'e göre, iki projenin de kroki aşamasından ileri gidememesinin nedeni, imar müdürlüğündeki teknik elemanların izin vermemesiydi [57].

SABOTAJ

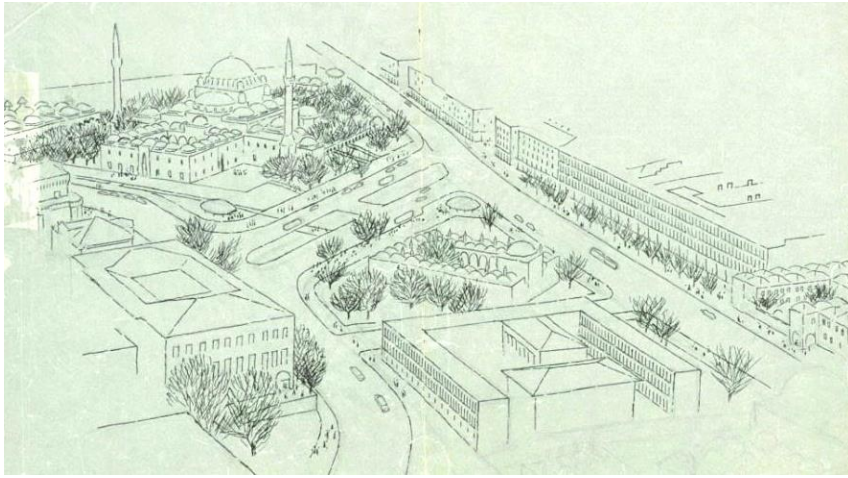
1957 yılında belediyeden tekrar davet gelince bu sefer Sedat Hakkı Eldem'in tek şartı vardır. "Projem sabote edilmesin." İkinci önerisinde meydandan trafiği tamamen çıkarmanın üzerinde durur.

"Maalesef bu projem de ilgili meslektaşlar tarafından hasıraltı edildi. Onun üstüne Piccinato, onun üstüne Högg, ve hepsinin üstüne de Cansever projelerini kurdular." diyen Eldem özellikle trafiği meydandan dışarı alma fikrini diğer tüm müelliflerin kendi projesinden aldıklarını iddia ediyordu [57]. Buna rağmen kendisini ısrarla ve endişe ile kenarda tutmaya çalıştıklarını söylerken, Belediye'den emeklerinin maddi karşılığını ödemesini istiyordu. Herhangi bir maddi bedel ödenmeyeceğini öğrenince de hiç değilse manevi bir karşılık olarak yeni yapılan projede danışman olarak yer almak istiyordu. Bütün bunları 1961 yılında belediyeye yazdığı bir dilekçede anlatıyordu.

LÜKS

Eldem'in iki önerisi arasında dikkati çeken, ilk önerisinde meydanı neredeyse tamamen bir trafik kavşağı haline getirirken, ikinci de tam tersine meydanı tümünden yayalaştırmayı önermesidir.

1957 yılındaki ilk öneri, neredeyse tamamen uygulandıktan sonra Eldem ikinci bir proje tasarlar. Ortaya çıkan ilk proje büyük ve boştur (Şekil 4.6). Tarihi yapıların çevresi temizlenmiş ve boşaltılmıştır, ancak ortaya çıkan tanımsız boşlukların günlük hayatta nasıl bir karşılığı olacağına dair herhangi bir ipucu yoktur. Öte yandan, belediye Eldem'in eskizini neredeyse birebir uygulamış, mimara kafasındaki fikirleri kentte inşa edilmiş olarak görme lüksünü tanımıştır (Şekil 4.7, 4.8). Dahası, ilk projenin başarısızlığına rağmen –ki tam olarak projenin hangi yönünden hoşnut kalınmadığı bilinmese de-, aynı mimara ikinci kere proje sipariş edilmesi de (Şekil 4.9) alışılmış belediye-mimar ilişkilerinin dışındadır.

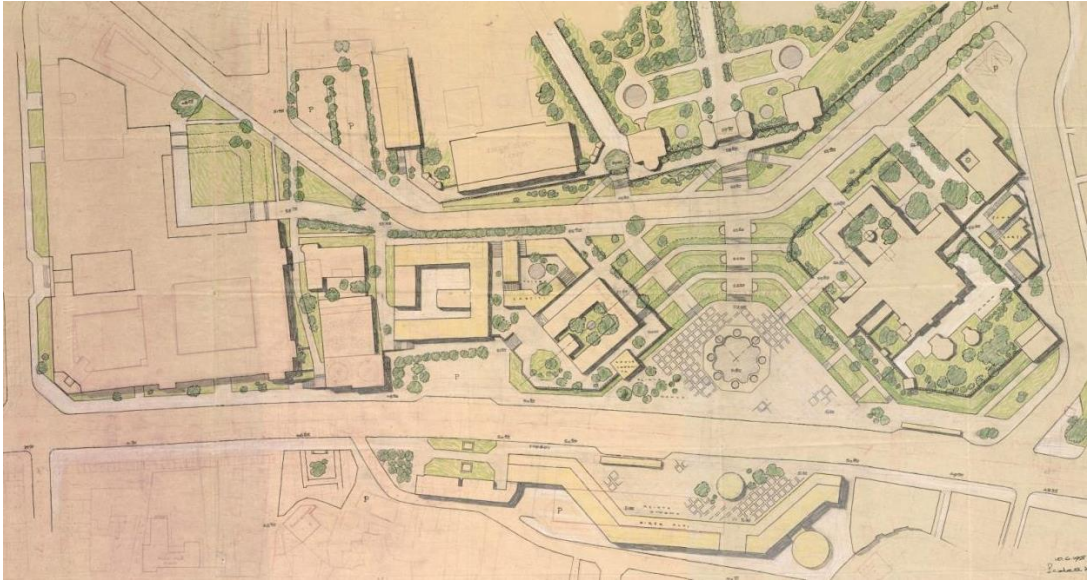
Şekil 4.6 : Eldem'in 1956 yılındaki ilk önerisi [151].

Şekil 4.7 : İlk önerinin uygulanmış hali, 1957 [152].

Şekil 4.8 : Eldem'in ilk projesi uygulanırken [153].²¹

Şekil 4.9 : 1958 tarihli ikinci önerisi [154].

²¹ Fotoğraf, Turgut Cansever Arşivi'ndeki, Venedik Bienali için hazırlanan Beyazıt Meydanı panellerinden alınmıştır.

Eldem, iki projesi de yarım kaldıktan sonra yeniden sürece dahil olmak için uğraşırken, Cansever de başka mecralarda Eldem'den şikayet ediyordu. Eldem'in kendisine bu projede birlikte çalışmayı teklif ettiğini söylüyor, teklifi kabul edilmeyince de bu kez Belediye'yi yarışma açmaya ikna etmek istemesini “telifi imkansız davranışlar” olarak değerlendiriyordu [155].

Son kertede Beyazıt Meydanı bir yıldız mimar öğütücüsüne dönüştü. Ne Sedad Hakkı'nın ne de Cansever'in projeleri doğru ve eksiksiz olarak uygulanabildi. Projeleri sahiplerinden bağımsız değerlendirme yetisi ne mimarlarda ne de belediyede vardı. Mimarlar birbirini suçlarken, belediyede bitmeyen projelerden mimarları sorumlu tutuyordu.

60'ların yıldız mimarları Cansever ve Eldem, bugünkü yıldız mimarlar gibi şık ve pahalı gayrimenkul projeleriyle değil, ülkenin en önemli kamusal alanlarından birinin tasarımı ile ön plana çıkarlar. Beyazıt Meydanı, bir yandan ülkedeki en şanslı kamusal alanlardan biridir; yerli ve yabancı mimarların fikirlerini cömertçe sunduğu bir yer olarak tarihe geçer. Öte yandan, belki de sürekli değişen müelliflerin ve tasarımların varlığı, süreci bu kadar içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. Müellifi belli olan bir tasarım, eleştiriler karşısında, kaynağı bilinmeyen tasarımlara göre daha kırılgandır. Hem tasarım hem de mimarın kendisi eleştirildiği için, süreç kimi zaman bir psikolojik savaşa dönüşür, mimarın dirayet gösterebildiği ölçüde işler yolunda gider ya da meydan örneğinde olduğu gibi, gidemez.

4.3 ELEŞTİRİ

Meydan projelerinde adı geçen dört müellif de zaman zaman bu psikolojik savaşın içine düşerler. Ancak tüm bu eleştirilerden hem şahsen hem de projesi ile en çok etkilenen Turgut Cansever'dir.

Cansever'in projesine karşı olanlardan biri, projeyi engelleme çabalarını 90'ların başında bir dergiye verdiği röportajda itiraf eden, 1961-62 yıllarında Mimarlar Odası İstanbul Şube Başkanı olan Aydın Boysan'dır [156]. Cansever, Boysan'a göre “son derece tehlikeli bir duygu dolandırıcısı”ydı. Ona kalırsa Cansever'in ruh sağlığı da bozuktur; bir zamanlar ailece görüştükleri meslektaşından şimdi mimarlık âleminin “Yetenekli Bay Ripley”i gibi bahsediyordu. En çok da meydan projesi için Demokrat

Parti döneminde çalışmaya başlayıp, darbeden sonra işine kaldığı yerden devam etmesine şaşırıyordu. Bunu mimarın “oynak” olmasına bağlıyordu.

Aynı dergi, bir süre sonra Cansever’in Boysan’a verdiği soğukkanlı yanıtı yayınladı. Canseveryanıtında, neredeyse Cumhuriyet tarihi boyunca devam eden bir çabadan, birtürlü biraraya getirilemeyen geçmiş ve geleceğin beraber inşa edilme çabasından söz ediyordu.

...Benim bütün meslek hayatımda devam eden bir taraftan aktüel, modern çağ meseleleri ile tarih ve gelecek arasında köprüler kurma çabası oldu. Aydın Boysan’ın benim politik akımları takip ettiğim hususundaki zannı ve yanlış yorumu, esasında bu meselenin çözümleme çabasını yanlış yorumlaması sonucunda ortaya çıkmış bir yanılgıdır [27].

derken farklı dönemlerdeki iktidarlarla olan yakınlığının nedeni olarak bu çabayı gösteriyordu.

30 YIL

Öte yandan, Cansever politik yönelimlerini söylemine yansıtarak bu türlü eleştirilerin önünü açıyordu. İktidarlar, tasarımları ideolojik anlamlara boğmayı severler ancak Beyazıt Meydanı örneğinde müellif de en az politikacılar kadar hevesliydi. Turgut Cansever’in İstanbul’u Anlamak adlı kitabında ardı ardına yer alan, 30 yıl arayla yazılmış iki Beyazıt Meydanı makalesi, bu hevesi ve mimarın projeye yaklaşımındaki değişimi göstermesi açısından çarpıcıdır.

Her iki metin de, Batılılaşma gayretini karşısına alan muhafazakâr bir tutumla yazılmıştı. Ancak Cansever’in belediyedeki işinden istifa ettikten neredeyse 30 yıl sonra, 1991’de yayınlanan Düünden Bugüne Beyazıt Meydanı başlıklı yazısı, yıllar sonra projeyi ağır bir politik mesajla anlamlandırmaya çalışıyordu. Geçen otuz yılda, muhafazakarlığın içeriği de değişmişti.

Bu yeni metinde, meydanda zemin kaplama malzemesiolarak tuğlanın seçilmesini Anadolu Selçuklu geleneğiyle ve “Türk-Moğol renk ananesi” ile ilişkilendiriliyor [55] cami ve medresenin çevresini sarmak üzere önerdiği, ve zamanında sivil yaşamı beslemesi için tasarladığını söylediği örüntüyü, otuz sene sonra “insanların mütevazı, saygılı ve herhangi bir gösterişi yansıtmayıp yegane yönelişin Mescit’in Kabe’ye yönelişi olduğunu vurgulayan bu tavrının sembolü” [55] olarak tasvir ediyordu. 60’larda dünyadaki gelişmelere paralel olarak, günlük hayatın yüceltildiği avangard bir projenin mimarı olan Cansever, 90’lara gelindiğinde geçmişle bambaşka bir ilişki

kurar, Haşim'in bir zamanlar “arkaya baka baka, yere yuvarlanmaksızın, istenilen istikamette kaç adım gidilebilir?” [157] diyerek eleştirdiği bir ilişki biçimidir bu. Projeyle ilgili yazdığı ikinci metin, kentle ilgili fikirlerini deneme şansı bulmuş mimarın heyecanını yansıtan ilk metinden farklı olarak, yarım kalan projesini yeni anlamlar yükleyerek tamamlamaya çalışan bir mimarın endişeleri ile yazılmış gibidir.

Mimarların yapılarından çok kimliklerini eleştirmek, yalnız Aydın Boysan'a özgü bir tutum değildir. Boysan, Cansever'i oynaklıkla itham ettiği sıralarda, Cansever de başka bir dergi ile yaptığı söyleşide, daha politik bir üslupla ve üstü örtülü cümlelerle Eldem'i eleştiriyordu. Eldem için “İyiye virtüözce ve teknikleri zekice kullanarak, ortama hakim olan tercihlere uyarak gerçekleştirmenin mümkün olduğuna dair inancı mesleki tercihlerine hakim oldu.” [158] derken, Boysan'ın kendisi için kullandığı “oynak” sıfatını “ortama hakim olan tercihlere uyan” sıfatı ile değiştiriyor, ama temelde o da Boysan gibi, mimarların işlerini değil iş yapma yöntemlerini, hayattaki genel tavırlarını ya da yakın oldukları ideolojileri eleştirme eğilimini gösteriyordu.

Cansever'in Eldem'e dair eleştirileri bununla bitmez. “İnançlarının yansıması olan bir mimariyi vücuda getirmek yerine, mevcut şart ve imkanlar içinde virtüözce ve zeki bir şekilde davranmayı tercih etmesinin” Eldem'in ülke mimarisine yapacağı katkıya zarar verdiğini söylerken, ünlü mimarı hem inandıklarıyla öne çıkmadığı için hem de tarih ve teoriyle yüzeysel bir ilişkisi olduğu için de eleştirir. Seneler önce Eldem'e Selçuklu ve Osmanlı mimarlığının üslup gelişmeleri ve üslup ile ilgili teorik meselelerinden söz ederken, Eldem bu konuların sıkıcı olduğunu söyleyip dinlememiş, “Barok ve Ortaçağ sanatlarının mahiyet ve kaynak beraberliğini anlatan bir kitabın” sadece ilk sayfalarını okuyabilmiştir [158]. Dahası “Türk sivil mimarisinin ve pek çok önemli mimarlık eserinin tahribini önlemek için ömür tüketen bir nesle destek vermediği için” [158] de ayrıca eleştirir Eldem'i.

Mimarlar, başka mimarlar hakkında konuşmayı, mimarlık hakkında konuşmaya tercih ederler çoğu zaman. Binalar söz konusu olduğunda ketumlaşırlar; birbirlerinin ideolojik tavırlarını, kişisel temayüllerini ve hayattaki duruşlarını eleştirmek daha kolay bir yol gibi görünür. Nasıl Bauhaus'da mimarların içinden çıkamadıkları tartışmalarda, taraflardan biri diğerini “burjuva” olmakla suçladığında konu

kapanıyorsa, Türkiye mimarlık tarihinde de, örneğin iktidara yakın olmak, yapıların niteliğine dair olanlardan çok daha keskin bir eleştiridir.

Tartışmaların çoğunda, toplum sanki mimarlığa değil mimarlara maruz kalıyormuş gibidir, mimarların kimlikleri o denli önemsendir. Yapıtları uzun uzadıya incelemek, zamanın üzerindeki flulaştırıcı katmanını sıyrıp anlamaya çalışmak zahmetlidir. Üstelik mimarların da, eleştirilen konumunda oldukları zaman, yapıtları yerine kişiliklerinin ya da ideolojilerinin eleştirilmesini tercih ettikleri söylenebilir; ikincisi, inşası bitmiş bir yapıya dair duyulacak pişmanlıktan daha rahatsız edici değildir. Müellifinin artık büyük ihtimalle müdahale ve manipüle edemeyeceği yapılar, eleştiri karşısında mimarların kişiliklerinden daha savunmasızdır.

4.4 NEDEN

İstanbul'un medeni, estetik ve ilmi mukadderatına hakim olanlar da dahil bir çok İstanbullunun katıldığı şikayetçiler kfilesinden sadece “güzel ol İstanbul, mamur ol İstanbul, zengin ol İstanbul!” feryadı işitilmiştir. Halbuki İstanbul yalnız bazı şeyler olabilir ve bir çok şeyler de olmamak lazım geliyor [49].

İstanbul'un yalnız bazı şeyler olabileceğini kabullenmek, şehrin kaderini temelden etkileyecek bir tutumdur.

Beyazıt Meydanı projesinin yapılamaması ile ilgili açık ve örtük pek çok neden sayılabilir. Ülke tarihinde, tasarım ya da uygulama süreci çıkmaza girip, uzunca yıllar sürüncemede kalmış projelere, -örn. Atatürk Kültür Merkezi gibi- rastlamak zor değildir. Ancak meydan gibi, yaklaşık 10 yıl inşaat halinde kalan başka bir kamusal alan projesine rastlanmaz. Üstelik bu yılların önemli bir kısmı, iş bitiriciliği ve hızlılığı ile nam salmış Demokrat Parti dönemindeki imar hareketlerine denk gelir. Neredeyse bir şehrin, baştan sonra yeniden imar edildiği bir dönemde, bir meydan projesi ile başa çıkılamamasının altında onlarca neden bulunabilir.

Bu nedenlerin en açığı şudur: Beyazıt Meydanı da İstanbul gibi “yalnız bazı şeyler olabilir”. Herşey olabileceği düşünüldükçe, proje bir türlü tamamlanamaz.

DP dönemindeki imar hareketinin ilk iki yılı, Beyazıt'ta meydanın yıkılması ile geçer. Bu dönem için pek çok yorum ve eleştiri yapılmış ve hala yapılmakta, ancak 50'lerde başlayan imar hareketinin bugün halaişe yarayan bir mahareti vardır: Yıkma başlatmak, imar hareketinin en önemli adımıdır, gerisi pek çok yerde çorap söküğü gibi gelir.

Beyazıt Meydanı bu formüle uymayan, yıktıkça işlerin zorlaştığı nadir örneklerden biridir.

Meydanın bu iki sene sonundaki halini “bir başarısızlık numunesi, plan ve projersizliğin, methodsuzluğun, idarecilerin ihtisasa müdahalesinin müşahhas [somut] bir timsali” olarak değerlendiren Arkitekt dergisi yazarlarından mimar Zeki Sayar, “İstanbul’un imarı başlayalı bir buçuk sene oluyor. El’an yıkmak ve yıkmakla meşgulüz. Henüz ortada birkaç yoldan ve bir meydandan başka bir şey yok.” [92] diyerek projersizlikten şikayet ederken, aslında belediyenin proje sipariş ettiği, ancak kamuoyunda pek bilinmeyen müellif Sedat Hakkı Eldem de, yıllar sonra projesinin belediye tarafından yanlış ve eksik uygulanmasından yakınıyordu.

Eldem neden şikayet etmek için Cansever’in projesinin yapıldığı yılları bekledi de projesi yanlış uygulandığı anda müdahale etmedi? Ya da Sayar’ın, nasıl olur da dergiyi beraber çıkarmaya başladığı arkadaşı Eldem’in meydan için proje yaptığından haberi olmaz? Belki de mesele projersizlik değil, kentsel tasarımın doğrusal ve şeffaf bir süreçte ilerlememesidir; Beyazıt Meydanı süreci, tasarımdan, projeden medet umulan nadir süreçlerdendir. Belediyenin bir uzmana proje siparişi, uzmanın proje hazırlaması, bunun kamuoyuyla paylaşılıp uygulanması gibi aslında birbirini takip eden, karmaşık olmayan bir süreci, aktörler elbirliği ile bir entrikalar yumağına dönüştürür. Beyazıt Meydanı’nın 60’lardaki durumu bu sürecin mekana yansımasıdır.

1959 yılında, sorunu çözmek için konuya yeni bir kurum daha dahil olur: İstanbul İmar Planlama Teşkilatı. Her yeni aktör, süreci daha da karmaşıktırıp çözülmez hale getirir. İmar planı, şehir meclisi ve teşkilat arasında gidip gelmeye başlar. İçeriğinde meydanın da bulunduğu imar planının teşkilat tarafından değiştirilmesi, meclis üyelerinde gerginlik yaratır. Üyelerin “Biz burada figüran mıyız?” diye sormaları üzerine dönemin belediye başkanı Kemal Aygün yanıt verir:

İstanbul’un imarı bir kaç yıldan beri normalin çok üstünde bir çalışma ve düşünce ile ilerlemekte, bu hızı yadırgayanlar, plan ve program olmadığı hususunda dedikodu yapmaktadırlar. İmar ne kadar süratli cereyan ederse etsin plan şarttır.

Bu arada şunu da belirteyim ki henüz Beyazıt Meydanı meselesi diye bir şey yoktur. Millet Caddesi hafriyatı dolayısı ile diğer yollara bağlantı temin edebilmek için meydanın seviyesi indirilmiştir. Beyazıt için beş proje, dört maket vardır. Havuzlusu, havuzsuzu, dükkanlısı,

dükkansızı vardır. Bunlar etüd edilmektedir. Nihai karar verildikten sonra tatbikata geçilecektir [159].

Beyazıt Meydanı'nın inşaatı, belediye başkanı üç yıldır şehrin göbeğinde bir şantiye alanı olarak duran meydan için, Beyazıt Meydanı meselesi diye bir şey olmadığını söyledikten beş sene sonra tamamlandı.

Bu konuşmadan altı ay sonra verdiği başka bir demeçte, başkan da artık durumu kabullenmiştir: “Beyazıt Meydanı henüz tanzim edilmemiştir.” diyerek başladığı sözlerine inşaatın 3 yıldır sürmesinin bahanelerini açıklayarak devam eder:

Unutulmamalıdır ki, Beyazıt semti İstanbul'un en karakteristik bir semtidir. Burada teessüs edecek meydan için ne kadar titiz davranılsa ne kadar emek çekilse yeridir. İşte belediyeniz de bu en iyiyi bulma gayreti içindedir. Bu gün bu meydandan geçenler meydanı yapılmış telakki etmekte ve ‘nerede Beyazıt Meydanı?’ demektedirler. Ben haber vereyim sevgili dostlarım: Beyazıt meydanı henüz yapılmamıştır. Beyazıt civarından geçecek yolların kati planları henüz gelmemiştir. Topkapı'dan gelen Millet Caddesi'nin yeni şekli Beyazıt meydanında zaruri tadillere sebep olmuş ve meydan planı tamamlanana kadar geçit yeri olarak devamına karar verilmiştir [160].

ACİLİYET

Kimileri Beyazıt Meydanı meselesini yok sayarken, kimileri de konunun haddinden fazla önemsendiğini düşünüyordu.

...Belediye bütçesinde bunca açık varken, Beyazıt Meydanı'na 1 milyon lira ayrıldığını öğrenmiş bulunuyoruz. Halk buz gibi havada saatlerce otobüs duraklarında beklerken, istimlak borçları ödenmemişken, ekmek dağıtımı hala pislik ve iptidailik örneği olmaya devam ederken, estetik zevkleri tatmin etmek için meydan tasarımı yersizdir [161].

1961 yılına ait bu okur mektubu, yaygın bir düşüncüyü temsil ediyordu; İstanbul'un onca derdi dururken Beyazıt Meydanı için bunca zaman ve para harcamak idarecilerin müsrifliği olarak görülüyordu. Üstelik bu görüş, siyasetçiler arasında da yaygındı. 1960 yılında meclis toplantısında CHP'li bir milletvekili konuşmasında “-Gültepe, Zeytinburnu ve Taşlıtarla'da oturan vatandaşlar soğuktan titrerlerken keyif için Beyazıt Meydanı'nı indirip kaldıranlar önümüzdeki seçimlerde İstanbul'dan rey alamayacaklardır.” [162] diyerek iktidarı uyarıyordu.

60'ların İstanbul'unun sorunları arasında “estetik zevkleri tatmin”e sıranın gelmesi zordur; o yıllardaki Beyazıt Meydanı'nın sadece bir estetik sorun olarak görülmesi de. Meydanın bir türlü tamamlanamamasından daha kötüsü, meydanın eksikliğinin kanıksanmasıydı. Üstelik, Beyazıt Meydanı işlevi şehirdeki başka bir meydanla

ikâme edilebilecek bir kamusal alan değildi. Bugün adına “rekreasyon” dediğimiz, belirli bir amaçla, belirli bir zaman dilimini geçirmek için bulunulan/gidilen kentsel açık alanlardan farklı olarak, kendiliğinden hayatın akışına dahil olabilen bir yerken, birdenbire tüm önemli yaya akslarının ve meydana insan pompalayan mekânlar olan üniversite ve çarşının ortasındaki bu alan, erişilemez hale gelmişti.

1963 yılının sonuna doğru, dönemin belediye başkanı Necdet Uğuriki buçuk senedir devam eden meydan inşaatının neden bitmediği ile ilgili bir açıklama yapmıştı. “Beyazıt Meydanı projesinin büyütülmesini beklemekte” başlığıyla duyurulan bu açıklamaya göre meydan projesi 1/500 ölçeğinde çizildiği için devam edilemiyordu; 1/100 ölçeğindeki proje çizilince inşaat yeniden başlayacaktı [163] (Şekil 4.10).

Yıllardır çözülemeyen meselenin kaderi, çizimin ölçeğine bağlanmıştı.

Şekil 4.10 : Beyazıt meydanı projesinin büyütülmesini beklemekte [163].

Kentsel tasarım, herkesin söz hakkı olan ama kimsenin sorumluluğu üstlenmediği anonim bir alan, Beyazıt Meydanı da bu durumun uç noktasında bir vakadır. Olaylar, durumlar ya da yapılardan çok şahısların ve kurumların tartışmanın odağında olmasının, faili bulma takıntısı ile yakından ilişkisi vardır. Kentliler, idareciler ve uzmanların içiçe geçmiş rolleri, aranan sorumlu kişiyi bulmayı zorlaştırır; her aktör sahip olduğu olaylara yön verme gücünden ve yetkisinden habersizmişçesine edilgen bir tavır takınır; belediye mimarları, mimarlar belediyeyi, kentliler her ikisini de suçlamak için fırsat kollar.

Cansever'in istifasından bir kaç gün önce, dönemin belediye başkanı Haşim İşcan'ın arka arkaya projeyi eleştiren beyanları gazetelerde yayınlanır. Önceleri, duruma müdahale etme fırsatı olamayan bir konumdaymış gibi konuşur İşcan, “Beyazıt

Meydanı'nı ayağa kaldırmak lazımdır. Meydanın bugünkü durumu çok kötü ve çirkindir. Tahsisat mı ayırırsınız ne tedbir alırsınız, meydan ilginizi beklemektedir” [164]. Bu açıklamadan kısa bir süre sonra -Cansever'in projesinin temel hatları ortaya çıkınca-, aşağıdaki satırları söylerken, şehirde sahip olduğu yetki ve gücün farkına varmış gibidir: “Beyazıt Meydanı meydana benzemiyor. Bütçe çıktıktan sonra ilk fırsatta buraya kazmayı vuracağım” [113].

Beyazıt Meydanı, Türkiye planlama tarihinde yaygın olan hata yapma korkusu²² yüzünden adım atılamamasının uç örneklerindendir. Bir yanda bu denli hızlı ve kolay değiştirilebilen bir kent ve uygulamada sıkça başvurulmuş, el yordamıyla yürütülen, deneme-yanılma yöntemi varken, buna paralel gelişmesi beklenen deneyselliğin, yeni ve avangard fikirlerin bir türlü önünün açılmaması garip bir çelişkidir.

Cansever'in istifasından kısa bir süre sonra, sorunun mimarla ya da tasarımla çözülebileceğine dair ümitleri tükenir, “gökten zembille ilahi mimar gelse başa çıkamayacağı” [112] bir noktaya gelinir.

Sonraki 40 yıl, iktidarların ve mimarların meydana olan ilgisi hızla azalırken, meydan aynı hızla dolmaya başlar. Otopark, bit pazarı, muhtelif kafe ve dükkanların izinsiz uzantıları, belediyenin izinli ve geçici gibi görünüp senelerce yerinden kalkmayan tesisleri ile dolu bir alana dönüşür. Türkiye’de kamusal alanın kontrol eylemi ile olan ilişkisi uçlardadır; ya her şeyin kontrol edildiği, ya da hiçbir şeyin kontrol edilmediği bir ilişki...

---

²² Yanlış yapma korkusu, sadece planlama tarihine özgü değildir. Tanpınar'ın “Medeniyet değiştirmesi ve iç insan” başlıklı yazısında dediği gibi, “tereddüt ve vicdan azabı” Tanzimat'tan beri yanibaşımızda.

5. SONUÇLAR

"Utopia adını verdi ona, böyle bir yer olmadığı anlamına gelen Yunanca sözcük" Borges [165].

5.1 İKİ BULGU

Bu çalışmanın çıkış noktası, kentle ilgili tartışmaların arka planını kurcalarken, görünürde olanlara da yeniden ve daha detaylı olarak bakma niyetine dayanıyordu. Çalışmanın sonunda, kentleşme ve kamusal alana dair tartışmaların farklı dönemlerde tekrar eden büyüklük ve boşluk gibi ideolojiler üstü iki kavram tarafından yönlendirildiğine ilişkin argümanın en azından Beyazıt Meydanı örneği için geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, başlarkenki argümanlardan farklı olarak, sonuçta ortaya çıkan Beyazıt Meydanı hikayesinde dikkate değer iki bulgu var ki, bunlar kentlerin ve kamusal alanın geleceğine dair iyimserliğimizi kaybetmememizi sağlayabilecekleri için, en az tezin başlangıç argümanı kadar önemli ve kıymetlidirler.

Birincisi, hikayenin genelinde hissedilen ama yoğun olarak özellikle 1926-1964 arasındaki dönemde açığa çıkan, Beyazıt Meydanı'nın proje sürecinde, yılmadan tasarımdan medet uman yaklaşım. Üstelik bu yaklaşım çoğu zaman, bugünkü gibi, tasarımı örtük gündemlerini temize çıkarmak için araçsallaştıran tutumun aksine, içinden çıkılamayan bir problem için safça yardım çılgınlıklarından mütevellit. Elbette 60'larda da tasarımı, işleri zorlaştıran bir lüks, bedeli büyük bir külfet olarak olarak görenler var; meydanın hikayesini bu denli çetrefilli hale getirenlerden biri de onların tasarıma karşı gösterdiği direnç. Ancak yine de, meydanın hikayesinde önemli bir yer kaplayan, kamusal alan kullanımını ve gündelik hayatı el üstünde tutan projeler, müellifler ve onlardan medet umanlar, tasarımın yeniden 60'lardaki gibi bir rol oynayacağı zamanların geri gelme olasılığına ve kentlerin geleceğine dair ümitleri arttırıyor.

İkincisi ise üzerlerindeki sosu sıyırdığımızda hepsinin birbirine benzediğini gördüğümüz kenti biçimlendirme anlayışlarının arasında her şeye rağmen duyulan çatlak sesler. Onlar, kimsenin beğenmediği ama halkın sevdiği bir havuzu kollarken, bir anıtın içeriğinin büyüklüğünden ve yerinden daha önemli olduğunu savunurken, sadece eğlenmek ve hava almak için kentlerde boşluk talep ederken, ya da senelerce boşaltılmaya ve büyütülmeye çalışılmış bir meydanı parçalayıp, doldurmayı önerirken, aslında kentlerin ve kamusallığın geleceğine ilişkin birer umut kaynağına dönüşüyorlar. Her koşulda, tutunulacak bir dal olabileceğini, yeterince mücadele edilirse küçük şeylerin istemdişi serüveninin düşe kalka da olsa devam edeceğini gösteriyorlar.

5.2 OLUP OLMAMANIN EŞİKLERİ²³: BUGÜN

1944 yılında yayınlanan belediyenin propaganda kitabı *Güzelleşen İstanbul*'da, Beyazıt Meydanı şöyle tasvir ediliyordu:

Beyazıt Meydanı bütün Osmanlı tarihi boyunca İstanbul'un en işlek merkezi ve ana caddelerinin kavşağı idi. Aksaray'dan, Süleymaniye'den, Bahçekapısı'ndan, Tahtakale'den, Kapalıçarşı'dan, Ayasofya'dan, Kumkapı'dan her taraftan gelen yollar burada birleşir; memur ve esnaf *her sınıf halk* buradan geçerek kendi mahallelerine dağılırdı. Denilebilir ki, iş güç sahibi olup da Beyazıt Meydanı'ndan geçmeyen adam yoktur [121].

“Her sınıf halk”la, dolayısıyla kentle bu kadar güçlü bağları olan bir yer, ne yapılırsa yapılsın iyi olabilecekken, ne yapılırsa yapılsın olmadığının düşünülmesinin nedenleri neler?

Üstelik kamusal alanı fiziksel olarak sürekli değiştirirken, kamusal alana dair teamüllerin kaskatı muhafaza edilebiliyor olması sayesinde, bu düşünce bugüne kadar gelebilmiş. 2014 yılının Ekim ayında Beyazıt Meydanı yeniden yapılıyor (Şekil 5.1).

---

²³ “...mahzun bakışlarla dinler derinde, olup olmamanın eşiklerinde.” Ahmet Hamdi Tanpınar, *Eşik*.

Şekil 5.1 : Meydanın 60’larda ve Kasım 2014’teki halini gösteren iki fotoğraf [166].

Bugün hala, kamusal alanın çelişkilerin olmadığı bir yer olabileceğine dair distopik hayalleri olan politikacılar var. Meydanların “yapılabileceği” kanısı, meseleyi sadece bir fiziksel ortam oluşturma çabasına indirgiyor. Turgut Cansever’in istifasının ardından alelacele bitirilen meydanın, büyütme ve boşaltma çabalarını boşa çıkarıp, sonunda ortasında bit pazarı kurulan, tıkabasa dolu bir “küçük şeyler mâbedi”ne dönüşmesinin üzerinden 40 yıl geçtikten sonra, meydan yeniden inşa edilecek. “Meydanın kendi içinde ve çevresiyle kurduğu mekânsal, algısal ve işlevsel ilişkilerin yıpranmış olduğu” [167] gerekçesi ile başlayan inşaatın sonunda Belediye Başkanı Topbaş “labirent gibi olmayan, ve araçların park edemediği bir düzenleme”

[168] yapacaklarını söylerken; Eldem'in seneler önce getirdiği eleştirinin bir benzerini yapıyor meydan için. Aslında labirent gibi olan meydanın mimari özelliklerinden çok, kamusal alandaki tasarım sürecinin kendisi.

Şekil 5.2 : 70'lerde Beyazıt Meydanı [169].

Bütün bu inşaatların –inşaatın rantla kurduğu ilişkiden başka bir neden arayacak olursak- altında bir yerin “kent ile kurduğu ilişki”nin kontrol edilebileceğine dair inanç yatıyor. Beyazıt Meydanı için yapılacak proje de meydanın kentle ilişki kurabilmesi fikrine dayanıyor.

Meydan, Beyazıt Külliyesi'nin simgesel önemini yansıtmayan, üstlendiği işlevler açısından belirsiz bir alana dönüşmüştür. Beyazıt Meydanı'nın, sürdürülebilir, tarihi ön plana çıkaran, çağdaş bir kent meydanı önermesi, kullanıcılar için kolay erişilir sosyal bir buluşma noktası, dinlenme ve eğlenme alanı olması ve en önemlisi *kent ile yeniden ilişki kurması* için gerekli işlevsel, mekansal ve algısal düzenlemelerin sağlanması planlanmıştır [170].

“Her sınıftan halk”la içiçe bir meydan, boşaltma ve büyütme heveslerinin sonucunda, kentle ilişkisi sorgulanır hale gelmişken, 70'lerden sonra Beyazıt Meydanı, şaşıaali rolünü Taksim Meydanı'na devreder. Kentle ve kamusal alanla ilgili tartışmaların odağı Beyazıt'tan Taksim'e kaydığı görülür.

Taksim Meydanı, Beyazıt Meydanı'nda heves edilip bir türlü erişilemeyen, uzlaşamayacakmış gibi görünen kesimlerin örtük ortak fikri olan büyük boşluğa dönüştü, neredeyse 1 buçuk yıldır, öylece duruyor. Örneğini daha önce herhangi bir yerde görmediğimiz Taksim Meydanı'nın bu hali, planlanmış, bile isteye yapılmış bir projenin sonucu değil; 2013 yılının Haziran ayında bir başka bir "küçük şeyler mâbedi"ne dönüşen Gezi Parkı'nın yanbaşında, hızlıca bitirilmek zorunda kalınan inşaat, meydanı son yüzyıldır bir türlü yapılamayan o büyük boşluğa dönüştürüverdi. Yüzyıldır beklenen sevgili, en beklenmedik anda çıktı geldi. Şimdi Taksim Meydanı, Gezi Parkı'nın negatifi olarak orada duruyor; doldurulamayan, engelsiz, engebesiz, kuytu köşelerin olmadığı, aleni boşluk. Bir gün onun da "küçük şeyler mabedi"ne dönüşme ihtimali olabilir mi, bilmiyoruz.

Beyazıt Meydanı "çağa yakışır bir meydan" olması için yıkılırken, Taksim Meydanı için de yeni bir projenin müjdesi verildi; projeye göre "meydanın çeşitli yerlerine ağaçlar dikilecek, süs havuzları ve oturma grupları yapılacak" [171].

"Esasında meydanlarda ağaç olmaz. Ama bizim insanlarımız meydanda da ağaç istiyor. Dünyanın gelişmiş kentlerinde meydanlarına bakınız, ağaç yoktur. Biz burada yeşillendirme, ağaçlandırma, şehir mobilyaları ve zemin kaplaması gibi çalışmalar yapacağız, daha bitmedi" diyen Topbaş'ın, halkını dinlemek zorunda kalan biçare bir politikacıya ait gibi duran sözleri, 40 yıl önceki Beyazıt Meydanı tartışmalarını hatırlatıyor; meydanda ne olabilir, nasıl davranılabilir sorularının geçerli olduğu zamanları.

Taksim için önerilen projenin raporunda mevcut haliyle meydan "boşluk ve mekânsızlık hissi uyandıran" bir alan olarak tasvir edilmiş [171]. "Mekânsızlık": TDK sözlüğünde mekânın ilk anlamı "yer, bulunan yer" ikinci anlamı "ev, yurt". Sadece Taksim Meydanı değil, İstanbul'un belli başlı bütün meydanları aslında yurtsuzluktan muzdarip. Belki de bu yüzden bu kadar kolay yıkılıp yeniden yapılıyor, bu halkı olmayan toprak parçaları.

Meydanların altında toprak da yok epeydir, kaldırımların altında kumsal olmadığı gibi. Park yapmaktan daha cazip meydan yapmak, gölgesi satılamayan ağaç yerine altı satılabilir meydan; avm/otopark/çarşı üstü meydan.

Taksim'i "mekânsızlık" hissinden kurtaracağını iddia eden projeye Mimarlar Odası, "meydan vasfını yitireceği" için karşı çıkıyor. "Bu ağaçlar meydanın toplu

kullanılmasını engeller, dolayısıyla proje meydan fonksiyonunu değiştirmeye yöneliktir.” [171] diyen Mücella Yapıcı da Reşat Ekrem Koçu gibi, kitlelerin buluşabileceği “arızasız meydanlar” taraftarı.

Halbuki kitleler 60’larda Beyazıt meydanını, ya da 2000’lerde Taksim Meydanı’nı doldurduğunda her iki meydan da inşaat halindeydi, olmayan meydanlarda binlerce insan toplandı. Toplu hareketler, akacak mecra bulduklarında sanıldığı gibi, pürüzsüz, dört dörtlük tasarlanmış alanlara ihtiyaç duymuyorlar.

Son tahlilde kamusal alanlar büyük boşluklara ihtiyaç duyduklarından çok daha fazla, kesintiye uğramamaya, tepe taklak edilmeden serpilme olanağına ihtiyaç duyuyorlar. Bunu söyleyerek, kamusal alanları kendi hallerine bırakma, zinhar en ufak bir değişiklikte ve katkıda bulunmadan onları kaderlerine terketmeyi öneriyor değilim, ki Türkiye örneğinde bu önerinin bile, belli aralıklarla altı üstüne getirilen kamusal alanlardan daha iyi sonuç vereceği söylenebilir. Ama şunu da unutmamak gerek, kamusal alanlar tıpkı kitaplar gibi²⁴ onları tek tek değerlendirme alışkanlığımıza karşın birbirinin devamıdırlar. Devamlılıktan kastım, birinden öğrendiklerimizin, diğerlerinin hikayesini kurmamıza katkısı olması. Beyazıt Meydanı’nın 40 yıl evvel sona eren hikayesini yazıyor olmak, bugün Taksim’de, Kadıköy’de ya da başka bir meydanda olanları anlamamıza yarayabilir.

Kamusal alan tartışmalarının tehlikeli yanı, kamusal alanı tırnak içinde yazarak, onu büyütüp beslemek ve korumak kaygılarıyla aslında bir fanusun içine alarak, hayattan koparmak. Nasıl ki hayatın kendisi, doğrusal bir çizgide ilerlermiş gibi görünürken, “olup olmamanın eşik”lerinden ibaretse, kamusal alan da öyle. Bunu kabul etmek, kamusal alanı, düz ve mutlak bir çizgi haline getirme çabasından vazgeçmek için bir başlangıç olabilir.

---

²⁴Burada gönderme yapılan sözün orijinali, "Çünkü kitaplar onları tek tek değerlendirme alışkanlığımıza karşın birbirlerinin devamıdırlar." olarak Virginia Woolf’a aittir, Kendine ait bir oda başlıklı eserinde geçer.

KAYNAKLAR

- [1] **Proust, M.** (1994). *Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde* (R. Hakmen, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- [2] **Koolhaas, R.** (1994). *Delirious New York*, New York: Monacelli Press.
- [3] **Koolhaas, R.** (2006). Supercrit 5. www.supercrit.com. Erişim tarihi: Ekim, 2014, www.supercrit.com/supercrit5
- [4] **Barthes, R.** (2014). *Çağdaş Söylenler* (T. Yücel, Çev.). İstanbul: Metis.
- [5] **Marx, K.** (2003). *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i* (S. Belli, Çev.). İstanbul: Eriş Yayınları.
- [6] **Zourabichvili, F.** (2011). *Deleuze Sözlüğü* (A. Kılıç, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- [7] **Baudelaire, C.** (2007). *Modern Hayatın Ressamı* (A. Berktaş, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- [8] **Koçu, R.E.** (1960). Bayazıt Meydanı. *İstanbul Ansiklopedisi* (c.4, s.2251-2256). İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kolektif Şirketi.
- [9] **Safa, P.** (1936, 26 Ağustos). Büyük Avrupa Anketi. *Cumhuriyet*, s.1-6.
- [10] **Safa, P.** (1930). *Büyük Avrupa Anketi*. İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- [11] **Kandemir.** (1936). Peyami Safa anlatıyor. *Yeniğün Dergisi*, no:184, s.10,11-26.
- [12] **Gürbilek, N.** (2012). *Benden Önce Bir Başkası*. İstanbul: Metis.
- [13] **Mimar Kemaleddin** (1997). İmar-ı belde fikrinin yanlış tatbikinden mütevellid tahribat. İ. Tekeli & S. İlkin (Eds.), *Mimar Kemaleddin'in Yazdıkları* (ss.117-120). Ankara: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı.
- [14] **Hakkı, İ.** (2009). Şehirler ve Güzellik Siyaseti. Derleyen: Tanju, B., *Tereddüd ve tekrür*, (s.68-70). İstanbul: Akın Nalça.
- [15] **Berman, M.** (2004). *Katı Olan Herşey Buharlaşıyor* (Ü. Altuğ & B. Peker, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- [16] **Url-1** <http://wowturkey.com/tr404/k_sguner_Beyazit_meydani_havuzu.jpg>, erişim tarihi 09.03.2014.
- [17] **Abasıyanık, S.F.** (2011). *Havuz Başı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- [18] **Tanpınar, A.** (2013). *Yaşadığım Gibi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- [19] **Bonnard, P.** (t.y.). Paris Bulvarı. Wikiart. Alındığı tarih: 13.05.2014, adres: <http://uploads8.wikiart.org/images/pierre-bonnard/parisian-boulevard-1896.jpg>

- [20] **Ayvazoğlu, B.** (2012). *Üçüncü Tepede Hayat*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- [21] **Url-2**<<http://www.istanbulium.net/2011/11/sarachaneden-beyazta.html>>, erişim tarihi 10.02.2014.
- [22] **Bütün yurt Hatay zaferini kutladı.** (1937, 1 Şubat). *Cumhuriyet*, s.1.
- [23] **Bayram her yerde dün saat 1’de başladı.** (1935, 29 Ekim). *Cumhuriyet*, s.1.
- [24] **Çelik, Z.** (2014). *İmparatorluk, Mimari ve Kent*. İstanbul: Salt Yayınları.
- [25] **Daver, A.** (1936, 3 Mart). Meydan ve bahçe ihtiyacı. *Cumhuriyet*, s.3.
- [26] **Tasarruf haftası yarın başlıyor.** (1932, 11 Aralık). *Cumhuriyet*, s.1.
- [27] **Kadınlığın kutlu sesi.** (1934, 8 Aralık). *Cumhuriyet*, s.1.
- [28] **Şoförler intihabatı hararetlendi.** (1934, 8 Kasım). *Cumhuriyet*, s.5.
- [29] **Cansever, T.** (2010). Şehir Nasıl Korunur. Derleyen: M. Armağan, *Kubbeyi Yere Koymamak*, s.252-277. İstanbul: Timaş Yayınları.
- [30] **Celal, P.** (1941, 7 Ocak). Kızıl Vazo. *Cumhuriyet*, s.3.
- [31] **Hidayet, A.** (1930, 27 Ocak). Hikayeler. *Cumhuriyet*, s.4.
- [32] **İstanbul Üniversitesi giriş kapısı ve Beyazıt Meydanı.** (t.y.). *Salt Araştırma*. Alındığı tarih: 15.10.14 adres: https://www.archives.saltresearch.org/webclient/MetadataManager?pid=961624&descriptive_only=true.
- [33] **Tanpınar, A.** (2013). Notre-Dame'da Başiboş Düşünceler. Derleyen: B.Emil, *Yaşadığım Gibi*, s.125-130. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- [34] **Buñuel, L.** (2000). *Son Nefesim*. İstanbul: Afa Yayınları.
- [35] **İzmir’de yapılacak abide.** (1930, 1 Mart). *Cumhuriyet*, s.3.
- [36] **İnkılap abidesi nereye dikilmeli?** (1936, 30 Temmuz). *Cumhuriyet*, s.6.
- [37] **İnkılap abidesi nereye dikilmeli?** (1936, 4 Ağustos). *Cumhuriyet*, s.5.
- [38] **İnkılap abidesi nereye dikilmeli?** (1936, 2 Ağustos). *Cumhuriyet*, s.6.
- [39] **M.Prost’un planına ait rapor dün neşrolundu.** (1938, 13 Nisan). *Cumhuriyet*, s.1.
- [40] **Oelsner, G.** (1945). Şehircilikte Abidevilik. *Arkitekt*, 1945-11-12(167-168), s. 265-270.
- [41] **Daver, A.** (1950, 22 Ocak). Fatih heykeli nereye dikilmeli. *Cumhuriyet*, s.2.
- [42] **500. Fetih Yılı.** (1951, 7 Ağustos). *Milliyet*, s.2.
- [43] **Fatih Heykeli için dernek kurulacak.** (1964, 1 Temmuz). *Milliyet*, s.2.
- [44] **Atatürk Anıtı için faaliyete geçildi.** (1959, 4 Şubat). *Milliyet*, s.1.
- [45] **Beyazıt Meydanı’nın adı Cumhuriyet Meydanı oldu.** (1933, 24 Ekim). *Cumhuriyet*, s.5.
- [46] **İstanbul Belediyesi.** (1960). Hürriyet Anıtı Yarışma Şartnamesi.

- [47] **Sayar, Z.** (1961). Belediye ve İmar İşlerine Bir Bakış. *Arkitekt*, 1961-02(303) s. 55,77.
- [49] **Hakkı, İ.**(1924). Şehirlerin İlmî. Derleyen: Tanju, B., *Tereddüd ve Tekerrür* (s. 63-69). İstanbul: Akın Nalça.
- [50] **Beyazıt Meydanı'nın alacağı şekil.** (1957, 5 Ekim). *Cumhuriyet*, s.2.
- [51] **Meydanları tanzim için bir komisyon kuruldu.** (1958, 6 Mayıs). *Cumhuriyet*, s.3.
- [52] **Ulunay, B.** (1960, 29 Temmuz). Beyazıt Meydanı. *Milliyet*, s.3.
- [53] **Süheyl Ünver Arşivi.** (t.y.). Beyazıt Meydanı Dosyası, Belge No:37.
- [54] **İstiklak, yine Beyazıt'ta.** (1958, 29 Mart). *Vatan*, s.1.
- [55] **Cansever, T.** (2008). Düünden bugüne Beyazıt Meydanı.Derleyen: Akbıyık, S., *İstanbul'u Anlamak*, (s.285-295). İstanbul: Timaş Yayınları.
- [56] **Cansever, T.** (2008). Beyazıt Meydanı projelerini tetkik toplantısı zabtı. Derleyen: Akbıyık, S., *İstanbul'u Anlamak*, (s.320-328). İstanbul: Timaş Yayınları.
- [57] **Eldem, S.H.** (1961). Bayezit-Hürriyet Meydanına ait y. mimar Turgut Cansever'e ait 1:500 ölçekli proje hakkında görüşlerim. Salt Araştırma, Sedat Hakkı Eldem Arşivi.
- [58] **Cansever, T.** (t.y.). Beyazıt Meydanı proje eskizi. Derleyen: Tanyeli U., Yücel, A., *Düşünce Adamı ve Mimar*, (s.115). İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.
- [59] **Eldem, S. H.** (1958). *Eskiz, Meydan Düzenleme Projesi 1957-1959*. İstanbul: Salt Araştırma, Rahmi M. Koç Arşivi.
- [60] **İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.** (t.y.). *Place de Seraskeriat*, FKA-000837.
- [61] **Berggren, G.,** (t.y.). *Place de Seraskierat*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- [62] **Cansever, T.,** (t.y.) *Beyazıt Meydanı Projesi Silüet*. Salt Araştırma, Rahmi M. Koç Arşivi.
- [63] **Tanpınar, A.** (2005). *Saatleri Ayarlama Ensititüsü*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- [64] **Hakkı, İ.** (2007). Asri Şehir. Derleyen: Tanju, B., *Tereddüd ve Tekerrür*, (s.112-116). İstanbul: Akın Nalça.
- [65] **Altan, Ç.** (1962, 12 Nisan).Şundan bundan. *Milliyet*, s.2.
- [66] **Nadi, Y.** (1933, 20 Ekim). Şehirlerimize Parklar Meydanlar Lazım. *Cumhuriyet*, s.1.
- [67] **Url-5** <http://scontenta.cdninstagram.com/hphotos-xaf1/t51.2885-15/10654957_284366188436838_1351311369_a.jpg>, erişim tarihi, 09.12.14.
- [68] **İstanbul'un siması değişiyor.** (1956, 18 Ekim). *Vatan*, s.1.
- [69] **Beyazıt arabaları nerede duracak?** (1936, 30 Eylül). *Cumhuriyet*, s.2.
- [70] **Günahtır bu güvercinlere.** (1930, 10 Ekim). *Cumhuriyet*, s.2.

- [71] **Safa, P.** (1956, 10 Ekim). İstanbul'un Meydanları. *Milliyet*, s.2.
- [72] **Safa, P.** (1956, 25 Ekim). Prof. Gökay'ın Cevapları. *Milliyet*, s.2.
- [73] **Berggren, G.** (t.y.) *Place de Seraskeriat FKA_000287*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- [74] **Cansever, T.** (2008). Bir Cennetin Yokoluş Hikayesi. Derleyen: Akbıyık, S., *İstanbul'u Anlamak*, (s.301-305). İstanbul: Timaş Yayınları.
- [75] **Tanpınar, A.** (2001). Beş Şehir. İstanbul: Dergah Yayınları.
- [76] **Anketimiz.** (1939, Mart 13). *Cumhuriyet*, s.9.
- [77] **Salt Araştırma Rahmi M. Koç Arşivi.** (t.y.). AHISTBEYA222. Beyazıt Meydanı, İstanbul Üniversitesi'nin kapısı ve Haydar Bey Havuzu.
- [78] **Şehir işleri.** (1930, 12 Ekim). *Cumhuriyet*, s.2.
- [79] **Tekeli, İ.** (1994). Beyazıt Meydanı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (Cilt 2, s.180-185). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- [80] **Ünal, E.** (2002). Sessiz Tanık: Beyazıt Meydanı. *Popüler Tarih Dergisi*, 18(1), s.11-15.
- [81] **Ayvazoğlu, B.** (2010). *Dersaadetin Kalbi Beyazıt*. İstanbul: Heyamola Yayınları.
- [82] **Feyziati yandı.** (1930, 6 Şubat). *Cumhuriyet*, s.4.
- [83] **Beyazıt Havuzu merasimle açıldı.** (1926, 28 Mart), *Cumhuriyet*, s.1.
- [84] **Eldem, S.H.** (1931). İstanbul ve Şehircilik. *Mimar*, 1931-01(1), s. 1-4.
- [85] **Url-4**
<https://www.archives.saltresearch.org/view/action/singleViewer.do?dvs=1420794893216~748&locale=tr_TR&VIEWER_URL=/view/action/singleViewer.do?&DELIVERY_RULE_ID=10&search_terms=beyaz%C4%B1t%20meydan%C4%B1&frameId=1&usePid1=true&usePid2=true&COPYRIGHTS_DISPLAY_FILE=copyrights2>, erişim tarihi 10.02.2014.
- [86] **Eldem, S.H.** (1925). Beyazıt Meydanı projesi. Derleyen: Eldem, E., Tanju, B., Tanyeli, U., *Sedad Hakkı Eldem: Gençlik Yılları*, s.60. İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.
- [87] **Beyazıt Haydar Bey Havuzu'nun Beyazıt Yangın Kulesi'ne karşı görünüşü.** (t.y.). *Salt Araştırma*. Alındığı tarih: 08.08.14, adres: https://www.archives.saltresearch.org/R/-?func=dbin-jump-full&object_id=961874&silo_library=GEN01.
- [88] **Bedii, S.** (1933, 15 Nisan). Hep senin için. *Cumhuriyet*, s.3.
- [89] **TBMM Meclis Tutanakları.** (1972). 11.10.1972 tarihli zabıt, s.282.
- [90] **Beyazıt Meydanı.** (1958, 23 Şubat). *Milliyet*, s.1.
- [91] **Varoğlu, H.** (1963, 15 Eylül). İstanbul Cenneti. *Cumhuriyet*, s.3.

- [92] **Sayar, Z.** (1958). Beyazıt Meydanından Alacağımız Ders. *Arkitekt*, 02(291) s. 53-54.
- [93] **Beyazıt-Eminönü.** (1963, 9 Mayıs). *Cumhuriyet*, s.7.
- [94] **Beyazıt Meydanı, İstanbul Üniversitesi'nin giriş kapısı.** (t.y.) *Salt Araştırma*. Alındığı tarih: 12.12.14, adres: https://www.archives.saltresearch.org/R/-?func=dbin-jump-full&object_id=961654&silo_library=GEN01
- [95] **Tehlike var.** (1957, 8 Aralık). *Vatan*, s.1.
- [96] **Havagazı sıkıntısı yaza kadar sürecektir.** (1957, 31 Ekim). *Cumhuriyet*, s.3.
- [97] **Üniversitede sular kesik.** (1959, 29 Mayıs). *Cumhuriyet*, s.2.
- [98] **Beyazıt Meydanı.** (1958, 3 Kasım). *Vatan*, s.1.
- [99] **Eldem, S.H.** (1961). Mimarlar Odası'na Dilekçe. *Salt Araştırma*, SHE Arşivi.
- [100] **Eldem, S.H.** (1958). *Beyazıt Meydanı proje eskizi*. *Salt Araştırma*, Rahmi M. Koç Arşivi.
- [101] **Eldem, S.H.** (1957). *Beyazıt Meydanı*. *Salt Araştırma*, Rahmi M. Koç Arşivi.
- [102] **Meydan yukarıda kaldı.** (1957, 3 Eylül). *Vatan*, s.1.
- [103] **Belediye reisinin yeni yollara dair izahatı.** (1959, 18 Temmuz). *Cumhuriyet*, s.5.
- [104] **Beyazıt Meydanı'nın seviyesi yükseltilecek.** (1959, 28 Ağustos). *Milliyet*, s.2.
- [105] **Süheyl Ünver Arşivi.** (t.y.). *Beyazıt Meydanı tekrar doldurulacak*. *Beyazıt Meydanı Dosyası*, s.48.
- [106] **Nadi, D.** (1960, 7 Şubat). Geriye hasret miyiz? *Cumhuriyet*, s.5.
- [107] **Felek, B.** (1960, 15 Ağustos). İmar merakının sonu. *Cumhuriyet*, s.3.
- [108] **Varoğlu, H.** (1964, 7 Eylül). Kümbet. *Cumhuriyet*, s.4.
- [109] **Beyazıt Meydanı 25 Ağustos'tan itibaren yayalara açılacak.** (1962, 15 Haziran). *Cumhuriyet*, s.1.
- [110] **Kim yaptı bu Çin Seddi'ni.** (1963, 6 Eylül). *Hürriyet*, s.1.
- [111] **Hürriyet Meydanı'nda Çin Seddi.** (1961, 14 Aralık). *Milliyet*, s.1.
- [112] **Nadi, D.** (1964, 10 Mayıs). Rahat insanlar ülkesi. *Cumhuriyet*, s.5.
- [113] **Varoğlu, H.** (1964, 15 Mart). Benim oğlum bina okur. *Cumhuriyet*, s.3.
- [114] **Alighieri, D.** (1998). *Inferno*. Adres: books.google.com/books.
- [115] **İstanbul'un imarı kesin bir sonuca bağlanacak.** (1964, 27 Nisan). *Cumhuriyet*, s.7.
- [116] **Erinç, O.** (1964, 7 Temmuz). Beyazıt Meydanı'nı 12. defa tadil edecek proje hazırlandı. *Cumhuriyet*, s.1-7.
- [117] **Böyle değil böyle olmalı.** (1933, 28 Şubat). *Cumhuriyet*, s.1.

- [118] **Darülfünun'un belediyeye verdiği medrese.** (1931, 31 Ocak). *Cumhuriyet*, s.2.
- [119] **Elgöztz, H.** (1934). *İstanbul Şehrinin Umumi Planı*. İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.
- [120] **Bilsel, C.** (2011). "Les Transformations d'Istanbul": Henri Prost's planning of Istanbul (1936-1951). *ITU Journal of Faculty of Architecture*, 8(1), s.100-116. <http://www.az.itu.edu.tr/azv8no1web/10-bilsel-08-01.pdf>
- [121] **Daver, A., Günay, S.** (1944). *Güzelleşen İstanbul*. İstanbul: İstanbul Maarif Matbaası.
- [122] **Lütfi Kırdar'ın dünkü tetkikleri.** (1938, 8 Aralık). *Cumhuriyet*, s.1.
- [123] **Ayvazoğlu, B.**(2012). *Dünyayı Güzelleştirmek*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- [124] **Belediye Reisi Gökay'dan gelen mektup.** (1956, 9 Ağustos). *Yeni Sabah*, s.2.
- [125] **İstimplak bütün şiddeti ile başladı.** (1958, 27 Mart). *Vatan*, s.1.
- [126] **Beyazıt Meydanı'nın tanzimi.** (1957, 22 Eylül). *Cumhuriyet*, s.2.
- [127] **Safa, P.** (1938, 16 Ocak). Meydan ve park. *Cumhuriyet*, s.3.
- [128] **S.G.** (1938, 24 Aralık). Meydansız ve bahçesiz İstanbul. *Cumhuriyet*, s.3.
- [129] **Vali "Bu şehrin planını yapacak adam yok" dedi.** (1961, 12 Ekim). *Milliyet*, s.2.
- [130] **Siyavuşgil, S.E.** (1956, 14 Eylül). Caddelerin iki yanı. *Yeni Sabah*, s.2.
- [131] **Cansever, T.** (1959). U. İ. A. şehircilik komisyonunun İstanbul'daki toplantısı münasebetiyle. *Arkitekt*, 1959-01(294), s.30-32.
- [132] **Cansever, T.** (t.y.). *Beyazıt Meydanı eskiz*. Turgut Cansever kişisel arşivi. İstanbul.
- [133] **Cansever, T.** (t.y.). *Beyazıt Meydanı projesi vaziyet planı*. Turgut Cansever kişisel arşivi. İstanbul.
- [134] **Cansever, T.** (t.y.). *Venedik Bienali Paftaları, Beyazıt Meydanı maket fotoğrafı*. Turgut Cansever kişisel arşivi. İstanbul.
- [135] **İki Türk kahvesi.** (1941). *Arkitekt*, 01-02(121-122), s.8-11.
- [136] **Tanju, B., Tanyeli, U.** (2009). *Sedad Hakkı Eldem II Retrospektif*. İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.
- [137] **Hakkı, İ.** (2007). Şehir ve şuur. Derleyen: Tanju, B., *Tereddüd ve Tekerrür*, s.60-62. İstanbul: Akın Nalça.
- [138] **Eldem, S. H.** (1940). Yerli Mimariye Doğru. *Arkitekt*, 04(111-112), 69-74.
- [139] **Şehircilik mütehassısı mimar Högg dün geldi.** (1957, 15 Ocak). *Cumhuriyet*, s.1-5.
- [140] **Şehircilik mütehassısı İstanbul'da.** (1956, 3 Ağustos). *Cumhuriyet*, s.2.
- [141] **Şehircilik mütehassısı Almanya'ya döndü.** (1956, 20 Ağustos). *Cumhuriyet*, s.2.
- [142] **Beyazıt Meydanı'nın alacağı yeni şekil.** (1959, 22 Mayıs). *Cumhuriyet*, s.3.

- [143] **Beyazıt Meydanı daha alçaltılacak.** (1959, 9 Aralık). *Milliyet*, s.3.
- [144] **TBMM Meclis Tutanakları**, 11.10.1972, s.283
- [145] **Hürriyet Meydanı'nın yeniden tanzimi için dün karara varıldı.** (1961, 8 Mart). *Cumhuriyet*, s.1,5.
- [146] **Sayar, Z.** (1961). Beyazıt (Hürriyet) Meydanı!. *Arkitekt*,302(01), 3-5,21.
- [147] **Vasıta bulamadığından belediye bu yılki imar faaliyetini durdurdu.** (1961, 2 Haziran). *Milliyet*, s.3.
- [148] **Hürriyet meydanı planı 6. defa değiştiriliyor.** (1962, 5 Ağustos). *Milliyet*, s.2.
- [149] **Atay, F.R.** (1961, 25 Şubat).Çözülemez bir mesele mi bu? *Dünya*,s.1-5.
- [150] **Çetintaş, S.** (1937, 28 Ekim). Turgud Cansever sergisi. *Cumhuriyet*, s.7.
- [151] **Eldem, S.H.** (t.y.). *Beyazıt Meydanı projesi eskizi*. Salt Araştırma, Rahmi M. Koç Arşivi.
- [152] **Trafik açıldı.** (1957, 20 Aralık). *Vatan*, s.1.
- [153] **Turgut Cansever Kişisel Arşivi**, (t.y.). Beyazıt Meydanı fotoğrafı. İstanbul.
- [154] **Eldem, S.H.** (t.y.). *Beyazıt Meydanı projesi eskizi*. Salt Araştırma, Rahmi M. Koç Arşivi.
- [155] **Cansever, T.** (2008). Hürriyet (Beyazıt) Meydanı projesi üzerinde yapılan tartışmalar dolayısıyla. Derleyen: Akbıyık, S., *İstanbul'u Anlamak* (s.312-320). İstanbul: Timaş Yayınları.
- [156] **Sağdıç, B.** (1991). Aydın Boysan ile “sansürsüz”. *Mimarlık Dekorasyon*, 11, s.24-27.
- [157] **Haşım, A.** (2007). Yeni bina. Derleyen Tanju, B., *Tereddüd ve tekerrür* (s.94-97). İstanbul: Akın Nalça.
- [158] **Sağdıç, B.** (2010). Sedat Hakkı Eldem kimdir? Derleyen: Armağan, M., *Kubbeyi yere koymamak* (s.245-249). İstanbul: Timaş Yayınları.
- [159] **Ücretli belediye memurlarına yüzde yüz zam yapıldı.** (1959, 28 Mart). *Cumhuriyet*, s. 1.
- [160] **Aygün'ün radyo konuşması.** 1959, 14 Aralık. *Cumhuriyet*, s.3.
- [161] **Okuyucularla başbaşa, Beyazıt Meydanı.** (1961, 25 Şubat). *Cumhuriyet*, s.4.
- [162] **CHP merkezi Ankara teşkilatına ihtar verdi.** (1960, 28 Mart). *Cumhuriyet*, s.5.
- [163] **Beyazıt Meydanı projesinin büyütülmesini beklemekte.** (1963, 18 Eylül). *Cumhuriyet*, s.4.
- [164] **Belediyede çalışan.** (1964, 5 Şubat). *Cumhuriyet*, s.7.
- [165] **Borges, J.L.** (2006). *Kum Kitabı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- [166] **Süheyl Ünver Arşivi.** (t.y.). *Akşam olunca*. Beyazıt Meydanı Dosyası, s.53.
- [167] **Url-5** <<http://ilerihaber.org/beyazit-meydanina-da-topbas-operasyonu/343/>>, erişim tarihi 15.08.2014.

- [168]**Url-6** <http://www.zaman.com.tr/gundem_topbas-aksaray-ve-beyazit-meydani-yeniden-duzenlenecek_2043916.html>, erişim tarihi, 20.11.2014.
- [169]**Pazar günleri Beyazıt Meydanı'nda kurulan bit pazarına binlerce İstanbullu akın ediyor.** (1970, 13 Şubat). *Vatan*, s.1.
- [170]**Url-7** <<http://www.yurtgazetesi.com.tr/m/?id=45424132>>, erişim tarihi, 05.10.2014.
- [171]**Url-8** <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/113097/_Taksim_meydan_ozelligini_yitirecek_.html>, erişim tarihi, 30.10.2014.
- [172]**Url-9** <<http://sehirrehberi.ibb.gov.tr>>, erişim tarihi, 21.08.2014.
- [173] **İstanbul Belediyesi.** (1934). *İstanbul Şehir Rehberi*. İstanbul: Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş.
- [174] **Şehremaneti Heyet-i Fenniye.** (1924). *İstanbul Şehremaneti Rehberi*. İstanbul: Ahmed İhsan Matbaası.

EKLER

EK A : Hava fotoğrafları

EK B : Sedad Hakkı Eldem'in Beyazıt Meydanı Projeleri

EK C : Sedad Hakkı Eldem'in Turgut Cansever'in Beyazıt Meydanı projesi ile ilgili raporu

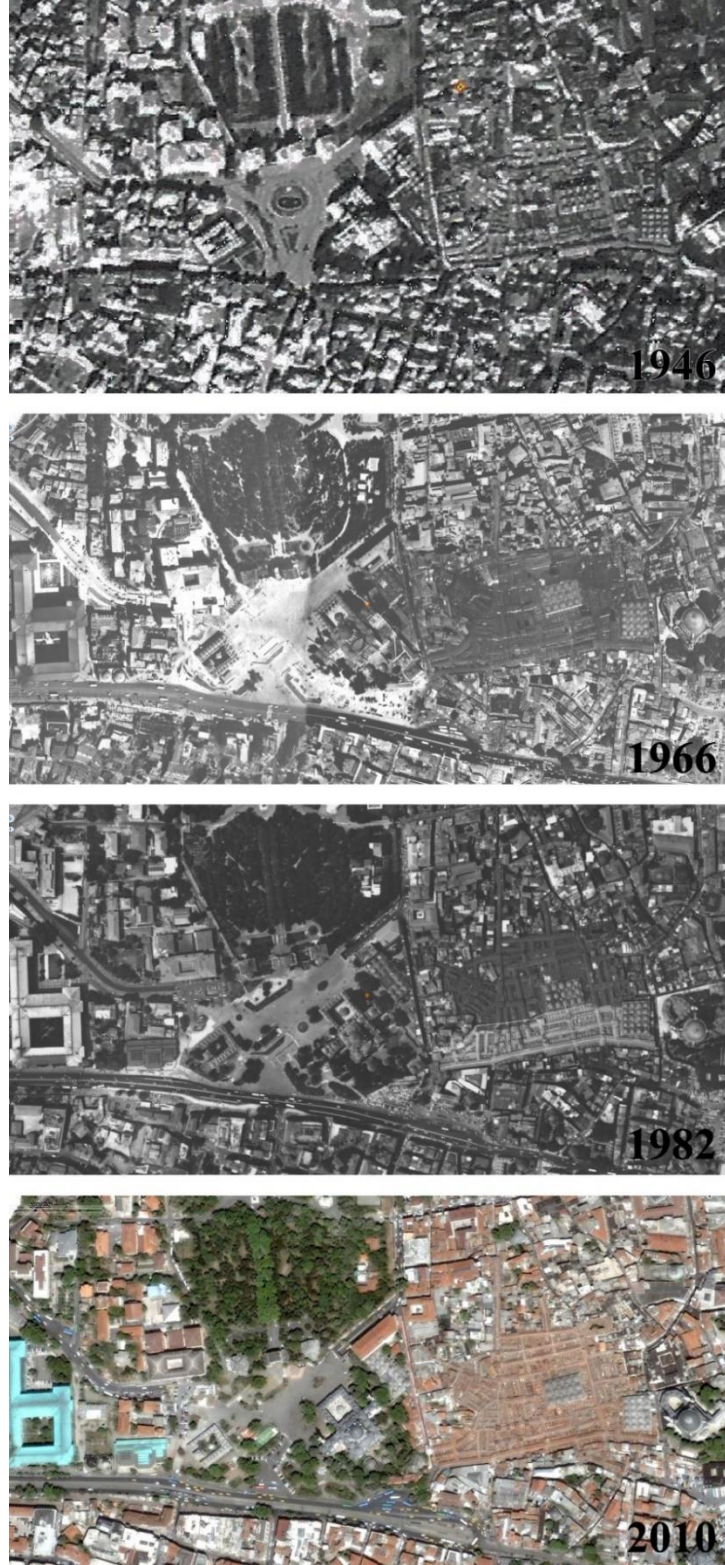
EK D : Turgut Cansever'in Beyazıt Meydanı Projesi

EK E : Beyazıt Meydanı Venedik Bienali Paftaları

EK F : Haritalar

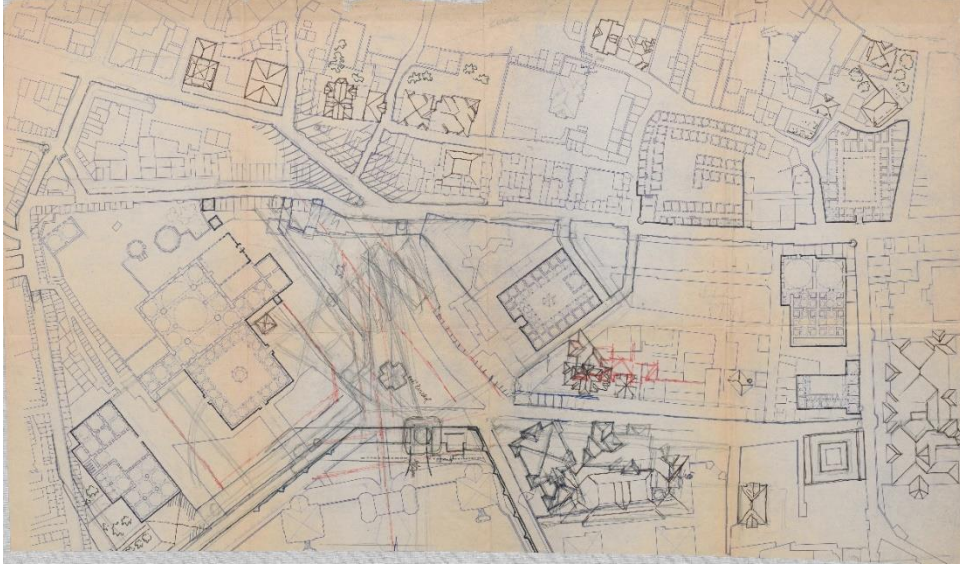

EK A : HAVA FOTOĞRAFLARI

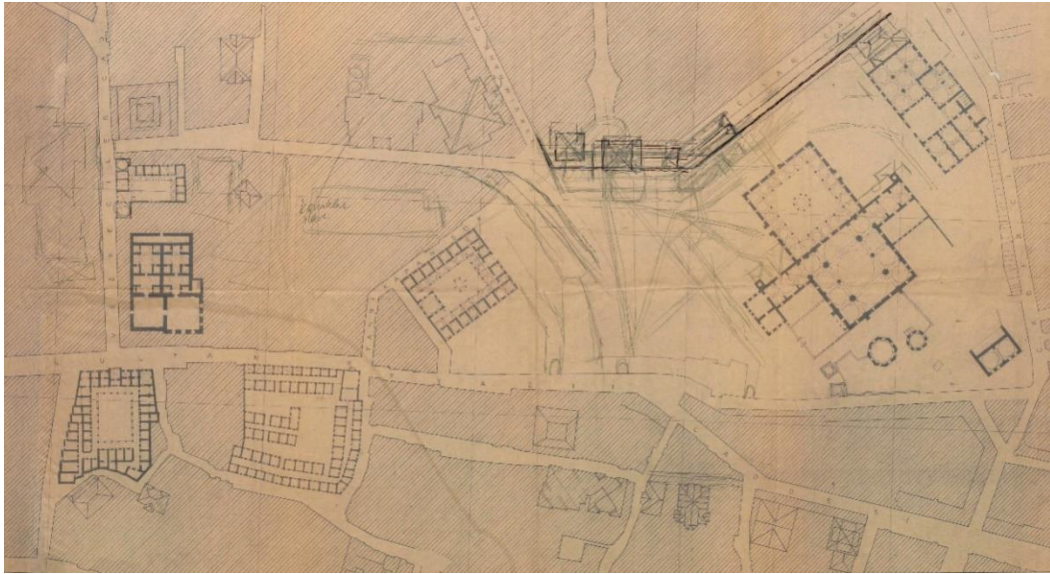

Şekil A.1 : 1946, 1966, 1982, 2010 Hava fotoğrafları [172].

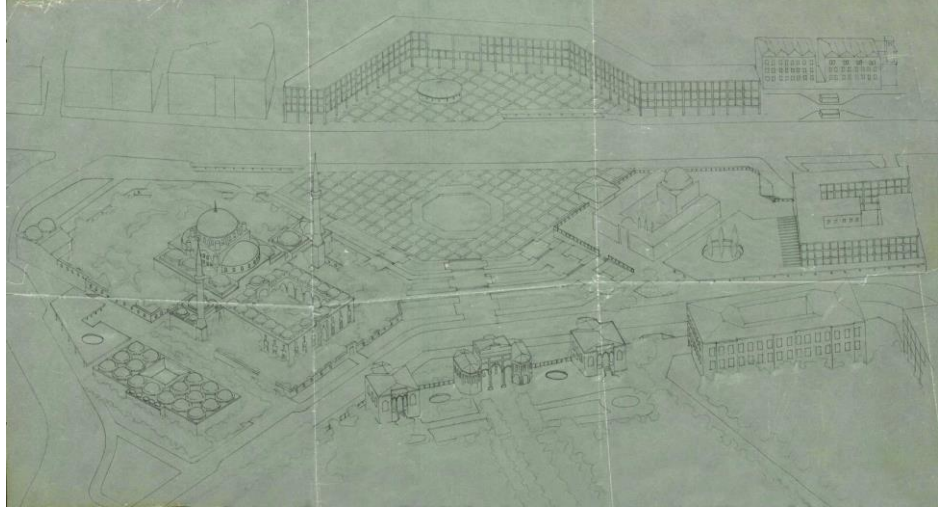
EK B : SEDAD HAKKI ELDEM'İN BEYAZIT MEYDANI PROJELERİ

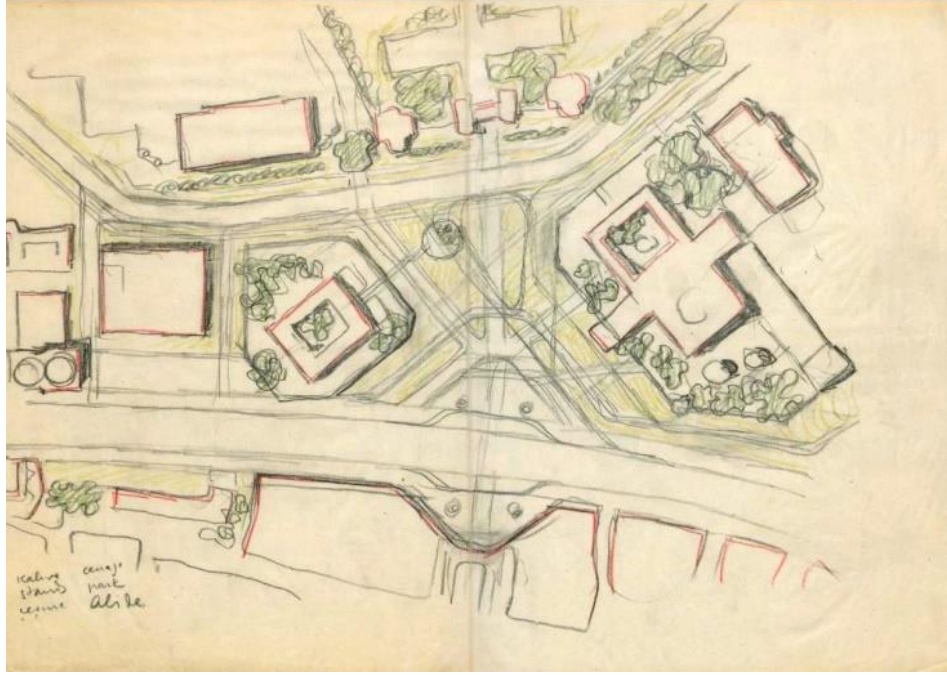
Şekil B.1 : 1957'deki ilk öneriye dair eskiz [100].

Şekil B.2 : Eskiz [100].

Şekil B.3 : 1958 yılındaki ikinci öneriye ait perspektif [100].

Şekil B.4 : İkinci öneri için eskiz [100].

**EK C : SEDAD HAKKI ELDEM'İN TURGUT CANSEVER'İN PROJESİ İÇİN
YAZDIĞI RAPOR [57]**

Bayezit-Hürriyet Meydanına ait
Y.Mimar Turgut Cansever imzalı 1:500 ölçekli proje
hakkında görüşlerim.

Trafik durumu :

Projede meydanın orta kısmı, binek trafiğe kapınmış, ve yayalara tahsis edilmiştir. İlk olarak tarafımdan bu meydan için hazırlanan projede de teklif edilen bu keyfiyet, meydanın sükuneti ve estetiği bakımından büyük bir kazançtır. Medrese ile Cami arasında geçen şimşekli trafik yolu yerine Medrese ile Hamam arasına daha kısa bir yol teklif edilmektedir. Bu hal şekli sayesinde otomobil trafiği meydanın dış çevresinde kalmıştır. Teklif edilen yeni yolun açılması sadece bir kaç binanın istimalına ve gereken hafriyatın yapılmasına lüzum gösterir. % 7 nisbetinde bir meyil fazla bulunmazsa, Vezneciler caddesinin nivosına dökünmeğe lüzum kalmaz. Aksi takdirde bu meyli 1-2 metre kadar indirmek lazım gelirdi, bu indirme tesirini Bayezit Meydanı ortalarına kadar gösterir.

Medresenin arkasından geçirilmiş olan yolun Bakircılar, Mercan istikametinde inkişafı, Üniversite kapusunun önünde olmaktadır ki, bu da kanaatimce, en muvafık hal şeklidir. Güzergah zaten mevcuttur. Fakat projede bu yolun Üniversite bahçesi boyunca 190 metre uzunluğundaki bir kısmı tünel halinde tasavvur edilmiştir. Yaklaşma rampalarıyla böylece 250 metre kadar uzun bir hendek vucûde gelmektedir. Bu tünel mauz-zam bir masrafa sebep olduğu gibi kanaatimce tamamiyle lüzumsuz, ve bilakis Üniversitenin binek antresini battal bir hale koyduğundan dolayı, zararlıdır. Bu tünel sırf Üniversite cephesini meydana bağlamak için düşünülmüştür. Yani yaya irtibatının bütün cephe uzunluğunca muhafazasına imkan sağlamak istenmiş, fakat bu kadar masraf göze alındıktan sonra, Üniversite fasadı bilakis gizlenmiş, yaya irtibatı da ancak bir noktada, ve dolambaçlı bir şekilde yapılmıştır. Büyük Şehirlerde bu gibi yer altı geçitler yalnız aynı ağırlıkta iki trafik yolunun kruazmanını hafifletmek için yapılır. Yaya geçitleri ise sadece bir köprü ile halledilebilir. Kalyonki, o takdirde, binek trafiğini kendi seviyesinde bırakmak, ve yaya geçidini köprü, daha doğrusu yer altı yapmak lazımdır. Netice olarak müellifin tasavvur ettiği tünel katı surette yanlıştır.

Projede Divan Yolu ile Ordu Caddesinin bağlantı noktasında, Theodosius Kemerinin civarında kuvvetli bir dirsek müşahade edilmektedir. Olsa olsa trafiği yavaşlatmak, veya sadece estetik düşüncelerle yapılmış olduğu kabul edilebilecek bu kırıklığın mali bakımdan ne demek olduğunu acaba müellif düşünmüştür ?

Divan Yolunun meydan önündeki genişliği 12 metreye indirilmiştir. Bununla trafiğin Theodosius kemerinden itibaren hafifliyeceği mi ifade edilmek istenmiştir ? Yolun genişliğini 3 veya 4 trafik yoluna indirmekle durak meselelerinin halledilemez hale gelecekleri düşünülmemiştir.

Gerek Divan yolu, gerekse Üniversite kapusu tarafında, otobüs, taksi, dolmuş durakları için yerler yoktur. Ring seferleri olmasa bile bu meydanın koskoca durak mevzularına hiç temas edilmemiştir. Otomobil parkı için gösterilen yer, hem sapa, hem yokuştur. Halbuki otoparkların meydanın muhtelif yerlerine dağıtılmaları gerekirdi. Bilhassa Çarşı kapusu civarında park düşünülmeliydi.

Bayezit Camii, projede alacağı şekilde, mutad Cenaze merasimlerine imkan veremeyecektir, çünkü Cenaze alayına ait arabaların bekliyecekleri bir yer yoktur.

./.

Böylece Bayezit Meydanı eski hususiyetlerinden birini daha kaybetmek vaziyetine girecektir.

Üniversite öğrencileri için durak mevzuu çok daha mühimdir. Öğrenci ve Profesörlerin ön kapuyu rahat ve normal bir şekilde kullanabilmeleri lazımdır ki, buna proje tünelden dolayı imkan vermemektedir.

Mali durum :

Memleketimizde yapılacak işlerin ölçümüne ve mali kudretimize uygun, ve azami tasarrufa riayet edilerek ele alınmaları gerektiği, artık münakaşa götürmez bir gerçek olarak kabul edilmek lazımdır. Bu düşünceye göre mevzubahis projede kabili müdafa bir taraf bulunamaz. Her şey en pahalı şekilde yapılmış ve fuzuli masraflardan hiç kaçınılmamıştır. Şöyleki :

Yer altı geçidi tatamiyle lüzumsuzdur. Üstelik profili gayri müsaittir. Bir kısmın üzerine ayrıca teraslar ilâve edilmiş, bunların üzerine de ağaçlar dikilmiştir. Proje gereğince meydanın büyük bir kısmının yeniden doldurulması gerekmektedir. Bunun için 2 ile 3 metre yükseklikte bir çok istinad duvarları, merdivenler, rampalar yapmak lazım olmuştur. Halbuki bu imla yalnız lüzumsuz değil, aynı zamanda mahzurludur. Meydanın asıl zeminin daha aşağıda olduğu malumdur. Yer, İstanbulun başka semt ve meydanlarında olduğu gibi asırlar içinde dökmüş ve enkaz molozu yüzünden yükselmiştir. 1956-7 senelerinde yapılan hafriyat bu imlanın ancak bir kısmını kaldırabilmiştir. Bu sayede de Bayezit Caminin gerek Vezneciler Caddesi, gerekse Divan Yolundan gelip te eski heybetli ve hakim durumu yeniden elde ettiği müşahade edilebilir. Estetik mülâhazalarla da müdafa edilemeyeceğini başka yerde göstermeğe çalışacağımı bu fuzuli imla lüzumsuz bir masraftır.

Elektrik idaresine ait Transformatörlerin, projede olduğu gibi, yıkılıp yer değiştirmelerinin ne gibi külfet ve masraflar demek olduğu her halde düşünülmüştür. Bu nokta üzerinde, sırf müellifin bu mevzular karşısındaki durum ve tutumunu izah için duruyorum.

Projede Marmara Sineması sırasındaki binalar yok farzedilmiştir, demek ki yıkılmaları mülâhaza edilmiştir. Bu iş, meydanın o cephesine lazım olan sukuneti vermek için, yeniden yapılacak yeknesak gelir binalarına yer kazanmak için düşünülmüş olsa idi, belki kabili müdafa olabilirdi. Müellif, bu mali külfeti tereddüdsüz yüklenmiş, fakat yıktığı binaların yerlerine belki daha hareketlilerini oturtmuştur. Halbuki daha iktisadi bir davranış, mevcut binaların önüne şerit şeklinde yeknesak fasat şeklinde galeriler yapmakla arkadaki binaları kamufle etmeği düşünebilirdi.

Projeye hakim olan fikir tahakkuk ettirebilmek için; meydanın muhtelif yerlerine serpiştirilmiş olan ufak tefek binaların en iyi kaliteden olmaları gerekmektedir. Yani buralarda gelirleriyle gayri mütenasip bahada binalar inşası gerekmektedir. Bu kalite temin edilmeyip, geliş güzel inşaatla iktifa edilirse, burası bir iki sene sonra perişan bir manzara arz etmeğe mahkumdur.

Demek ki bu bakımdan da projenin tahakkuk maliyeti, lüzumsuz yere yüklenmektedir.

Divan yolu, Ordu caddesindeki daraltmalar güzergâh değiştirmeleri tamamiyle fuzuli masraflardır.

Mimari ve Estetik Yön :

Projenin mimari ve estetik iddası büyüktür. Yani bunlar ön planda tutulmuş, ve bariz bir şekilde pratik ve maddi mülâhazalara hakim olmuştur. Muayyen bir estetik netice elde etmek için hiç bir mali fedakarlıktan kaçılmamıştır. Yani proje gayet pahalıdır. Elde edilen netice icab eden külfet ve masraf ayarındadır ? (Bunun aksine kanaatıma göre, iyi bir işin pahalı olmasına hiç lüzum yoktur. Bir işin kalitesi hiç bir zaman bahasıyla ölçülemez) Kanaatimce kompozisyonun külli ve kısmi kusur ve zaafı vardır.

Proje son teferruatına kadar inceden inceye etüd edilmiş, detaylara azami ehemmiyet verilmiştir. Bu işin umumi kompozisyonun leyhine olmadığını maalesef ilave etmek mecburiyetindeyim. Müşahede edebildiğim başlıca zaaf veya kusurlar şunlardır.

Meydan " serbest " veya " açık " olan kısımlar ile kapalı, koytu, gizli kısımları arasındaki nisbet, neticede bir şehrin en mühim bir meydanına uyacak karakter ve mahiyette değildir. Açıklık, "meydan " kısımları fazla azdır.

Meydanın nivelmanı yüksek ile alçak kısmı arasında konvex bir profil vermektedir. Yani tasavvur edilen imlanın miktarı fazla tutulmuş, ve doldurulan yerler fazla ileriye (yani Divan Yoluna doğru) alınmış olduğu için, Divan yolundan görüş, davet edici değil, bilakis ezicidir. Bilhassa Cami ile Medrese arasında bastion gibi ilerliyen set, bu aksi tesiri kuvvetlendirmektedir. Bu taraftaki trotuarda bulunanlar, meydana tecrid edilmiş vaziyete giriyorlar. Kanaatimce, yapılanın aksine hareket etmek lazımdı. Cami ile Medrese arasındaki saha hem plan hem profil bakımından konkav olmalıydı. Yani yükseliş daha geriden başlayıp, daha tatlı olmalıydı, ve yüksek istinad duvarlarından kaçınılmalıydı. Divan Yolunun sağında ve solundaki düzlük sahaları daha büyük tutularak, bu kısmın boğulması önlenmeli, ve meydanın yüksek kısımlarıyla ahenkli (tezatsız) bir şekilde bağdaşması temin edilmeliydi. Ancak bu sayede Üniversite kapusunu projedeki mücerred durumundan kurtarıp, ta Divan yoluna kadar zımnen bağlamak kabil olurdu ki, bu da meselenin başlıca halledilmesi gereken mevzularından birini teşkil etmektedir. Bu suretle ihtiyarına lüzum hasıl olan büyük imla işine de ihtiyaç kalmazdı.

Meydan kompozisyonunun mihrağı veya belkemiği vaziyetinde hakim unsurları yoktur. Meydan sarıh bir şekilde ifade edilerek büyük ve sade hatlardan mahrumdur. Bilakis bir birine eklenmiş bir çok elemanlar vardır, ve bunlar sanki bir sarsıntıya uğramış, yerlerinden oynamış, ve geliş güzel bir vaziyette donakalmışlardır. Görünüşte karmakarışık bina ve duvarlar arasında labirent şeklinde yollar vardır. Bu sufi karışıklık ve kalabalık, belli ki ince ve uzun bir etüdü mahsulüdür. Bu muayyen bir estetiğin, ve incelmış bir zevkin tezahürü olabilir. Hatta müellifin şahsi temayüllerinin ifadesidirler. Fakat bu derece hususiyeti olan bir mimari görüşün böyle bir meydana tatbik edilmek istenmesi doğrudur ? . Böyle bir mevzuda müellifin, Cami ve medresenin teşkil ettikleri manzume karşısında şahsi temayüllerini arka planda bırakması, daha çekimser davranması daha isabetli olurdu. Belki bu rastgele dağıtılmış binalar ve teşkil ettikleri gruplar ile mahalli ve pitoresk bir karakter elde edilmeğe çalışılmıştır.

Üniversite Cümle kapusunun önüne binek vasıta ile yanaşmak imkânını vermiyor. Rektörlüğe meydana dan itibaren vasıta ile gitmek kabil değildir. Araba girişinin Mercan veya Harem kapusuna inhisar ettirilmesi kanaatimce kafi değildir. Zaten Harem kapusuna Hürriyet meydanından itibaren vasıl olmak imkânı da, öndeki setten dolayı, yok olmuştur. Yaya irtibat da, başka yerde belirttiğim gibi, muvafık sayılamaz. Müellif bu bariz ihtiyaçları, Serasker kapusunun kompozisyonu dışında bırakması yüzünden, nazarı itibara alamamıştır. Eski Serasker kapusu hakikaten mikyası ve mimarisi bakımından, Cami ve Madrese ile bağdaşmamaktadır. Fakat şehircinin vazifesi işte bu gibi güçlükleri yenmek, bunlardan kaçmak değildir. Netice olarak şunu tıbarüz ettirmek isterimki, iyi bir mimari kompozisyon, bu kapuyu inkar ederek değil, bilakis bu kapuya manevi manasının icab ettirdiği ehemmiyet ve kıymeti esirgememekle elde edilebilirdi.

Meydanın girişleri tatminkar değildir. Projeye göre meydan kandi içinde kapalı, kendi iç hayatı dış trafikten ayrılmış, sanki şehrin ortasında bir sukun ve istirahat haziresidir. Cami ile Madrese arasında vucude getirilen saha kendi aleminde kapanmış bir taşıktır. Bu tefsirin hududları dahilinde kalınırsa, meydanın dışarıya doğru kendini tecrid etmesi, kendi içine çekilmesi, doğru sayılabilir. Fakat böyle olsa bile, Bakırcılar ve Vezneciler taraflarından giriş cazip değildir. Meydanın tünel ağzı üstündeki görünüşü tatmin edemez. Divan yolu, ve ordu caddesi taraflarının da parça binalar ve setlerle daraltılması ve nihayet meydanın dar bir ağızla Divan yoluna bağlanması, hep aynı görüş icabıdır. Divan yolundan gelinirken, meydanı uzun müddet görmek kabil değildir. Çünkü insan boyunu aşan istinad duvarları ve üzerindeki pavyonlar görüşe manidir. Aksaraydan gelinirken, görüş noktasının tam karşısına Madrese etrafındaki yeni ekleme binalardan biri getirilmiştir.

Burada da meydana mümkün olduğu kadar uzun müddet gizli tutmak, ve ancak kafi miktarda yaklaşıldıktan sonra sürpriz şeklinde meydana ve etrafındaki binaları göstermek gayesine göre hareket edilmiştir. Şimdi tayini lazım gelen husus ile karşılaşmış oluyoruz. Bu meydanın bu karakterde olması, veya bu karakterini bu derece ifrada vardiması, gerçeklere uygun mudur ?.

Müellif ölçüyü iyi bulamamıştır. Kapalı bir meydan tasavvur edildiği düşünülse bile, teklif edilen şekil fazla küçüktür. Meydan boşluğu hakikatte füsulî motiflerle doldurularak boşulmuş, geride kalan ufak bir avlu, ve bu avlunun caddeye bakan terasları olmuştur. Bu bir meydan değil bir avludur. Fakat Cami avlusunu, Üniversite avlusunu belli değil. Halbuki mimari bakımdan Caminin boşluğa ihtiyacı vardır. Üstelik Camie doğru arazinin hafif meyille yükselişi de tesir için mühimdir.

Kanaatimce meydan açık, ferah, vasi bir halk meydanı olmalıdır. Şekli mimarisi, sade ve kolay anlaşılır olmalıdır. Herhalde projede ki gibi, kendi içine çekilmiş olmamalıdır.

Son olarak projede çimenlik, ve su sahalarının çok az tutulmuş olduğu kaydedilmelidir. Parke taşı sahaları fazladır. Kum ve Çakıl meydanları birer fantezidir. Projede en az 5 gayet ufak havuz vardır. Bunların böyle bir meydana manaları olamaz. Bu bakımdan da proje hayali addedilmelidir.

Hürriyet meydanının geniş miktarda su oyunlarına ihtiyacı vardır. Bir meydanın bu şekilde şenlendirilmesi ancak büyük su satırlarıyla kabildir. Kadirşinas bir düşünce, Şehremini Haydar Beyin havuzuna ait fiskiyelere yer bulamazmıdır. Bunlar da Bayezit meydanının tarihine mal olmamış mıdır ?.

Netice :

Projenin şimdiki haliyle tatbikini, tavsiye edemem. Maliyetinin çok yüksek olması, üzerinde titizlikle durulmasını ve neticenin müemmen olmadan icraata geçilmemesini icabettirmektedir.

Yukardan beri arzettiğim islah imkanlarının müellif tarafından kabûlleneceğini ümid ederim. Bu olmadığı takdirde, mevzuun açık bir müsabaka yoluyla halli, en doğru çare olacaktır.

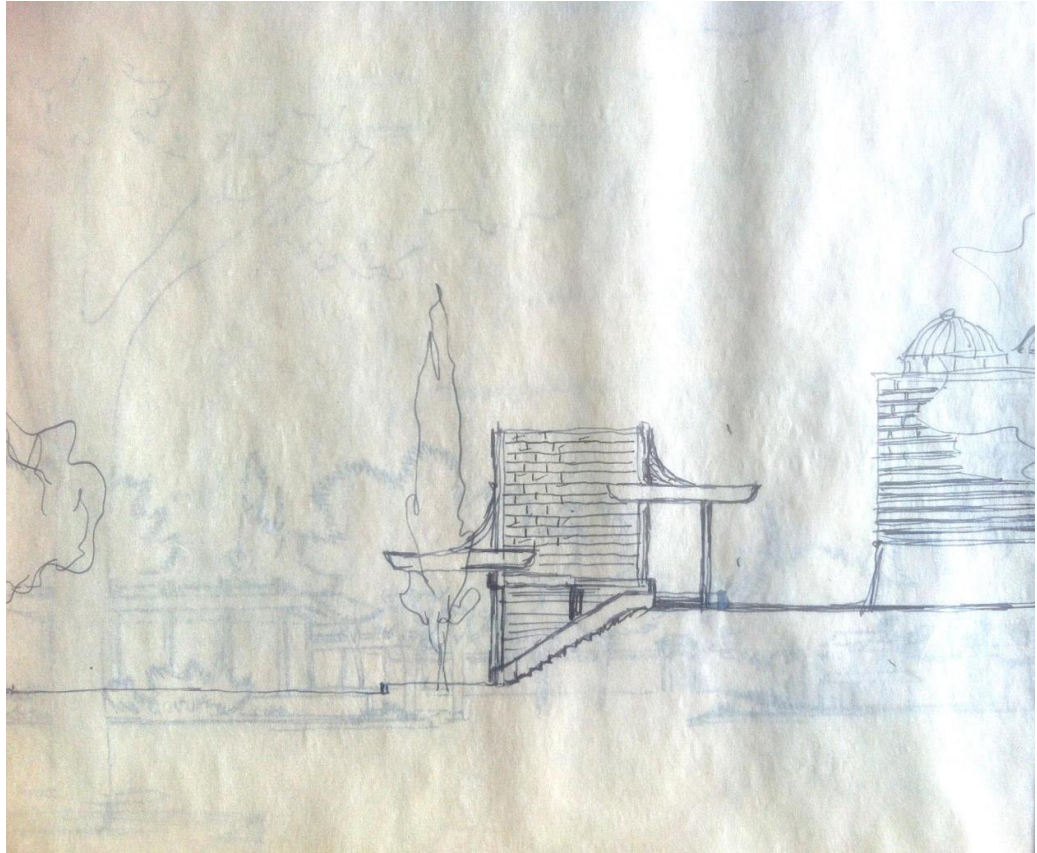
Eğyle bir şehircilik müsabakası, ancak doneler sarıh, matlub malûm olduğu zaman verimli olabilir. Bayezit ve Hürriyet meydanı mevzuunda, o kadar çok hazırlık etüdleri yapıldığı ihtiyaç ve imkanlar layikiyle aydınlanmış bulunuyor. Müsabakada aynı zamanda Hürriyet anıtının yeri ve gabarisinin tespiti için faydalı olacaktır.

Y.Mimar
Sedad H.Eldem

7.2.1961

SHH

EK D: TURGUT CANSEVER'İN PROJESİNE AİT ESKİZLER

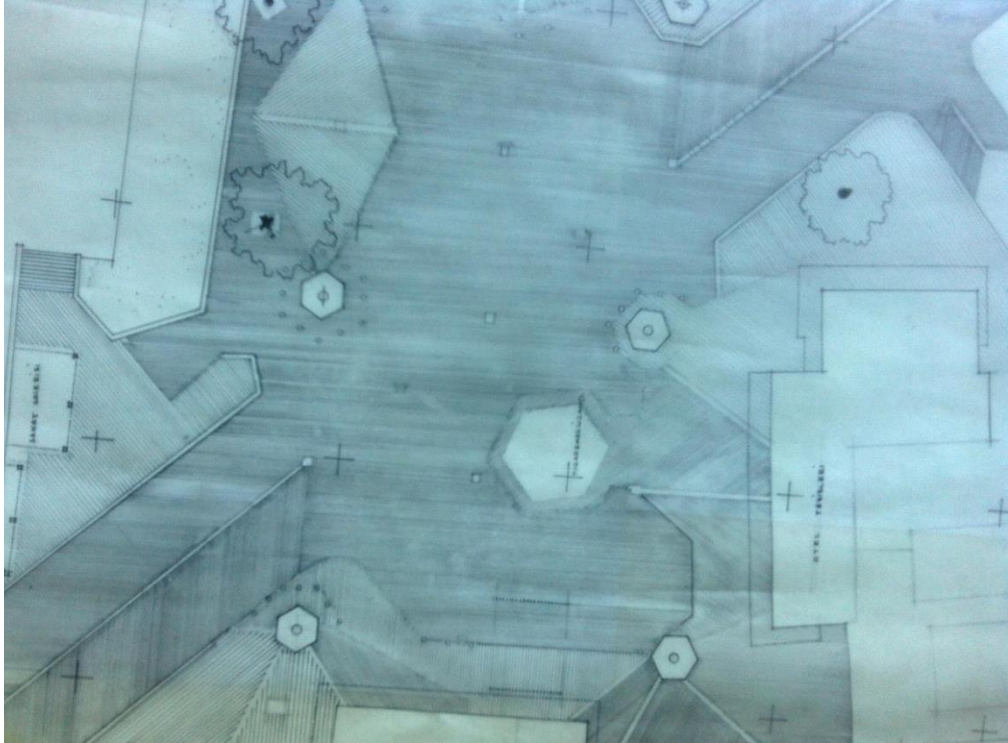
Şekil D.1: Meydanı dolduracak küçük birimler (TCA) [133].

Şekil D.2 : Eskizler (TCA) [133].

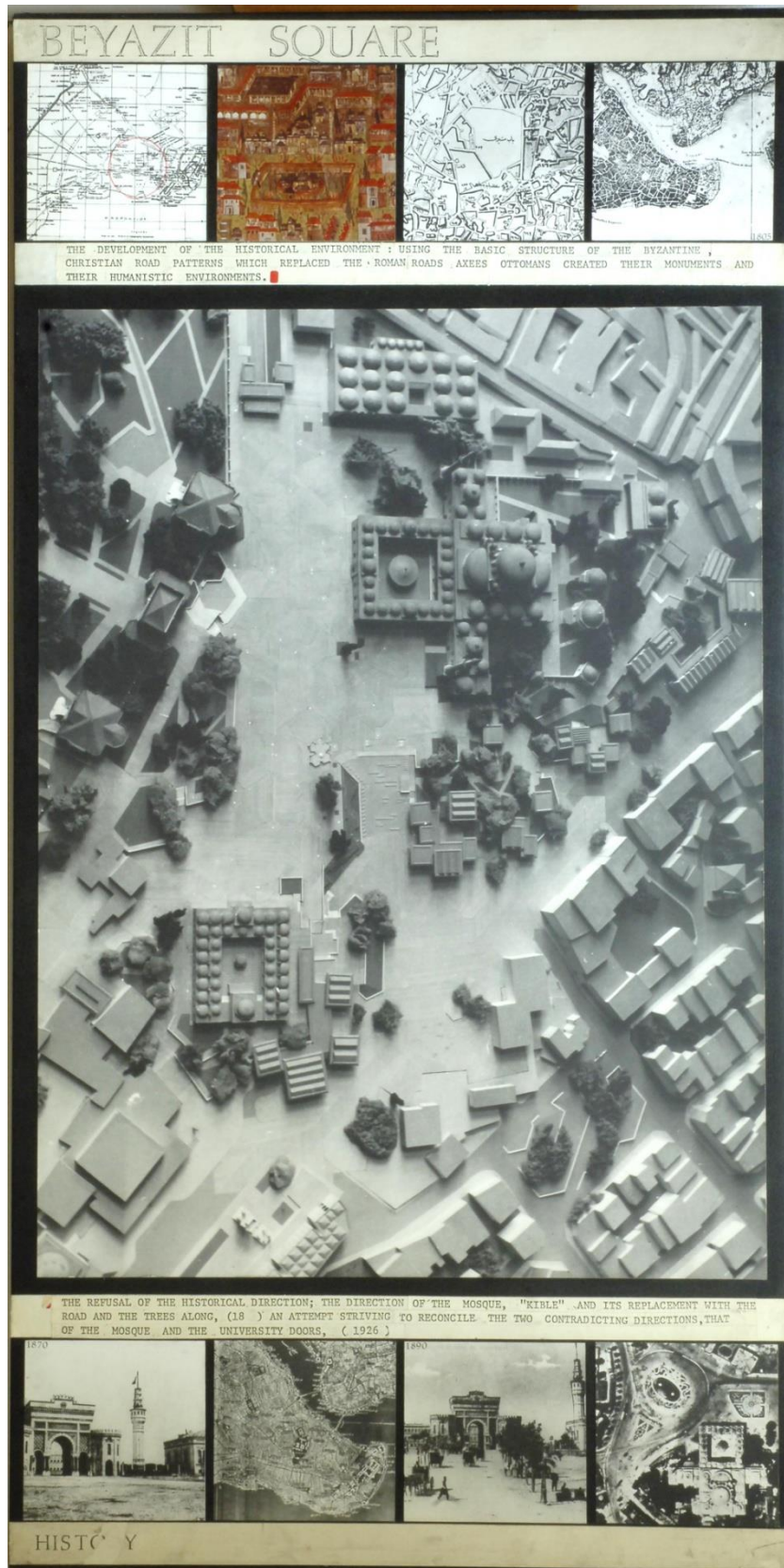

Şekil D.3 : Korunması gereken ağaçlar (TCA) [133].

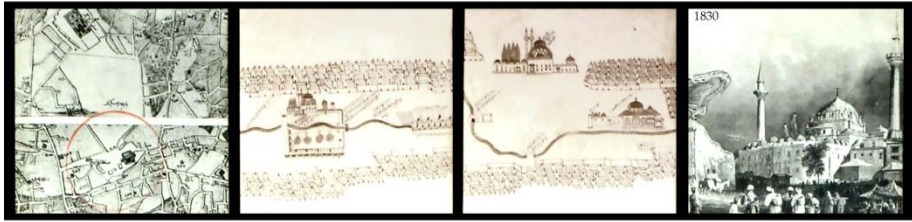

Şekil D.4 : Döşeme detayları (TCA) [133].

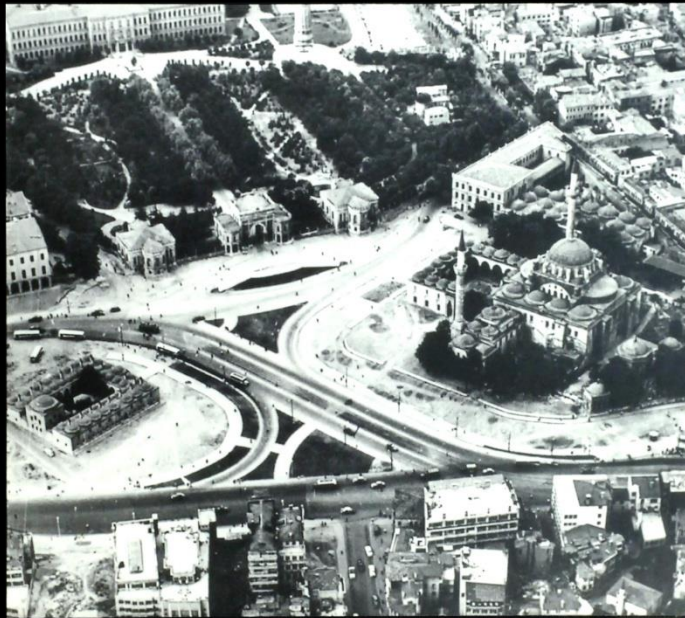
EK E : BEYAZIT MEYDANI VENEDİK BİENALİ PAFTALARI (TCA) [134]

PEDESTRINISATION AND RESTORATION PROJECT

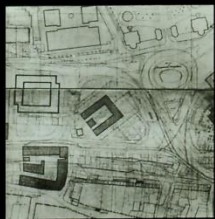
MEN LIVED WITH AND LEARNED ABOUT EXISTANCE THROUGH THESE CULTURAL MONUMENTS AND THEIR QUALITIES.

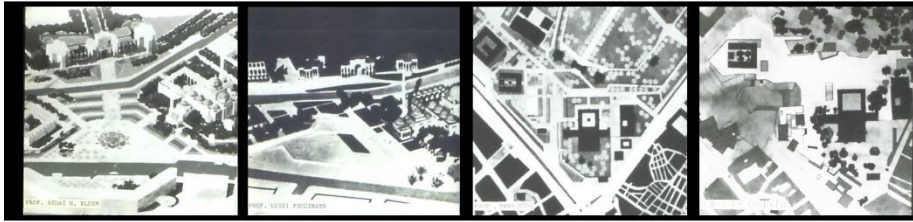
THE TRIAL TO HARMONISE THE CONTRADICTION (1926) WAS FOLLOWED BY THE DESTRUCTIVE BARBARIC ATTITUDE THAT PLACES MOTORCARS ABOVE ALL OF THE HUMANISTIC VALUES.

DESTRUCTION

ITS PLACE IN THE HIERARCHY OF ISTANBUL

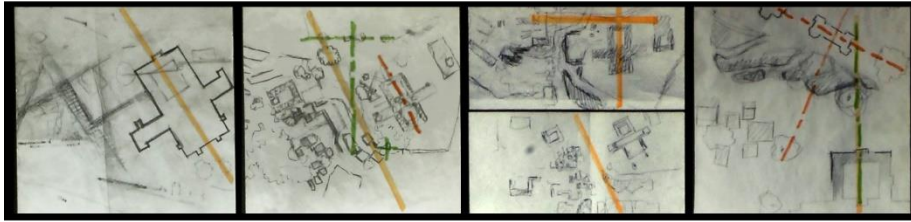
THE SOLUTIONS SUGGESTED BY PROF. SEDAT H. ELDEM, PROF. HANS HOGG AND PROF. LUIGI PICCINATO; THEIR EFFORTS WERE LIMITED TO THE RECONSTRUCTION OF THE UNITY OF THE MEDRESE AND THE MOSQUE, EXCLUDING THE EXTREMELY IMPORTANT PEDESTRIAN MOVEMENTS FROM THE UNIVERSITY AND THE OLD BAZAAR.

RADICALLY REJECTING THE PREVIOUS BARBARIC HIGHWAY IMPLEMENTATION, OUR PROPOSAL AIMED TO CREATE A COMPLETELY PEDESTRIAN URBAN SPACE. BESIDES PEDESTRINIZATION, THE CONTRADICTIONS BROUGHT ABOUT BY THE ALTERATION OF THE HISTORICAL ROAD LEVEL WERE SOLVED BY TERRACES AND GROUPS OF BUILDINGS AND TREES ABOVE THEM.

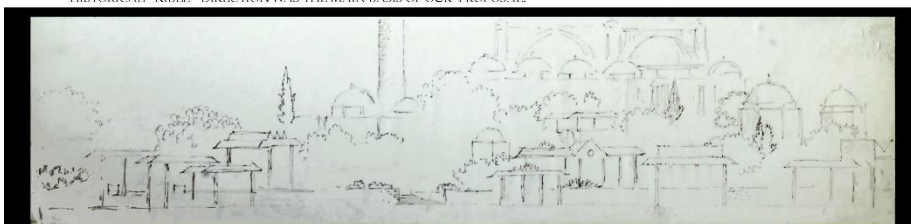
PEDESTRINIZATION AND TRAFFIC

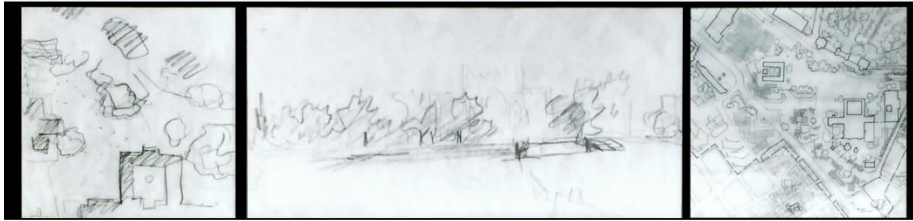
THESE SKETCHES SHOW HOW WE FOUND THE REAL DIRECTION OF "KIBLA" IN THE FIRST STUDIES, THE DRAWINGS WERE MADE ACCORDING TO THE NORTH OF THE MAP. LATER EVERYTHING WAS DRAWN ACCORDING TO THE DIRECTION OF THE MOSQUE.

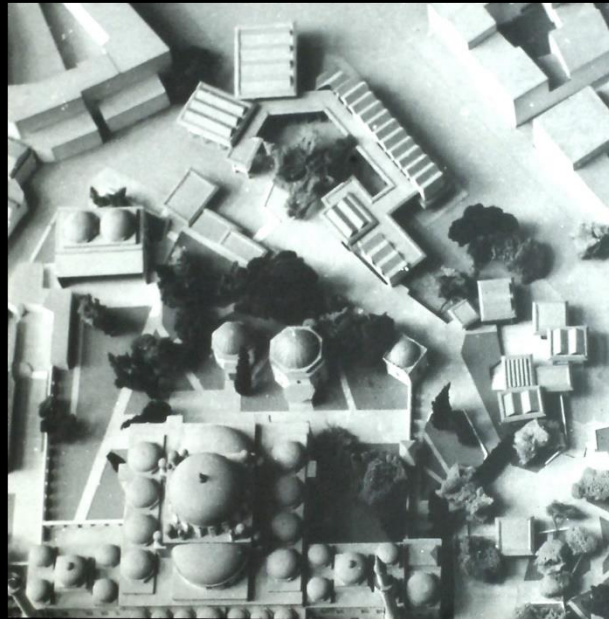
WHILE SOLVING THE CONTRADICTION CREATED IN THE 19TH CENTURY, THE REACCEPTANCE OF THE DOMINANCE OF THE HISTORICAL, "KIBLA" DIRECTION WAS THE MAIN BASIS OF OUR PROPOSAL.

THE NEED FOR THE DOMINANCE OF CULTURAL VALUES

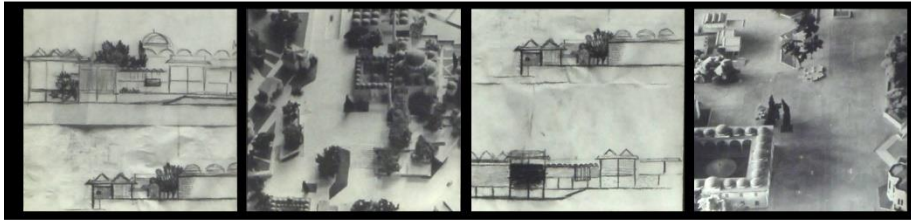
THOSE SPACES AROUND THE MOSQUE AND THE MEDRESE WERE PLANNED SO THAT THEY WILL GIVE THE NECESSARY PROPORTIONS TO THESE MONUMENTS, THEIR GREATNESS, BEAUTY WILL BE FELT AND MEN WILL FIND THE RIGHT DIRECTION AROUND THEM.

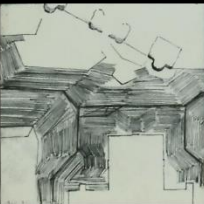
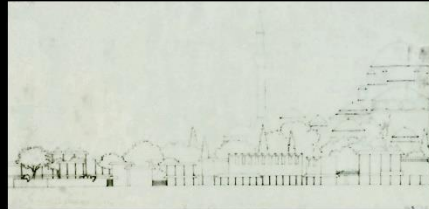
WE TRIED TO ORGANIZE OTHER ENVIRONMENTAL SPACES SUCH AS "SİMKEŞHANE", A 16th CENTURY SILVER WORKERS MARKET.

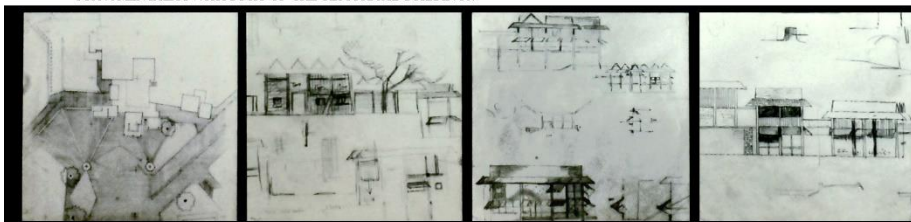
ENVIRONMENTAL SPACES

THE BUILDINGS WERE DESIGNED SO THAT THEY WILL CREATE THE CALM, HARMONIZING PEDESTRIAN SPACES AROUND THE MOSQUE, THE MEDRESE AND SOLVE THE PROBLEMS OF LEVEL ALTERATIONS. THEY WERE LIGHT AND FLEXIBLE ROOFS IN RELATION TO THE ETERNAL EXPRESSION OF BOTH THE MOSQUE AND THE MEDRESE.

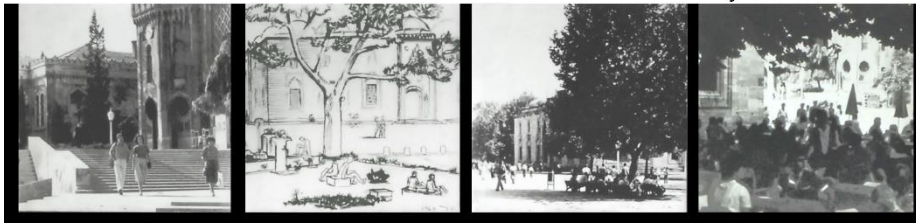

THE GRANITE AND BRICK PAVEMENTS WERE PLANNED TO BE AN HARMONY, IN COLOR AND IN CREATING THE EFFECT OF MONUMENTALITY WITH BOTH OF THE HISTORICAL BUILDINGS.

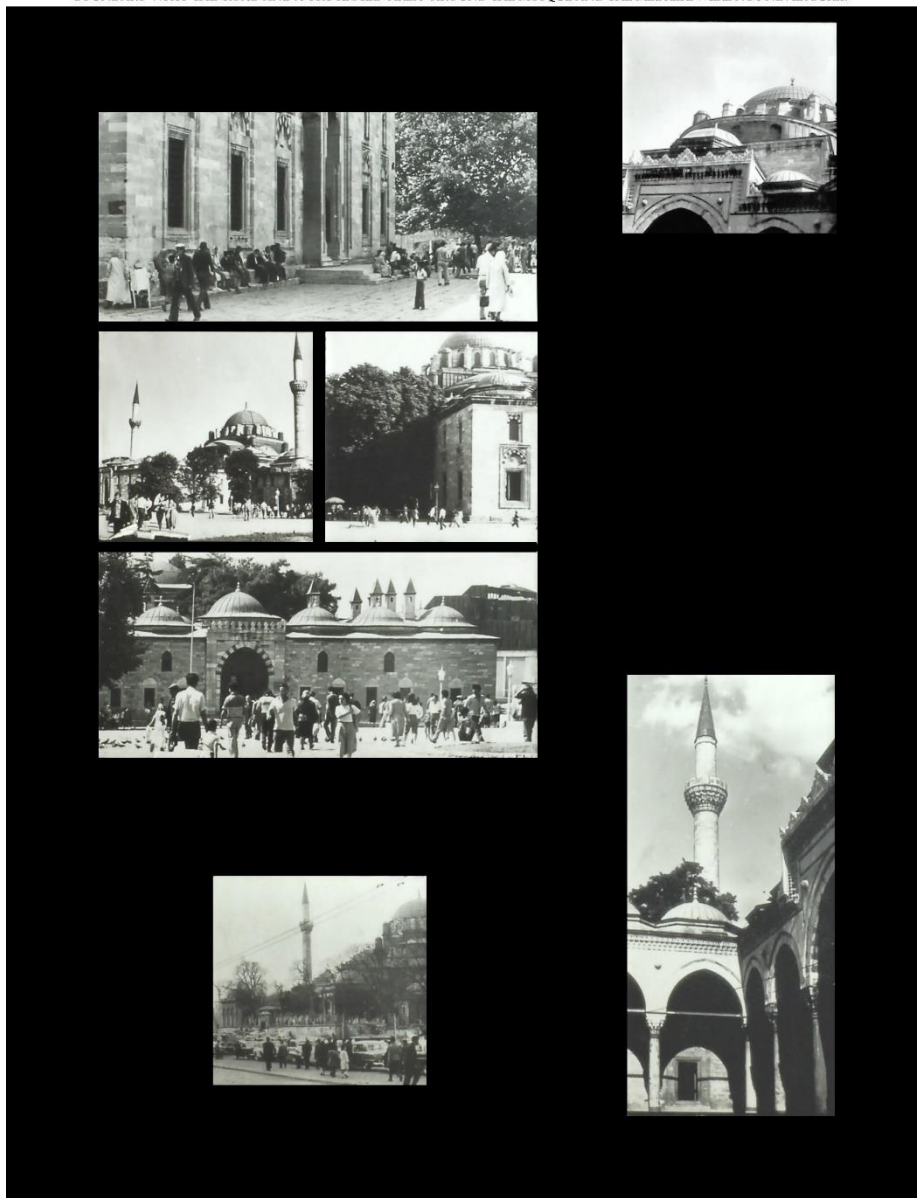

BUILDING GROUPS AND THEIR ARCHITECTURE

Dr. Arch. TURGUT CANSEVER
Istanbul - Turkey 1960 - 1963

THE BEYAZID SQUARE PROJECT WAS NEVER IMPLEMENTED COMPLETELY. THOSE BUILDINGS DESIGNED TO FORM A NATURAL BOUNDARY WITH THE ROAD AND A PROTECTED AREA AROUND THE MOSQUE AND THE MEDRESE WERE NOT NEVER BUILT.

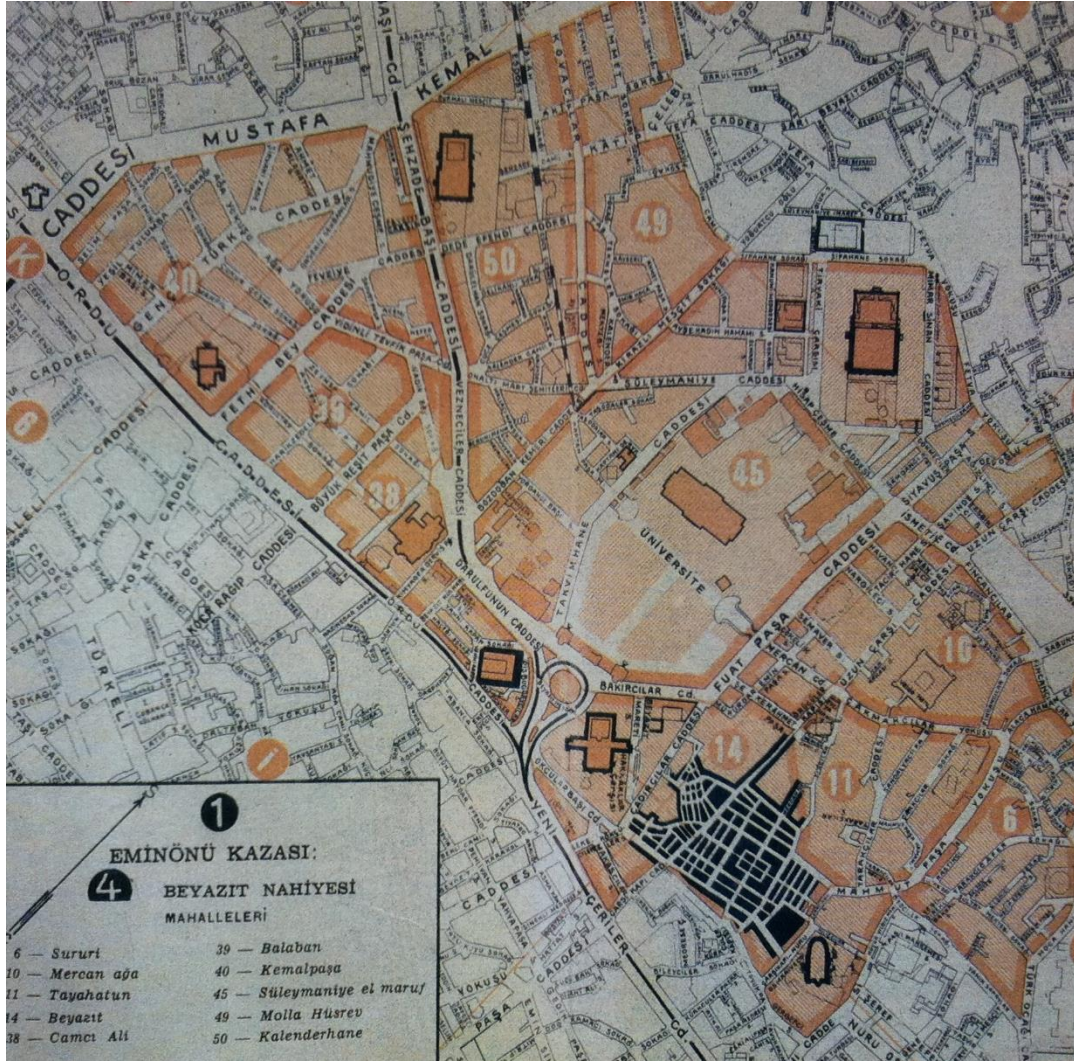

IN SPITE OF THIS FACT, PEOPLE FIND THE POSSIBILITY TO RELAX AROUND THE MONUMENTS, UNDER THE TREES. THEY STILL BENEFIT FROM THE INCOMPLETE, PARTLY IMPLEMENTED, DISTORTED PEDESTRIAN USE IN THE BEYAZID SQUARE.

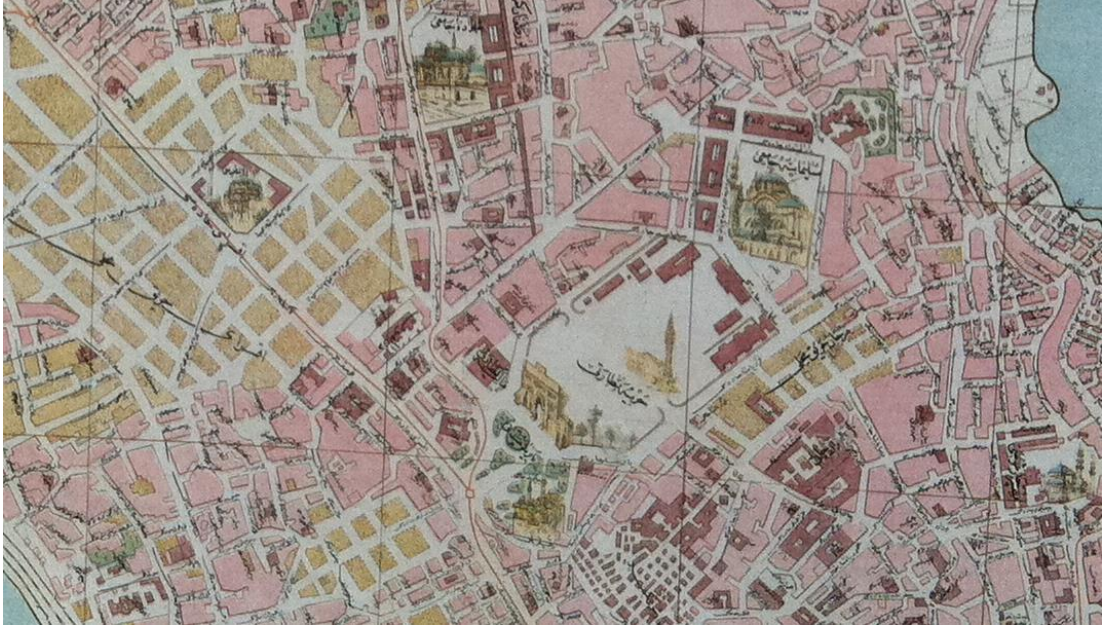

THE ACTUAL SITUATION

EK F: HARİTALAR

Şekil F.1 : Beyazıt 1934 [173]

Şekil F.2 : Beyazıt 1918 [174].

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad : Sevince Bayrak Göktaş
Doğum Yeri ve Tarihi : 1983, Bursa
E-Posta : sevince.bayrak@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** : 2005, İTÜ, Mimarlık, Mimarlık
- **Yüksek lisans** : 2009, İTÜ, Mimarlık, Mimari Tasarım

MESLEKİ DENEYİM VE ÖDÜLLER:

İstanbul Kültür Üniversitesi, Yarı zamanlı öğretim görevlisi, Eylül 2013-Ocak 2014
SO? Mimarlık ve Fikriyat, İstanbul, 2007-...
Trafo Mimarlar, İstanbul, 2006-2007
URO1.ORG, Santiago-Şili, Ekim 2005 - Şubat 2006

- 1.ödü, AGİAD Sürdürülebilir Marina ve Kıyı Tasarımı Davetli Yarışması, E. Çelik ve O.Göktaş ile
1. ödül, TAK Kıyı-Köşe Yarışması, O.Göktaş ile
2. ödül, Eğitim Kampüsleri Ön Seçimli Mimari Proje Yarışması, Kocaeli, 2013, O. Göktaş ile.
1. ödül, Yeni Mimarlık Programı, Moma Ps1-YAP İstanbul Modern, 2013, O.Göktaş ile.
- Mansiyon, Şişli Lisesi Yarışması, 2011, O. Göktaş ile.
- Mansiyon, Çankaya Belediyesi Başkanlık Hizmet Binası, Sanat Merkezi ve U.C.E Konser Salonu Mimari Proje Yarışması, 2010, I. Avcı, D. Ertan ve O. Göktaş ile.
- Mansiyon, Kadirli Belediyesi Hizmet Binası Mimari Proje Yarışması, 2009, O. Göktaş ile.
- Satınalma, Denizli Belediyesi Hizmet Binası ve Çevresi Mimari Proje Yarışması, 2009, O. Göktaş ile.
2. ödül, Kayseri İç Kalesi'nin Korunarak Kültür Sanat Ortamına Dönüşmesi için İki Aşamalı Mimari Proje Yarışması, 2008, O. Göktaş ve S. Karsan ile.

3. ödöl, Trabzon Eski Tekel Binası Yeniden Canlandırma Mimari Proje Yarışması, A. İnceoğlu, İ. Yürekli, D.Aslan, S. Aslan, A. Çalıkoğlu, C. Ataç ve G. Hiz ile.
2. ödöl, ODTÜ Kuzey Kıbrıs Yerleşkesi Öğrenci Yurtları için Davetli Yarışma, 2007, A. Çırakoğlu ve O. Göktaş ile.
- Mansiyon, Bursa Kızıyakup Kent Parkı Kentsel Tasarım Proje Yarışması, 2006, O. Göktaş ile.

TEZDEN TÜRETİLEN YAYINLAR ve SUNUMLAR

- **Bayrak, S.,** 2013. Çetrefilli Bir Yarışma Hikayesi: Beyazıt Meydanı. *Yarışmalar ve Mimarlık Sempozyumu*, Mayıs 08-10, 2013 İstanbul, Turkey.
- **Bayrak, S.,** 2012. Kent Uçar Yazı Kalır, *Tasarım Kuram*, 8(14), 29-46.

DiĞER YAYINLAR

Bayrak, S., 2013. Çetrefilli bir yarışma hikayesi: Beyazıt Meydanı. *Yarışmalar ve Mimarlık Sempozyumu 2013*, İstanbul: Arkitera Mimarlık Merkezi.

Bayrak, S., 2010. Hayaller, Ulus ve Mahalle. *Hayalet Yapılar*, 2010 Avrupa Kültür Başkenti, İstanbul.

Bayrak, S., Göktaş, O., 2010. NATURBAN, Beş Bakış / İstanbul'da kentleşme üzerine 5 pro-aktif senaryo. Arkitera ve LSE Cities, İstanbul.

Bayrak, S., Göktaş, O., 2010. TÜPOLOJİ. İmkanmekan Kamusal Mekanda Küçük Ölçekli Müdahaleler, İstanbul.

Bayrak, S., 2008. İstanbul'un Aurası ve Öteki. Yüksek Lisans Tezi, İTÜ, Danışman: Prof. Dr. Arzu Erdem.